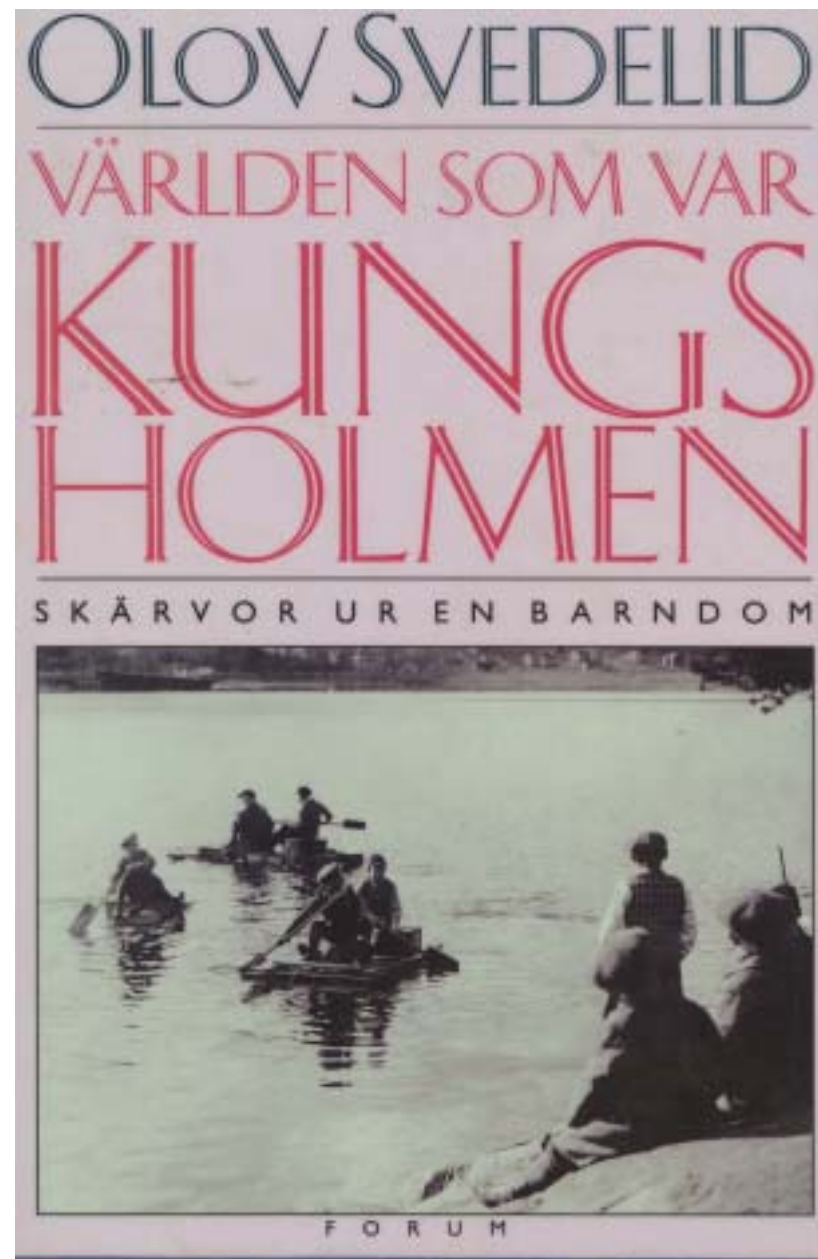

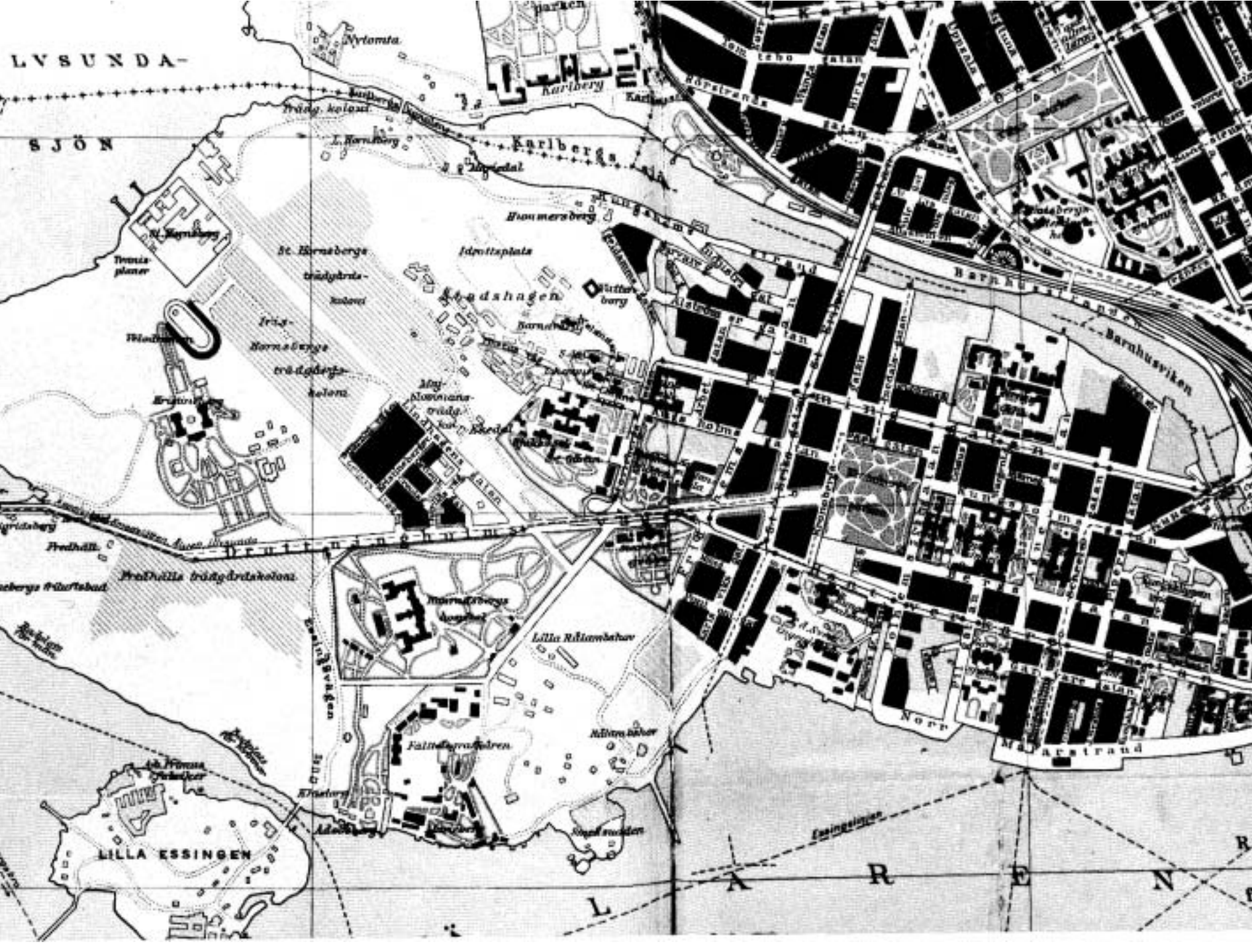
Möt Olov Svedelid som en nyfiken och äventyrslysten pojke på trettio- och fyrtioalet. Lägenheten på S:t Eriksgatan var liten och sina första böcker läste Olov till ficklampans sken i den tomma vedlåren i köket— det gillade han!

Ta del av Olovs äventyr, träffa hans familj och hans kamrater, lär känna alla de udda människor som befolkade hans värld. Det är en rad märkliga öden och intressanta händelser som skildras.

Olov Svedelid berättar personligt och inträngande men med lätthand. Det är fartfyllda, friska och roliga minnen. Under ytan anar man ett stänk av nostalgi — så underbart och spänningsfyllt blir livet aldrig mer!

Olov Svedelid är en av Sveriges mest lästa och mest produktiva författare. Han är främst känd för sina kriminalromaner men hans register är mycket brett och omfattar också historiska romaner och ungdomsböcker. *Världen som var Kungsholmen*, som är hans enda självbiografi, kom ut 1993. Den är sedan länge slut på förlaget men mycket eftersökt på bokantikvariaten.

LVSUNDA-

SJÖN

Nytorget

Karlbergs

Trädgårdskoloni

L. Hornsborg

Karlbergs

Hornsborg

Idrottsplats

Karlshagen

Hornsborg

St. Erikshuset

St. Erikshuset

St. Erikshuset

St. Erikshuset

St. Erikshuset

St. Erikshuset

St. Erikshuset

St. Erikshuset

St. Erikshuset

St. Erikshuset

St. Erikshuset

St. Erikshuset

St. Erikshuset

St. Erikshuset

St. Erikshuset

St. Erikshuset

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

Trädgårdskoloni

LILLA ESSINGEN

L

A

R

E

N

S

Esplanaden

Norr

M. A. Rindögatan

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Barhusviken

Förord

På den årliga hälsundersökningen säger den som undersöker hörseln att möjligheten att höra en del av de högre tonerna är borta för alltid, syrsorna har spelat färdigt. När jag vill göra något som kan te sig en smula äventyrligt säger någon: ”Hör du du, du är inte tjugo år längre.”

Nähej, jag är väl inte det och måste väl inse att jag inte ens är trettio. Skäl kan alltså finnas att skriva ner det man minns från barndomen — medan man fortfarande gör det!

En annan tid, ett annat sätt att leva, ett annat tänkande. Som historiskt intresserad vet jag att för att förstå dagen måste man känna till gårdagen, och den närmaste gårdag vi har är den vi själva kan komma ihåg.

Utan gamla anteckningar och utan att konferera med jämnåriga har jag hämtat stoffet direkt ur minnesmagasinet. En del namn har jag förändrat, och skulle någon märka det och anklaga mig för att fara med osanning kan jag bara säga som det är; jag vill inte bli stämd inför tinget av ursinniga nutida efterlevande.

När jag redan hade lämnat in manuset kom jag på en massa andra saker som jag gärna skulle ha velat skildra. Men det får räcka så här, och fler memoarer blir det

inte. Efter tonåren kräver den inre censuren vittomfattande försköningar och då blir det inte roligt längre. Det jag skrivit nu är sanning, i alla fall min sanning, så som jag minns den.

1

När man kom in genom porten till S:t Eriksgatan 12 ledde första trappan upp till entréplanet. Trappan var av enkel sten men imiterade marmor och bestod av elva steg. Dem kunde man klara i ett hopp därför att det övre planet gav ordentlig ansatsyta. Man fick upp farten och kastade sig ut i luften och landade på portplanet och törnade hårt mot dörren, men de elva stegen tog man.

Från entréplanet gick raka trappor upp i huset, till halvplanen där det bara bodde en familj och till helplanen där det fanns tre lägenheter. Allt var symmetriskt. Halvplanens våningar bestod av två rum och kök, helplanens av en enrummare med kokvrå närmast hissen och två fyrrummare mitt emot varandra. Varje halvtrappa upp till vinden efter det femte planet bestod av tretton trappsteg. Från halvtrappan kunde man trycka sig mot väggen och sedan explodera metern fram till avsatsen, men mer än tio steg klarade man inte. Från helplanen kunde man klara elva men sällan tolv och aldrig tretton, hur mycket man än försökte.

I kroppen finns fortfarande känslan kvar av hur man rinner ner för trapporna från översta planet till porten, ibland jagad, men för det mesta för nöjes skull. Fötterna rör sig automatiskt efter underlaget, blicken är fästad

vid en punkt på en vägg och inga hinder finns, bara att rinna och rinna ner för stenstegen, och det låter som en trumvirvel under fötterna.

Flera gånger i veckan hade vi tävlingar om vem som kunde hoppa flest trappsteg och resultatet skrevs noggrant upp av Uffe Wittboldt. Som jag minns låg jag i topp, men minnet kan rosafärga, vad jag däremot är säker på är att jag rannsprang snabbast ner för samtliga trappor.

I källaren hade vi andra tävlingar. Den långa trappan ner till källarplanet inbjöd till att hoppa längst och det hände att den blev utvald för specialturnering, men den var lurig och var lätt att vricka fötterna i. I de långa gångarna hade vi längdhopp, både stående och med ansats, och även om vi stampat ordentligt i trappan när vi gick ner pilade rättorna utmed elledningarna högt på väggen som för att inte vara i vägen för de viktiga tävlingarna som hölls husvis och kvartersvis.

Huset S:t Eriksgatan 12 i kvarteret Göken var gammalt, byggt i slutet av artonhundratalet. Kvartsmoderniserat på tjugotalet, vilket innebar att vi hade rinnande kallt vatten i lägenheten, vattentoalett med snöre att dra i och i hallen en kamin som var den enda egentliga värmekällan. Visserligen fanns det kakelugnar i båda rummen men de användes mycket sällan, i praktiken aldrig, och de uppslagna mässingsluckorna var för syns skull. Någon gång, vid jul, kunde mamma tända en försiktig brasa för att jaga upp stämningen, men rökgången

var ytterligt trång och svalde bara en lätt eld av ett par pinnar, kom mer än det hämnades kakelugnen genom kvävande rök.

Vi bodde en och en halv trappa upp, alltså i en tvårummare med kök. Man kom in i en tambur där man hängde ytterkläderna och där kaminen stod och ruvade på heta hemligheter, man matade den med matta koksbitar eller glänsande antracit. Rakt till höger om kaminen fanns köket. Ett fönster som var svårt att öppna mot gården, en diskbänk med zink som mamma jämt måste putsa och bearbeta för att fläckarna skulle försvinna. Det var en av hennes livs höjdpunkter när zinken senare byttes ut mot rostfritt, ett skafferi med hyllor och överst en smal luftgång mot en minimal balkong som delades av flera. Avsikten var att man skulle hänga lite tvätt där, men eftersom ingen ville demonstrera sin intima tvätt så nära grannarna stod balkongen för det mesta tom. Men luftgången till skafferiet var enda kylsättet, eller rättare sagt svalsättet, kylskåp existerade i alla fall inte i våra kvarter.

Omedelbart till höger om skafferiet fanns ett smalt utrymme som gränsade till spisen. Det var det utrymme jag förfogade över för privata pinaler, men där förvarade jag bara när var jag riktigt liten en trätax som viftade på en fjädrad svans då man drog den i ett snöre och något mer jag inte minns, eftersom jag aldrig var intresserad av leksaker.

Spisen var av svart gjutjärn av märket Bolinders, i

den eldade man med ved och ovanpå fanns fyra urtag av olika storlek att koka eller steka på, med ringar att ta av för större eldyta under panna eller kastrull. Vid sidan av spisen löpte en vattenränna som slutade i en mässingsbehållare med tapp och från den kunde man få varmvatten utan att behöva koka. Mamma använde inte vedspisen så ofta om det inte behövdes värme i köket.

Kopplad till spisen var en gasspis med fyra plattor och med en gasugn som tändes underifrån. När ugnen var i gång såg man ett stort antal blå tunna lågor som en lång serie revben.

Slangarna till gasen var röda av någon sorts konstgummi och konstant spruckna, det luktade alltid gas hemma. Energin blev vår egendom genom att vi matade mätaren med gaspolletter, den satt i köket högt på väggen och man la i polletterna som var i storlek och utseende av en koppartvåring men med ett hack i kanten, ett hack som användes för att vända ner polletten i automaten. När den ramlade ner fick den flämtande lågan ny fart och började brinna med klar låga. Det var viktigt att ha polletter hemma för glömde man det gick det inte att värma maten. Man kunde se i ett litet fönster på automaten hur många polletter man hade kvar, och när den sista hotade falla ner fick man springa till mjölkaffären och köpa ett par till att ha i reserv.

På långväggen från gasautomaten löpte ett par hyllor som var ende i täckta av ett vaxat papper, ett särskilt papper som såldes som just hyllpapper, lätt att torka av

och hålla rent. Hyllorna kantades av en hyllremsa, en veckad bård av papper som sattes fast med men s häftstift och som inte hade någon annan funktion än att vara Jag dekorativ. På hyllplanen stod plåtburkar och sådana av porslin, det ge märkta med Kaffe, Cacao, Havregryn, Socker, Mjöl, men i burkarna förvarades också kvitton och diverse anteckningar. Till vänster när man kom in hängde ett snedställt väggskåp för vardagsporslinet och en låda för bestick.

Till höger om spisen fanns en vedlår som aldrig användes. Ovanpå stod brödlådan i plåt, halvcirkelformad och med blomstermålade utsida och blank insida. I den förvarades de runda hade rågbröd som mamma bakade,— vansinnigt goda och som jag mer än gärna skulle vilja ha receptet på i dag - och ibland kanel-snurrorna som jag ännu minns som en dröm att äta. Man lossade näckan försiktigt och drog ut den till en lång, väldoftande sträng och åt den långsamt och njutningsfullt.

Säkert förvarades andra saker ovanpå vedlåren, men det som intresserade mig var själva utrymmet i låren. Eftersom vi eldade var med koks fanns här ett litet rum som jag fick disponera. Att sitta därinne med ficklampa och en bok kändes privat och lyxigt, man var ensam och när jag förde den lilla låsnabben mot dörrkanten inbillade jag mig att jag var onåbar. Jag erfor ensamhetens sköna rymder, nära andra och ändå osynlig, medverkande men också vid sidan av. Jag baxade upp di-

verse filter bakom mig tills jag satt bekvämt, tände ficklampan och öppnade boken.

Vad resten av familjen gjorde i köket angick mig inte, deras prat gick mig förbi, jag var ensam med mitt och försjönk i de litterära äventyren. Mitt emot köket låg ett av rummen. Under ungefär de första åtta åren av mitt liv hyrdes det av en fröken Stevens. Hon och jag tyckte mycket om varandra. Hon var en gammal tunn ungmö som antagligen levde på en liten pension, och jag var väl den ende i familjen hon accepterade. Det kan inte ha varit lätt för mina föräldrar att ha ett av två rum uthyrda. Det gjorde dem trångbodda och på sätt och vis inneboende i sin egen lägenhet, men så var tiderna.

Jag började läsa tidigt. Bokstäver och ord kom in i medvetandet genom att man läste på skyltar utomhus. En dag vid fem års ålder satte jag mig hemma på köksgolvet med "H C Andersens sagor" som jag lånat av min syster. Jag var alldeles ensam i lägenheten för en gångs skull. Jag slog upp första sidan och mening las till mening, sida till sida, saga till saga, och efter ett par timmar hade jag läst min allra första bok. Insikten om att jag nu kunde läsa var bedövande, lyckokänslan var svindlande; jag hade fått nycklar till okända rum, världen var min, universum kunde besegras, jag kunde läsa!

Fröken Stevens tyckte också om att läsa. Ofta satt jag i hennes rum på golvet och läste en bok och hon satt rak i ryggen på en munkstol och läste sin bok, och vi var tysta i timmar. Då och då gav hon mig en blick och log

uppmuntrande åt mitt litterära intresse. Det fanns en sorts samhörighet mellan oss som bara var vår. Hon träffade knappt resten av familjen, drack aldrig kaffe med mamma eller pappa, och min syster tyckte hon inte om alls. Vad jag minns var dörren till hennes rum alltid stängd. Hon måste ha gått ut i staden ibland och hur hon ordnade med maten vet jag inte, men eftersom hon aldrig utnyttjade vårt kök måste hon rimligen ha ätit sina måltider ute eller köpt hem färdig kall mat till rummet.

Tänker man på hur det var på den tiden undrar man hur en inneboende levde, en som värnade om sin integritet och ville ha sitt privatliv i fred. I lägenheten fanns ju bara ett enda kök. I rummet fanns inga kokmöjligheter. Hur klarade fröken Stevens sitt älskade kaffe? Visst fanns det termosflaskor med räffligt hölje och påskruvat lock som man också kunde använda till mugg, men jag kan inte minnas att jag såg en sådan hos henne. Och då skulle hon ha kokat sitt kaffe och fyllt termoserna i vårt kök, men det var inte hennes territorium. Förresten är detta att hon älskade kaffe bara ett antagande baserat på att då förväntades alla, särskilt kvinnor, och i synnerhet äldre kvinnor, inte kunna leva utan kaffet.

Fortsatte man rakt fram från tamburen kom man in i vardagsrummet som också var sovrum. Omedelbart till höger stod bäddsoffan som på dagtid fungerade som sittsoffa. Man tog bort kuddarna på kvällen och vek upp sittedelen som ett lock och förankrade det med ett par

sprintar. Det var den bädd där pappa brukade ligga. Under den drog man fram en säng som man kunde lyfta upp och vika ut benen på så att den kom i nivå med den andra, och där var mammas plats. Vid huvudändan stod en goivlampa med tygskärm med fransar och den användes också som läslampa.

Att förbereda kvällens sovande var alltid ett bök med bäddning och möbelflyttning, men det ingick i rutinen. På mattan stod ett runt matbord i valnöt med fyra stolar som hörde till och samtliga måste flyttas vid bäddningen. Bakom golvlampan fanns en hög, vinklad bokhylla som var fullproppad med böcker. Pappa abonnerade på de kända FIB-serierna, och de bestod av mycket bra böcker med tyngdpunkt på de stora svenska arbetar- författarna och berättarna; Fridell, Johnson, Salje, Martinson, Fridegård, Moberg, men också de stora amerikanerna; Sinclair Lewis, Upton Sinclair, Dreyer och många andra som jag lärde mig att tycka om, lite tunga ibland men intressanta och engagerande. I hyllan fanns också en hel del lättare gods, men av god kvalitet, och åtskilliga reseskildringar som pappa slukade och som jag i min tur slukade så småningom. Pappa tillhörde de stora boklånarna på Stadsbibliotekets filial på Hant-verkargatan. Som jag minns det var golvlampan alltid tänd i kvällens sovrum med pappa med näsan i en bok och med mamma som vänt sig bort med handen över ögonen för att kunna sova trots ljuset.

Mitt emot sängarna mot andra väggen stod buffén i

mörkbetsad ek och den innehöll det finare porslinet. Ovanpå låg en duk och på den stod en soppterrin och en del silversaker som alltid var skinande blanka, bland annat de enkla troféer som pappa lyckats erövra i minigolf. Hans stora triumf i den sporten var ett år då han lyckades hemföra vad jag minns kunde ha varit ett DM, men möjligen kan det ha varit ett snäpp finare. För det fick han en silverskål på fot plus en plakett i brons, hemburna i en stolthet utan gräns. Pappa, som sällan log annars, flinade lyckligt från öra till öra när han gång på gång lyssnade till supportrarnas entusiastiska skildring av hur kall han hållit sig på det viktiga trettonde hålet — det med bildäcket — och vilket lugn han iakttagit vid det än viktigare sjuttonde hålet — det med de fem tvärställda hindren — en man utan nerver. Han var väl värd framgången, många kommer aldrig så långt som till att vinna ett DM, och han hade övat mycket på Tanto-lundens bana.

På kortväggen var fönstret mot ena delen av gården, dess främre sida, där man hade möjlighet att hänga tvätt vid vackert väder, men mest hängdes tvätten på strecken mellan ett par ställningar i förbindelsen mellan gårdens delar.

Nedanför fönstret stod ett fyrkantigt, lågt bord med hylla under, på var sin sida om det ett par fåtöljer med rött tyg och smala armstödsarmar i böjt mörkt trä. Det enda som brukade finnas på det bordet, förutom några tidningar, var silversnusdosan med ingraverat namn och

datum, en gåva till pappa på hans femtioårsdag. På väggen till vänster om soffgruppen hängde pendeluret med pendeln i ett glasfodral. Det var mina föräldrars första klocka, och den ville de inte göra sig av med. Varje kväll drogs lodet upp med ett rasslande ljud. Den slog varje halvtimme, högt och malmklingande, och eftersom man var så van vid ljudet hörde man det aldrig. Klängen ingick i medvetandet. Det finns en berättelse om ett nordnorskt fiskeläge där man sköt av en kanon dygnet om för att vägleda fiskebåtarna hem i dimman. En natt klockan två missade kanonen skottet — och hela staden vaknade. Hörsel kan också vara att inte höra.

På väggarna hängde tavlor av skilda slag. En oljemålning visade ett skogsparti, målad av en bekant till familjen; Zackrisson, som kallades och signerade tavlorna med Zacke och fanns med i dåtidens konstböcker, så helt okänd var han väl inte. Ovanför buffén hängde en stor reproduktion av Oscar Bergs målning ”Betande kor”. Det var en välgjord kopia i guldrum och pappa brukade med andakt berätta för gäster att ”originalet kostade sextiotusen!” Det är märkligt vilken magi det är i kända namn och pengar. Lite av originalens nimbus smittar av sig till efterbildningar. Numera köper folk ”Rolex”-klockor eller ”Cartier”-ur i varenda bazar eller av krängare på sydliga badstränder. Man vet att det är så oäkta det kan bli, priset man prutar sig till skulle räcka till maximalt ett dussin blyertspennor, och att ”guldet” inte skulle räcka att färga ett knapphålshuvud med, men

fabrikantens namn står på urtavlan och är omgivet av ”diamanter”, och man håller fram handleden lagom nonchalant i sällskap och hoppas att någon skall bedras. Vid frågor om äktheten mumlar man något obestämt och ler mångtydigt. Man har fastnat i illusionens garn, kanske man kan dupera en del, men det är sig själv man lurar. I pappas fall var det oskyldigt, för honom gav Oscar Bergs betande kor bara lite förgyllning åt en ofast kämpig vardag. Han påstod aldrig att tavlan var äkta, men den representerade drömmar om att kunna köpa en liknande, någon gång kanske, om allt gick vägen.

Till vänster om den hängde en tavla som mamma broderat efter mönster, motivet var en kvinna i krinolin och korkskruvslockar som uppvaktades av en kavaljer med hög krage och långrock med skört. Hans högerhand var höjd mot henne och rockärmen var ordentligt vid. Om min mamma var så road av att brodera vet jag inte, men något måste man ha för händer när syjuntan träffades.

I ovala ramar ovanför ottomanen hängde ett par bleknade, knappt urskiljbara foton av ett par kvinnor med mycket stränga drag, och de kan inte ha formats enbart för fotografens skull. De lär ha varit min mormor och min farmor, men de var död långt innan jag föddes och jag hade ingen som helst relation till dem. Säkert fanns de där för konventionens skull, för jag tror inte att pappa tyckte om sin mor, men ägde man ett inramat foto av henne fick man väl för skams skull sätta upp det.

Det uthyrda rummet var mörkt eftersom det låg mot

norr och nära till andra höga hus så att solen sällan kom åt att lysa in genom fönstret. I det andra rummet var det betydligt ljusare eftersom det vette åt söder och där fanns lite friare rymd.

Rent var det alltid. Mamma avskydde smuts, och det skulle inte bara verka rent, det skulle lukta nyskurat och de blanka träytorna skulle glänsa. På trettioalet och i början av kriget var det ingen dålig bostad. Många av de bekanta jag kom att få bodde betydligt bättre, men många också betydligt sämre. En gång när jag var omkring tio år tog jag med mig hem en kille i kvarteret som jag träffat. Han såg sig om i rummet och utbrast djupt imponerad: ”Vad snyggt ni har det!” Ännu minns jag hur oresonligt stolt jag var över att få bo i ett hem som andra beundrade.

Nummer tolv ligger mitt i backen mellan Hant-verkargatan och Pontonjärgatan. Kvarteret är långt och brant med åttan i ena änden och arton i den andra. Det var olika standard i de skilda husen på samma sätt som på andra sidan gatan, en pendang till vårt kvarter, som också består av sex hus från sjuan till nitton. Småföretagandet blommade. Jag kan butikerna och företagen fortfarande, ser dem framför mig, men jag ser och hör också ägarna eller de som arbetade där tala.

I åttan låg Konsums mjölkaffär. Mamma handlade på Konsum för återbäringens skull, en välkommen slant när den kom. I början av januari måste det väl ha varit som mamma och jag satt vid köksbordet och sorterade alla konsumkvitton; upp till en krona, upp till fem kronor, upp till en tia, över tian. På ett papper skrev vi upp siffrorna som vi sedan räknade ihop, kvittona buntades med gummisnoddar och mamma skrev in slutsumman. Belåtet konstaterade hon varje år att det skulle bli en skaplig hacka till hushållet och kanske till något personligt. Om Konsum någonsin kontrollräknade vet jag inte men har svårt att tänka mig det. Kanske man gjorde några stickprov, eller också litade man på sina medlemmar. Det var ett räknande, men jobbet kändes inte lång-

tråkigt eftersom det innebar nödvändiga slantar till hushållet. Pappa hjälpte aldrig till vad jag vet och inte min syster heller.

Som alla butiker stängde Konsum på söndagen mellan elva och ett för högmässans skull. I våra kvarter var det ganska onödigt. Jag kände inga som gick till kyrkan på söndagen, religionen hade inte slagit igenom där vi bodde. Däremot uppskattades roliga historier om dumma, snåla eller bigotta präster. Mjölken handlades därför på tidig förmiddag och man gick ner med mjölkkärlet för att köpa lösmjolk. Den var upphälld i stora mjölkflaskor av metall som var placerade i ett djupt stenkärl med kallvatten. Flickan i butiken tog ett litermått med långt skaft, lutade sig över karet och fyllde litermättet och hällde det i kärlet. Att syssla med mjölk var ett kyligt arbete, och även de unga flickorna hade vantar med avklippta fingrar på händerna. Där kunde de som inte bakade själva även köpa matbröd samt ägg som genomlystes av en lampa ett och ett för att kontrollera att de var prima.

Nästa verksamhet var en herrfrisersalong med två stolar. Där klippte jag mig i tidiga år. En hårt sminkad men attraktiv kvinna utförde klippningen och avslutade med att hälla i hårvatten med kommentaren: ”Klart att en karl som du ska lukta gott i håret.” Hon måste ha varit en guldgruva för ägaren-frisören eftersom hon verkligen kunde sälja tjänsterna, vilken vasker ville inte gå till henne och höra att man var karl?

Nästa butik var ett långsmalt mjölkmagasin där mamma aldrig handlade. Där kunde man också köpa diverse specerier som stod **tätt** staplade vid väggen. Magasinet drevs av fru Lind som var rivig och småelak och inte gillade barn. Vid ett tillfälle tog vi en gruvlig hämnd på henne.

Sedan kom Kafé Göken. På den tiden fanns det massor av ölkaféer i Stockholm. De var lugna, stillsamma, familj ära ställen som drevs av bestämda, frodiga kvinnor som tyckte om sina kunder och ville dem väl. De och deras anställda flickor, det var en mycket feminin bransch, hade läderväskor över magen för växelpengarna. Pilsnern som serverades var så svag att den som skulle bli lummig på den fick häva i sig sår, men en del klarade

förstås konststycket. På kvällarna satt gubbarna där och pratade och berättade minnen för varandra om sin ungdom, drog historier att skratta hest åt. De hade det så bra de kunde få det för små pengar. På dagen arbetade de flesta, men det var på kaféet de levde. Kaféerna var uppskattade på luncherna av jobbarna och lägre tjänstemän eftersom man serverade okonstlad och riklig husmanskost till låga priser. I fönstret till varje kafé med självvaktning fanns några dammiga gröna växter i krukor och en pappskylt av en fyllig, belåten man i övre medelåldern klädd i grön kostym, skjorta och slips och som ömt höll ett glas i handen. Längst ner uppmanade skylten: Drick Carnegie Porter.

Så tobaksaffären där det doftade tungt sött av cigarr och piptobak. Visst är tobaken skadlig och fördärv-bringande, men man kommer inte ifrån att råvarans lukt är tilltalande. Den gamla fru Schwarz satt på en stol bakom disken och var alltid djupt försunken i någon av de veckotidningar hon sålde. När jag kom in på tisdagarna räckte hon mig automatiskt en Allers. Då som nu öste de finkulturella förbannelser över den hemska koloretrade veckopressen, men Allers var Allers och ett måste.

Till gården på tolvan, vårt hus, gick en gång avsedd att bära cyklar genom. Mellan den och huvudentrén låg en blomsteraffär i ett nedre plan, en sorts kvartskällare som fanns till de flesta hus. Blomsterhandlaren var en försynt, magerlagd man i lång svalrock och oftast stod han i sin stenbutik och tittade melankoliskt upp genom det smala fönstret till gatan i hopp om att någon skulle komma och förbarma sig över hans buketter.

I fjorton, i samma kvartskällarplan, huserade vedhandlaren. Under kriget gick vedpriserna upp och han såg allt belåtnare ut ju mer världen rasade samman. Han kunde köpa bil eftersom han kunde få dispens att köra nödvändigheter och började kalla sig grosshandlare. Möjligen handlade han också med svartabörsvaror, ryktena gick, men vad jag minns gjorde polisen inga tillslag.

I sexton, fortfarande i samma sorts nedre plan, höll skomakaren till. Där var man ofta eftersom skor var dyra och lagades tills de inte gick att reparera mer. Jag gil-

lade lukten av becktråd och vax och skosmörja. Skomakaren satt böjd vid sin pliggmaskin som stod bakom disken och kikade över glasögonen när man

kom in, tittade utan att resa sig på vad som skulle göras och muttrade alltid: "Klara på fredag" oberoende av om man lämnade in på lördag eller torsdag. Han föreföll sammanväxt med sitt skomakeri och man fick känslan av att han aldrig lämnade butiken.

I sista butiken på vår sida såldes fisk och där handlade mamma ibland eftersom varorna var så färska. Handlaren var gladlynt och skämtsam och eftersom han kände alla sina kunder visste han exakt var gränsen gick. En del tålde inte så mycket och då var han bara allmänt jovial, men en del krävde starkare don av honom och han gjorde dem aldrig missbelåtna. Hans register var stort och han slog in fiskarna i tidningspapper med en elegans som om han varit en greve som roade sig med sin hobby. Han sålde också lite frukt och grönsaker och allt följde säsongen, en del, kanske det mesta, tog han från egen trädgård.

På andra sidan gatan, som också räknades till vårt revir, låg i hörnan mot Pontonjärgatan en färghandel, sedan kom en anonym ramaffär och efter den en mangel som spelade en viktig roll i hushållen. När dukar, lakan och örngott tvättats och hängtorkat måste de manglas. Allt las i en mangelkorg och det var mamma och jag som bar den över gatan till Tvätt- Stryk- och Mangling. När jag var riktigt liten var det pappa som fick offra sig,

men när jag bedömdes bärstark nog var det jag som fick kånka. Det hade jag inget emot. Mangeln var spännande.

I det yttre rummet mot gatan arbetade innehavarinnorna själva med den tvätt som lämnats in för strykning. I det inre rummet stod två jättelika manglar, och man hyrde en av dem per timme. Underdelen var en väldig platta av marmor. Över den löpte en lika stor marmorplatta över trärullar som pressade de utlagda lakanen eller plaggen platta. Den rörliga delen hölls på plats av en järnkonstruktion och på höger sida satt det stora järnhjulet med stadiga ekrar och försett med utskjutande handtag. I sitt yttersta läge tippade den rörliga stenen en aning så att man fick loss trästockarna och kunde ta bort det som manglats och lägga in nytt.

Min uppgift blev att dra mangeln, och man fick en känsla av att vara en Herkules som kunde få denna gigantiska stenplatta att röra sig fram och tillbaka. Man hängde i hjulets handtag tills mangeln fått lite fart och körde i jämn takt tills det tog emot på andra sidan. Det brakade och skramlade om mangeln som ett mäktigt fordon på räls och jag var dess kapten. Faktiskt fanns det folk som inte vågade använda den här sortens mangel av fruktan för att få en hand eller arm under trästocken, men som mamma sa när hon hörde om sådana personer: en del vågar inte peta näsan av rädsla att bryta armen. Så småningom blev mangeln elektrifierad, i stället för att dra hjulet behövde man bara trycka på en knapp och tjusningen var borta. Som i så mycket annat — ny tek-

nik och nya krav på bekvämlighet tar död på romantiken.

Vid sidan av mangeln låg en annan livsmedelsaffär i två avdelningar. Till höger när man kom in fanns mejerivaror med samma sorts djupa stenkar för lösmjolk som Konsum hade, grädde i små glasflaskor, ost och ägg. Till vänster den större avdelningen med specerier, men det är möjligt att man sålde lite kött och charkuterier också. Affären drevs av fru Tomt, en uppsväld, rödmosig kvinna som vaggade som en anka utan brådska mellan avdelningarna. Hon klädde sig i en vit rock som var för trång och spände om hennes voluminösa kropp, hennes ben kunde ha varit ett par överblivna stockar från mangeln. Att handla hos henne tog alltid tid, men stress och jäkt var inte uppfunnet då och inga patenthandlingar inlämnade. Hon var ett säkert kort när det gällde att tjäna lite extra. En del av hennes kunder ville ha beställningarna hemburna och det klarade hon inte av, bara hon lutade sig framåt djupnade ansiktets röda färg och hon fick svårt att andas. Visserligen fick man inte betalt för utbärningen av henne, men man kunde hoppas på dricks hos mottagaren om man såg änglalik ut, och man lärde sig snart att kombinerat med detta var det det hurtiga och leende pojkaktiga som gick hem hos äldre damer. Man var landets rara hopp som borde belönas.

I elvan fanns en grossist i radiodelar och där var gardinerna ständigt fördragna. I tretton låg Herrmans konditori där man handlade kakor, som var så feta att påsen

fick stora fläckar, och andra finare bakverk. Utanför på väggen hade man satt upp en gottautomat som rimligen inte kunde gå med vinst. Några av oss hade kommit underfund med att om man slog till automaten underifrån öppnades plötsligt alla luckor, men vi var tillräckligt driftiga att inse att det var usel taktik att tömma automaten på allt, det förnuftiga var att bara fylla fickorna med innehållet i var fjärde lucka.

Nästa butik var också ett konditori, Anderssons, och där såldes ungefär samma sortiment som hos grannen plus hembakat matbröd. Till och med på den tiden var det skäl att höja på ögonbrynen över två så lika verksamheter vägg i vägg, men det verkade att fungera. Innehavarna hälsade varje morgon artigt på varandra och ingen gick i konkurs.

Så kom Konsums delikatessaffär. I fönstret såg man kaffekvarnens stora metallhjul, och när man gick in möttes man av en angenäm blandarom av nymalet kaffe, te, apelsiner och diverse kryddor som såldes i lösvikt från korgar. Föreståndaren var som gift med sin butik och skötte den minutiöst. Inte en dammtuss på golvet undgick hans örnblick och om inga kunder var inne var han överallt med trasan och torkade och putsade. Han var en typisk äkta handelsman även om han inte hade vegamössa och penna bakom örat, men han kunde ha haft det. Han bockade och bugade och krusade och småskojade utan att någonsin bli servil. Föreståndaren tyckte om sina kunder och de om honom.

Konsum har aldrig gjort sig känt för att överbetala sina anställda, och en gång fick han ett fint erbjudande från ett privat företag. Den betydligt fetare lönen frestade och till sist sa han upp sig från delikatessbutiken. Konsum har heller aldrig gjort sig känt för att försöka behålla sin personal och släppte honom utan vidare. Sista dagen i butiken var lokalen full av folk som lämnade små avskedsgåvor och önskade lycka till.

Efter en vecka på det nya stället var han nära nervsammanbrottet. Plötsligt förstod han vad han förlorat. Han kom till en ny miljö där han inte hörde hemma, och man krävde ting av honom som han inte kunde uppfylla. Han var i hjärtat kooperatör och marknadskrafternas ideal var främmande för honom. Det gick bara inte. Den åttonde dagen sa han upp sig och sedan grät han hos Konsums personalchef och ville komma tillbaka till sin älskade delikatesshandel. Konsum hade övertaget och utnyttjade det. Visst fick han återvända — men inte som chef utan som en i ledet. Ny föreståndare var redan utsedd, lät man meddela honom.

Han bet i det sura äpplet, fick han bara andas in delikatessens atmosfär var han beredd att förödmjuka sig, och med lägre lön och sämre status infann han sig. Några dagar gick han som vanlig anställd under en ny man som tycktes njuta av sitt chefskap. Då inträffade det märkliga att kunderna slöt sig samman och i en gemensam skrivelse till Konsum krävde de att deras populära föreståndare skulle få tillbaka makten och här-

ligheten, annars skulle Konsum få se på bojkott. Vad in Konsum var känt för så lyssnade man i alla fall den här gangen. Man sa sig kanske att nu hade förrädaren som flytt från fadersfamnen lärt sig en läxa och aldrig mer skulle han rymma. Han återfick sin position och sken i kapp med allt det putsade i butiken, en lycklig man. Av det kunde man lära att trivseln är viktigare än pengar, att ett känt livsinnehåll är av större betydelse än nya drömmar, att trygghet är angelägnare än osäkra chanser. En sedelärande verklighetsskildring för den som hade den läggningen.

I hörnan mot Hantverkargatan låg Konsums stora butik. Den hade två avdelningar som delades av en liten disk där man salu- förde dagens specialerbjudanden. Till höger mejerier och specerier, till vänster kött och fisk. Allt gick i vitt, personalen, det målade taket, de kaklade väggarna. Det gav intryck av anstalt, men så såg det ut i de flesta av Konsums butiker och även i många privata. Avsikten var givetvis att vitt sågs som den mest hygieniska färgen, men det kändes kyligt och avståndsskapande. Ofta var jag där med mamma och handlade och släpade hem de stora papperspåsarna med den gröna mittsträngen med konsumsymbolen. När jag blev större fick jag ofta handla själv och det kunde vara lite besvärligt eftersom expediterna betjänade dem som stod vid disken och jag hade inget att sätta mot när vuxna trängde sig före. Kärlek och hänsyn till barn var inte så utbredd bland kunderna, och särskilt de gamla ungarla-

rna som kom för att förnya pilsnerförrådet hade en benägenhet att hårdhänt uppfostra de yngre att respektera de äldres rätt att gå före. Expediterna undvek bråk och ställde sig alltid på de längre växtas sida. Systemet med kölappar fanns inte i sinnevärlden då men hade kunnat spara många tårar av förtryksamhet.

Ett näringsfång till fanns, en liten privat företagsamhet som gav hyggliga inkomster men utan att ge skatter till statskassan. Strax utanför Konsums stora entré mot S:t Eriksgatan turades Wicke eller Stora Ankan om att sälja färdiga blomsterbuketter som stod i små hinkar med vatten. Konsums föreståndare ville inte ha dem där men vågade inte protestera eftersom de båda handelsmännen var fruktansvärda i sin vrede. Polisanmälan hade inte lönat sig och nu fick de stå där.

De representerade var sitt handelsbolag men hade tydligen kommit överens om vilka dagar var och en skulle sälja. Måndagar, onsdagar och fredagar var Wicke mest bakfull och då krängde Stora Ankan blomstren. De andra dagarna låg Stora Ankan med värkande huvud och då fick Wicke göra affärer. Det hände att de tog fel på dag så att det utbröt uppfriskande slagsmål mellan dem, men oftast höll de fred.

Wicke var omkring trettio år, stor och kraftig. Han liknade en vildsint tjur och hans söndersupna knallröda ögon och blåådriga ansikte kunde ha inspirerat en målare. Eftersom han oftast sov i sin kostym påminde han om en vandrande lumphög.

Stora Ankan var lite äldre men inte klokare. Han var undersäsig och darrhant men nävarna var som grävskopor, och hans koleriska läggning gjorde honom till ett dynamitpaket. Den som retade honom kunde råka ut för vad som helst. Men bukettorna gick åt eftersom de var billiga, och billigast blev de framåt kvällen eftersom de skulle vara vissna följande morgon.

I gamla Saluhallen i Klara handlade blomsterhandlare fram till klockan tio av grossister och odlare. Till en kvart över kom privatpersoner och köpte vad man ville ha och sista kvarten fram till halv elva kom nasarna och rafsade till sig det som blivit över och ändå skulle slängas. Denna sista halvtimme var troligen inte, laglig, men ingen brydde sig om det och hellre en liten slant än ingen alls. Nasarna sågs inte alls över axeln av grossisterna, deras pengar gav lite grädde på moset, och allt ingick i den totala omsättningen.

Om Wicke eller Stora Ankan någonsin åt vet jag inte, men drack gjorde de. Givetvis hade de ingen motbok och att köpa svart var mycket dyrt. Den som hade någon liter brännvin över i slutet av månaden kunde få nästan vad som helst gjort för den, alkoholen i motbokens Sverige var en hårdvaluta utan like. De två blomsterhandlarna fick nöja sig med andra sorters varor, och allt vad som sägs om rödsprit och liknande är sant. En präktig fylla kunde man få om man först silade rödsprit genom en limpa, drack upp rödspriten och sedan åt upp limpan efter det att man först skivat den och

försett den med skokräm som pålägg. Hårvatten av vissa märken var heller inte dumma och jag minns att Wicke sludrade lyriskt till en kumpan om ”Silver Moons” fina smak och goda berusningseffekt.

Då och då togs någon av dem naturligtvis rutinmässigt in på en alkoholanstalt, ”tork”, för avgiftning och föredrag med

ljusbilder och då höll den andre ställningarna. Om båda var intagna samtidigt kunde en ny affärsman försöka sig på handel, men när någon av de ordinarie återkom till sina domäner jagade han bort inkräktaren med vilt viftande knytnävar och skurar av invektiv som vi barn lyssnade till och imponerades av.

S:t Eriksgatans backe var min närmaste hembygd, men hela Kungsholmen kunde jag utan och innan. Jag sög i mig gator och torg, parker, stränder, den vildmark som fanns då i vissa delar, kajer, statyer, men också kvarter, hus, portar, ornament. Från det jag var så stor att jag kunde röra mig något så när fritt utan föräldrarnas tillsyn — och det blev tidigt — lärde jag mig att älska Stockholm och den kärleken har aldrig dött.

3

Fastigheten ägdes av byggnadsingenjör Florén som ansågs som en hygglig och resonabel hyresvärd. Så var nog värdarna i stort sett på den tiden. Hyrorna var reglerade och ingen ägde en fastighet för att göra ig stora pengar på den, investeringen var liten men säker, och det man ägde skulle vårdas omsorgsfullt för att inte förlora i värde.

Längst ner låg givetvis källarkontoren. Var och en hade ett större utrymme för bränsle i avdelningen mot gatan och ett mindre för sylt, rotfrukter och liknande, en sorts jordkällare, i avdelningen mot gården. Men vid krigsutbrottet, eller strax före, offrade man de extra kontoren för att förvandla den delen till skyddsrum. I detta fanns ett antal träbänkar för hyresgästerna att sitta på när bomberna skulle regna över deras huvuden, och järndörren som stängdes med två reglage påstods stå emot allting; gas, ras och råa fienders granater om de kom inrusande i huset. De vuxna rös och huttrade vid blotta tanken medan vi i vår oskuld tyckte att det lät ganska spännande, i alla fall de första krigsåren innan man började få perspektiv på och insikt i vad det handlade om.

Utanför på huset fanns små luckor i gatuplanet. De som hade tur hade sitt källarkontor rakt nedanför och

när koksbilen kom kunde man bara tömma säckarna genom en sådan lucka. Vi andra fick dirigera bärarna till rätt kontor och det var ett ständigt gruffande och muttrande, som egentligen var en protest över ett hårt arbete som ingen tackade en för. Vårt kontor låg allra längst in och säckarna tömdes till en stor hög på golvet och antraciten glimmade som svarta diamanter.

Mamma vägrade hämta kol i boxen, det var pappas eller min uppgift. Först bankade man på järndörren till källaren som uppmaning till råttorna att sticka. Så låste man upp så ljudligt man kunde och stampade sedan i trappstegen när man gick neråt. Överallt prasslade och tasslade det, men hade man fört tillräckligt oljud slapp man se annat än en eller annan rådis smita förbi på golvet eller på en elledning.

I huset fanns ett boktryckeri och överblivna pappersremsor pressades ihop till balar. Med värdens tillåtelse la man upp dessa mitt på golvet i skyddsrummet. Där fick de ligga kanske en månad tills de hämtades till något returpappersförråd, men under långa tider var det ingen marknad alls för sådant och buntarna blev bara liggande. De blev perfekta bon för råttor och bara man tittade på dem piskade myriader av svansar.

Oss gjorde det inget. Vi lekte ofta mörkersyrran därnere i hela källarutrymmet, en sorts kull eller sistan med en boll. Man kunde få tända en ficklampa men inte mer än tre sekunder och bara då man hade någon inom känselhåll. Bollen måste träffa målet och från att vara

jägare blev man jagad. Vi kröp omkring i kolmörkret och gömde oss i vrår, kravlade och ålade in i diverse håligheter för det gällde att undvika att få bollen på sig. Råttorna sprang på en, över en, vid sidan av en, överallt hade man deras tassar och nosar, men det blev en sådan vana att man inte märkte det. Visst är det sällsamt hur man kan förändras i sina attityder. Nu ryser jag bara jag ser en enda råtta, och den behöver inte vara av den tidens mastodontstorlek. Vidriga djur! Men som sagt, då hade man dem över hela kroppen utan att det bekom en det minsta.

Från entréplanet kunde man komma ut på gården från två håll. Gick man till höger kom man först till boktryckeriets lokaler. Därifrån hördes större delen av dygnet pressarna gå så jag antar att de gjorde goda affärer. Man såg sällan ägarna och jag förmodar att de åt lunch på jobbet. Så gjorde många och småföretagare hade inte tid eller råd att springa på kafé. Men vad gjorde det? Glädjen med att vara småföretagare är just att kunna utnyttja tiden och se det man driver växa.

Alldeles utanför dörren till gården brukade Kille, som var tryckeriets trotjänare, varma sommardagar stå och trycka och putsa av etiketter till grammofonskivor vid en liten press som enbart var avsedd för den här sortens jobb, så det måste ha rört sig om långtidskontrakt. Hans namn var Kihlberg och det blev förstås Kille, en mager, spenslig liten man med stort huvud och ingen haka och bara ett par tänder kvar. Till sättet var han godmodig

och skämtsam, en medelålders ungarl som funnit sig tillrätta i en ensam tillvaro. På kvällarna gick han gärna till Pingstkyrkan på Rörstrandsgatan, inte för religionens skull utan för sångens och musikens, möjligen njöt han också av att titta på de många kvinnorna i kören.

Vi störde honom aldrig i hans jobb eftersom vi hade en intuitiv respekt för arbete. Han la in etikettpaperet på skivan, la på pressen, tryckte till med foten på en pedal, lyfte upp och torkade av det överblivna guldstoffet. Det var roligt att slänga käft med honom och kunde han inte svara skrattade han bara på ett smattrigt hickande sätt.

Hela tiden medan han arbetade gick blicken på jakt efter damer. Alla kvinnor som bodde i gårdshuset passerade honom och han pratade med dem och kom med små tokerier som de flesta småskrattade åt, men de låtsade inte se hans hungriga ögon, eller också gjorde de det och tog det som en komplimang. Det borde de inte ha gjort. För Kille var alla kvinnor lika, bara att naturen bestämt könet till femininum räckte för honom. Förpackningen kunde vara hur den ville, han älskade alla utan åtskillnad. Då och då lät han framskynta att han var en riktig kvinnokarl, leendet blev lite mystiskt och blicken inåtvänd, men troligen var det endast uttryck för önskedrömmar. Han kände sig fri när han stod på gården och slapp tryckeriets väggar. När han hörde trippande steg som förebådade en kvinnas ankomst rätade han på sin smala rygg och fick en särskild schwung i

tryckandet.

Vid gallerstaketet mot gården till tian stod cykelstallet med räfflat plåttak och dit kom man snabbast genom cykelgången till gatan. Ett utrymme för tvätthängandet, i hörnet av gården de två soptunnorna med ett litet tak över. Mamma vägrade också att slänga sopor eftersom det ibland fanns råttor i dem.

Runt hörnet mot muren som delade av kvarteret mot parallellgatan till Baltzar von Platens gata och som då inte hade något eget namn men nu heter Ture Nermans gata, stod en lönn. Jag hade hittat en klyka ganska högt upp i den, en perfekt plats för att sitta och läsa en bok. Där höll jag ofta till när det var sommar och lövverket dolde mig och läste, vinden rasslade i löven, jag var ensam i hela världen, det var vedlårens utomhus- känsla. Ibland kom folk som bodde i gathuset och de pratade om sådant man kan prata om när man tror att ingen hör en, och jag fick lyssna till många intressanta hemligheter.

Muren löpte trappstegsformad efter gårdarna. Ibland var den så låg att man kunde kasta sig ner på andra sidan för att undkomma en ursinnig portvakt och ibland så hög att man måste söka komma undan på annat vis, men i kritiska situationer var man tvungen att vräka sig över ändå och hoppas på det bästa. Särskilt portvakterna i tian och sexton hatade oss, men utöver dem fanns andra hyresgäster som gärna ville lägga hämndgiriga händer på oss, och man måste ständigt vara på sin vakt.

Det hade sin tjusning det också och kryddade tillvaron.

Mitt emot lönnen låg ingången till tvättstugan. Till höger när man kom in stod det väldiga bykkaret i järn som först fylldes med kallvatten från kranen. Undertill kunde man elda och det tog flera timmar innan vattnet var kokhett och man kunde hälla i tvättpulver eller om det var såpa. Från bykkaret lyfte man upp de heta kläderna till det kalla vattnet i det stora sköljkaret av sten och det var en syn att se kvinnorna fånga upp kläderna på runda trästavar och sedan sjava snabbt över golvet för att komma till sköljvattnet; de omgavs av de heta ångorna och utstötte små ljud när plaggen snuddade vid deras hud.

Vid fönstret stod ett antal baljor för gnuggningen mot tvättbrädorna. En ordentlig klick såpa på räffiorna och så gnugga tills fläckarna gick bort. Det låter som ett fruktansvärt medeltida slaggöra, ett straff för hemska synder, en skärseld som för en modern husmor skulle te sig som mardrömmarnas mardröm.

Mamma brukade tvätta stortvätt ungefär en gång i månaden tillsammans med sin syster och frun till en systerson, Viran. De kom tidigt på morgonen och var inte klara förrän sent på kvällen. Under dessa många timmar skrattade de kanske tusen gånger, fnissade tio-tusen gånger, fnittrade lika ofta. Det hade inte en tråkig sekund. När de avslutade jobbet hade de haft en härlig dag tillsammans.

Förhållandet till arbete är en attityd. Dostojevskij, en

tidigare rysk kollega, berättade i sin bok ”Döda huset” om sina år som straffånge i ett sibiriskt läger. Klimatet var hemskt och arbetet fruktansvärt hårt. Ändå kunde man klara det mesta så länge slitet kändes meningsfullt, som till exempel att bygga vägar. Men när fångarna beordrades att gräva ett dike en dag för att nästa dag tvingas fylla igen det, då höll de på att bli galna. Ett arbete som man tvingas utföra enbart med syftet att det skall vara meningslöst bryter ner vem som helst.

Mamma och de andra hade ett jobb som måste göras, och de såg på det med lustkänslor istället för som en plåga. De fick ut något positivt av det. Har man den inställningen kan man visserligen bli trött, men det är en sund trötthet som man skall känna efter en väl använd dag, kroppens trötthet, men med ung själ och ungt sinne. Den som ser sin syssla som enbart ett tungt straff blir fort gammal.

Och de arbetade i den takt som passade dem. En annan ingift kvinnlig släkting jobbade på Standard Radios fabrik. Sex dagar i veckan. Det var inte så presande. På lördagkvällen var hon färdig att ta emot folk på middag eller också att gå bort. Långt senare infördes femdagarsveckan, och hon berättade vilket helvete de fått på fabriksgolvet. Samma kvantitet arbete måste utföras på kortare tid och den uppskruvade takten bröt ner henne. Den sjätte lediga dagen var tänkt som en välsignelse men blev till motsatsen. Hon ville helst sova tidigt på lördagkvällen och när hon äntligen kommit i

kapp med kroppen och huvudet på söndagen var det dags för ny stress följande morgon. Inte alltid är en reform av godo även om den förefaller så på papperet, och det finns skäl att ifrågasätta och undersöka konsekvenserna. Verkligheten är ofta mer komplicerad än vad de troskyldiga inbillar sig — för att inte tala om hur komplicerade människor är.

Entrén till gårdshuset var enkel. I det bodde bara ensamstående och några par eftersom lägenheterna enbart var ettor, två på varje våningsplan. Den ena hade ett litet kök och det andra enbart kokvrå.

Längs muren på gården hängde man alltså ostört sin tvätt. I nästa hörn mot avsatsen till fjorton, som också avgränsades av ett gallerstaket, stod syrenbuskar i ring och var tänkta som en berså för hyresgästerna, men vår portvakts vanskötsel av buskarna hade fått dem att torka och de få blomklasar de förmådde pressa fram på våren blev patetiska och långt ifrån den avsedda idyllen.

På det som betraktades som bakgården stod piskställen av trä. När den ruttnat och fallit ihop av sig själv kom en i metall, men det var inte förrän efter kriget. Där bankades för jämnan. Dammsugaren blev inte var mans egendom förrän senare och en gång i veckan tog man ut filter och mattor för att skaka och piska. Man la mattan över den övre trälämnen, fattade tag i ena hörnet och gav sig på den med rottingen. När dammolnen virvlat färdigt drog man ner till mellanplanet och borstade av mattan med en hård borste bit för bit. Det var

tungt men nödvändigt och hos oss fuskades inte, en gång i veckan var det som gällde, och jag kan fortfarande känna den svängda rottingflatan i handflatan och hur armen skulle slå för att få den rätta snärten. Nog blev mattorna renare på den tiden, men leve dammsugaren! Det går utmärkt att leva med lite mer damm.

På en liten plantering strax framför husväggen fanns ett ganska högt träd som jag också minns var en lönn. Från dess grenar kunde man svinga sig ner på fjortons gård utan att behöva forcera avsatsen och gallret.

I lokalen i markplanet som var den sista innan man åter kom in i huset låg under något år en karamellfabrik. Men det var fel hus för en sådan verksamhet. För att få de heta plåtarna med klubbor eller sega stänger att svalna måste de stå i ställningar innanför halvöppet fönster. Vårt snasksug var oändligt och sällan tillfredsställt, och det man kunde komma åt genom att sträcka ut handen räknades som var mans egendom. När fabriken flyttat eller slagit igen övertog tryckeriet även dessa lokaler.

Hissen i huset var trång och ytterst långsam. Den hade inte funnits med i ritningen från början utan klämts in långt senare i en smal smatt. Den knirkade sig uppåt och pustade sig neråt, och man hade god tid att studera sitt yttre i spegeln. Jag åkte givetvis aldrig hiss, för mig var springet i trapporna ett skönt sätt att bli av med över-skottsenergi.

Högst upp låg vinden och varje familj hade sitt kontor. Där fanns den stora torkvinden som användes om

vintern eller då det regnade. Där fanns inget ljus annat än det som kom från takfönster och när man kom dit upp i kvälldunklet liknade de vita lakanen vilande spöken. Även om jag då som nu hade en livlig fantasi tyckte jag till skillnad mot andra aldrig att det var kusligt utan att det bildade underlag för historier. Jag var mästare på att hitta på skrämmande berättelser, födda i stundens ingivelse, och blev belåten när de mer lättpåverkade i gänget började hicka.

Vindskontoren var avdelade av plank. Mitt i vinden under takluckorna fanns ett inre tak för sotare och hantverkare och dit ledde en brant stege. Vem kunde motstå sådana frestelser? Yttertaket var en del av vårt självklara uterum.

I stort sett var fastigheten i hygglig kondition även om det mesta var gammalt. Elledningarna var bräckliga och sköra men höll tills vi skulle göra en filminspelning och använde starka strålkastare i källaren och samtliga ledningar slogs ut, men det kom senare. Det mesta fungerade som det skulle, huset höll ihop, trappräckena höll, avloppet trasslade inte. Fasaden var putsad i en gulbeige-brun nyans som säkert hade varit klarare i färgen då huset byggdes än i min barndom.

Det var ingen status att bo i det här området men inget att skämmas över heller. Reflexionen är dagens eftersom jag aldrig tänkte så då. Man bodde där man bodde och gjorde det bästa av det. Jag tyckte att jag hade det utmärkt.

Många var jobbbara i kvarteren, men eftersom standarden skiftade från hus till hus fanns också många andra kategorier. Även i vårt hus fanns folk med olika sociala skiktningar och så var det nästan överallt i staden. Även i de elegantare husen på Östermalm fanns lägenheter där ”vanligt” folk bodde. Det berodde inte så mycket på var man bodde utan hur man levde. I en lägenhet kunde det finnas stilmöbler, kristallkrona, Steinwayflygel, handknutna persiska mattor, handslipade glas och vin till maten, kanske ett hembitråde med vitt förkläde och vit hätta som kom och bytte tallrikar när man pinglade i en klocka. Och i den motsatta spegelvända våningen höll de billigt smäckiga pinnmöblerna knappt ihop, trasmattorna liknade säckväv, bräckkorv var fest och brännvinet dracks ur dricksglas. Var och en hade sin lilla värld i sin bostad där man valde den livsstil som passade en.

Som jag minns det var flyttningar inte vanliga trots att det var gott om lägenheter att välja på i stan. Huset var inbott och det var nära till det mesta, hyran var förhållandevis låg även sedd i relation till standarden. En av nackdelarna var att kåken var lyhörd, men det gav å andra sidan intressanta inblickar i grannarnas vardagsliv. Vilka bodde då i fastigheten? En del levde så försynt och tillbakadraget att de nog var glömda redan då, men de flesta framträder skarpt på minnets fotografier.

I första lägenheten man kom upp till efter trappan till entréplanet bodde familjen Öhberg, ett par med en dotter som hette Gunborg som var i min ålder. Föräldrarna var mycket vänliga människor och jag har för mig att han var vaktmästare på någon statlig inrättning. Gunborg var min första lilla blyga kärlek. Hon hade stora blå ögon, ljusst hår och smuitronläppar. Jag bestämde mig för att det skulle bli vi två och det gick inte att ändra, hjonelaget skulle visserligen inte kunna bekräftas på åtskilliga år, men jag betraktade redan herr Öhberg som min svärfar.

Visligen höll jag tyst om detta för andra eftersom jag redan då insåg att hjärtats angelägenheter kan solkas ner om man anförtror dem till okänsliga öron. I passionen fanns inget lidande utan bara glädje och jag log för mig själv när jag tänkte på vår framtida lycka. Vi skulle bo kvar i tolvan och jag var inte riktigt klar över om jag då skulle bo hos mina föräldrar och hon hos Sina, men det skulle nog ordna sig.

För henne berättade jag dock att jag bestämt mig och hon lyssnade och log och möjligen glimmade hennes vackra blå ögon i samförstånd men det kan vara en efterhandskonstruktion. Vid ett tillfälle förde jag henne

bakom ett träd på gården och pussade henne. Hon skrek inte vilt eller gav mig en smäll utan tyckte bara att det skulle vara så. Det var bara det att just då hade mina föräldrar bekanta hemma på kaffe och en av dem råkade titta ut genom fönstret. Den pussen kom att förfölja mig under många år men jag anade också en motvillig beundran särskilt hos manliga släktingar: ”Jädrans grabb att börja tidigt. .

Så började hon få ont i ena foten, den värkte och hon släpade den efter sig. Hon log inte lika ofta och de blå fick ett uttryck jag inte kunde förstå. Mamma berättade att hon fått tuberkler, tbc, i foten och att det skulle ta många år för henne att bli bra. En kort tid senare flyttade hon till Polhemsgatan. Jag hälsade på henne några gånger senare. Hon satt i rullstol, hon hade mognat långt mer än jag, men hon var fortfarande lika älsklig. Min övertygelse att vi skulle gifta oss gick över i en stilla förhoppning om att om bara förutsättningarna förändrades kunde det ändå bli vi. Men allt eftersom tiden gick och vi sågs alltmer sällan bleknade kärleken. Den lämnade ändå kvar ett vemod jag ännu kan känna. Jag hoppas att hon blev frisk och att hon fick ett fint liv tillsammans med någon som känt lika starkt för henne som jag gjorde vid min ringa ålder.

Snett emot bodde Lundins, ett ganska ungt par. Han var kontorist, lätt rödhårig, blek, alltid klädd i rutig kostym, vit skjorta, slips med engelsk knut, väst med ett par pennor som nyväsade stack upp ur fickan. Lundin

gav ett ängsligt, prudentligt intryck, en vilja att vara till lags som möjligen kom från en underordnad ställning på arbetet. Hans fru hade mörkt, svallande hår, breda, röda, hungriga läppar, beslöjade ögon. Hon var lika blodfull som han var anemisk, men de tycktes gå bra ihop och ingen hade hört dem gräla.

Några gånger om året blommade Lundins upp. Mannen satte på hembränningsapparaturen, och när spriten var klar och upphälld i flaskor utbröt tjoet och tjimmet. Vem som helst kunde bara kliva in och bli bjuden på en starkt finkeldoftande sup eller bara titta och gapa med i skrålsångerna. Jag ville naturligtvis se vad som hände eftersom nyfikenhet på nya sensationer präglade mitt liv. Mina föräldrar kände naturligtvis inte till det, men man skall aldrig oroas dem som bryr sig om en.

Vid ett tillfälle av flera minns jag hur fru Lundin dansade något spanskinspirerat på ett bord och påstod att det var fandango. Hon hade en ros mellan tänderna och flaxade med kjolen på ett mycket intresseväckande sätt, runt bordet stampade Lundin med en röd halsduk knuten runt livet och med slipsen ordentligt knuten på bar överkropp, och han utstötte vilda bröl som från en galen tjur. Diverse personer klappade takten och hällde i sig av det hembrända och stämningen kan väl betecknas som fryntlig.

Det vilda festandet höll på tills spriten var slut och jag har efteråt förstått att det förlades till sernesterveckor. En morgon såg han lika ängsligt prudentlig ut

igen, pennorna liknade sylvassa projektiler i västfickan, skjortkragen var bländande vit och det rödlätta håret var kammat till krusig snedbena. Hyresgästerna drog en lättnadens suck, nu fick man frid till nästa brygd.

Alla i huset och i grannskapet kände till lagbrottet och hur skulle man kunna undgå det, med den kväljande finkellukter som drev som moln och fick de nyktra husmödrarna att håla handen för näsan, och det larm som förekom och som gjorde att vissa äldre mumlade om Sodom och Gomorra. Men ingen tipsade polisen. Då skulle man ha gjort sig omöjlig. Att bränn hemma var inget skamligt brott. Ingen utomstående tog skada av det och vad man gjorde med sin lever var vars och ens ensak Lundins hade sin grå vardag att kämpa med och deras veckor sågs som ett, om inte fullt legitimt så ändå moraliskt tillåtet, sätt att försöka nå en sorts euforisk lycka som annars var omöjlig. Fyllbultar var en sak, men Lundins var vanliga pinnebergare omkring femtio av årets veckor och man unnade dem, i olika grader av unnande förstås, deras förgyllande av en malande söcken.

En halvtrappa upp hade portvaktsparet Holmberg sin tjänst bostad. Om jag inte skriver om dem — har de då någonsin existerat? En bekant klassisk frågeställning är den om det väldiga jätteträdet som faller i djungeln. Det bör ha fallit med ett öronbedövande brak, men om ingen kan ha hört det, har det då funnits? Är inte ”ljud” det som mänskliga hörselorgan kan uppfatta? En serie

vågor i luften, men om de inte når en mottagare är de då inte utan substans, eftersom det är vi människor som definierar ”ljud”?

Sådant kan man diskutera i det oändliga om man är på det humöret. Självfallet leder det ingen vart, men det är alltid roligt att få känna sig skarpsinnig och filosofisk. Holmbergs hade inga barn, inga nära släktingar, inga vänner som de umgicks med. Ingen kan minnas dem, inga märken har de lämnat efter sig ens i mikrohistorien. Nu återkallar jag dem för ett tag, men om jag inte hade gjort det, kan man då säga att de levte? Är inte att leva att lämna liv efter sig?

Fru Holmberg var kortväxt, hon hade en morotsfärgad trasselsudd till hår, en hy som var täckt av vårtor och smala springor till ögon. Hjulbent var hon så att hon skulle ha kunnat stå jämfota över en tunna utan att märka något. Knotiga, arbetsmärkta händer som var skinnflådda av trappsurning. Entonig, långsam röst i falsett. Hur kände hon sig? Fanns begreppet lycka för henne? Troligen gjorde hon som de flesta andra, tog dagen som den kom och somnade för en ny dag att ta som den kom. Att bara låta det korta perspektivet gälla, att finna sig och inte kräva mer än det lilla man kunde få.

Men rimligen hade hon också varit ung och haft sina drömmar. Varje dag står man inför mängder av val som också kan bli vägskäl; gör jag det så inträffar det, väljer jag det sker detta med mig. De flesta valen är intuitiva

och inte övertänkta och konsekvenserna kan vara svåra att överblicka, men valen måste man träffa ändå. De viktigare valen kräver eftertanke. Han vill ha mig — hur kommer min fortsatta tillvaro att bli om jag säger ja? Vill jag verkligen säga ja? Kan jag få en annan om jag säger nej? Om jag hamnar på glasberget, kan jag trivas med min ensamhet? Ett enda stackars fattigt liv har vi fått — och ändå gör vi så många felaktiga vägval. Så mycket lidande vi drar på oss för att vi inte orkar, törs eller vill tänka igenom betydelsen av de olika alternativen.

Vad hade Holmberg lovat henne då de var unga? Vad hade han lockat med? Vad hade han ställt i utsikt? Av vilka skäl hade hon sagt ja? Om han hade talat om för henne att hon skulle bli fru till en småsupig och lätt alkoholiserad portvakt med allt vad det innebar av slaskjobb, hade hon fortfarande accepterat honom? Men frågan är för hypotetisk, ingen av oss vet om sitt öde.

Holmberg var en ganska lång herre, nästan flintskallig och med en skult som var bucklig och kratrig. Han hade runda, stålbågade glasögon som förstörde de vattniga men ändå stirrande ögonen och gav honom en ständigt både förvånad och förtrytsam blick. Han hade en aplik gång med långa, svängande armar från uppskjutna axlar. På deltid hade han jobb på en verkstad men hans huvudsakliga syssla var portvaktens. Den främsta egenskapen var misstänksamheten. Han var övertygad om att vi kommit till världen enbart för att

jävlas med honom, ja, att våra föräldrar planerat födel- sen för att öka hans förtret. Något annat skäl till vår existens kunde han inte tänka sig.

När han hittade något som inte var som det skulle enligt hans mening råmade han om alla dessa förbannade satungar som borde sättas på anstalt, alternativt kokas levande. Han hade också förslag på prygel med flodhästpiska eller dränkning i Mälaren. Då och då låg han på lur i ett gömställe på gården för att grabba tag i någon misshaglig för att statuera örfilsexempel. Mig vågade han inte röra för då hade pappa slängt ut honom genom fönstret. Men det fanns andra barn som det inte var så noga med och där föräldrarna tyckte att det bara var bra att ungarna fick en omgång dalj. Han avskydde oss, och känslan var besvarad.

Var hade han passerat surhetsvallen? Han kanske var en bitter man, fylld av grämlse över en förfelad till- varo och lät sin besvikelse gå ut över andra. Hans enda tröst blev spriten. Det är den enklaste flyktväg som finns när insikterna om det egna misslyckandet står klara för en. Han var aldrig full i regelmening, men han söp när han kommit över sprit, och på motbokstiden var det inte så lätt. Fick han tag på en flaska hällde han inte i sig innehållet utan drack långsamt så att ruset skulle vara länge. Hela tiden var han talbar och kunde fungera, men de förstörde ögonen blev dystra och rösten rosslig.

Under kriget fick han ett uppsving och gjorde det bästa möjliga av det. 1 egenskap av portvakt var det han som

delade ut ransoneringskupongerna. De skulle hämtas och kvitteras hos honom och han gjorde en ceremoni av det. Att man fick kuponger att handla för var bara en speciell ynnest av honom, Holmberg, samhällets förtroende- man. Utan minsta grund lät han antyda att om man inte skötte sig kanske man inte fick kuponger nästa gång. Hans enda uppgift var förmedlaren, men han drömde ihop absurda befogenheter, den orientaliske fursten som delar ut nådegåvor till ödmjuka tillbedjare. ”Var så god. Här är köttkupongerna. För den här gången.. .”

Enligt bestämmelserna skulle hyresgästerna regelbundet delta i skyddsrumsovningar, och möjligen var det tillsammans med hemvärnare eller röda-korsare. Eldsläckning, utgrävning, bårbärning, sårbehandling, första förbandsläggning, signalteknik och mycket annat. Portvakten var den som av praktiska skäl var satt att informera om tider och som med sin personkänedom även kunde hjälpa lärarna med uppdelning i lämpliga lag. Holmberg tydde anvisningarna på sitt vis. Han visade sig vara en korpralstyp med Napoleons ord i sinnet: ”I varje soldats ränsel ligger en marskalkstav.”

Han skrek order och gormade kontraorder. Förbandade dem som inte lydde och åberopade högre makters vrede mot dem som inte begrep. De frivilliga lärarna hade alltid bråttom och brydde sig inte om de lokala förhållandena så Holmberg fick hållas. För att hålla arbetet rullande delegerade han lite av makten och utsåg underchefer till de olika patrullerna eller arbetslagen.

Några, märkligt nog ofta kvinnor, utvecklade också dolda korpralsfasoner och ryade åt sina vad de såg som underlydande. Den som ville studera människors psyken hade gott om material i vårt skyddsrum under säkerhetsövningarna.

De som inte tilldelats uppgifter eller låg stilla som sårade med ett fejkat blodigt bandage om en kroppsdel betraktade med runda ögon denna bisarra cirkus. Övningarna brukade sluta i fullt kaos, men portvakten var jäsande belåten med sin insats. Kom an bara, tyskar, Holmberg var beredd!

Han samlade kapital i tomflaskor och gömde säckarna på ett hemligt ställe i källaren. En gång om året bar han säckarna till systemet på Pontonjärgatan och förvandlade buteljerna till pengar som i sin tur förvandlades till flytande vara. Kanske inte ens hans fru kände till den växande förmögenheten, samlingen var hans dolda och innerliga glädje.

En gång hittade vi säckarna i ett källarutrymme. Till mitt försvar kan jag säga att jag då inte visste att det var Holmbergs, utan jag trodde det var överblivet gods och alltså upphittarens automatiska egendom. Andra i gänget kände till vem som var ägaren, men Holmberg kunde inte göra anspråk på medlidande. Någon föreslog att vi skulle använda pavorna för tävling i slangbella och förslaget antogs enhälligt.

Vi bar upp säckarna på gården och ställde flaskor på murkrönet och så sköt vi prick med våra hemmagjorda

slangbellor. Glaset splittrades med ett krasande ljud och bitarna föll ner på andra sidan muren, mycket roligt. Tävlingen blev mer avancerad. En kastade upp flaskorna i luften och så gällde det att pricka dem i farten innan de krossades mot andra sidans mark. Spännande och lärorikt. Till sist var säckarna tomma och vi hade avsevärt övat upp vår skjutförmåga.

Jag minns att jag satt i köksfönstret och kikade i gardinglipan och kunde uppfatta Holmbergs vanmäktiga vrede när han gick å andra sidan muren och förgäves letade i skärvorna efter möjligen skonade flaskor. När han till sist insåg att hela kapitalet var förött knöt han näven och skakade den mot huset som tecken mot alla förbannade ungvävar som måste vara gärningsmännen. Bevis hade han inga och kunde inte ställa skadeståndsanspråk. Möjligen var det efter den händelsen som hans avsky för oss djupnade till ett aldrig förlåtande hat.

På varje helplan fanns som sagt tre lägenheter, två fyrarummare och en enrummare närmast intill hissen. I den första fyran bodde Uffe Wittboldt tillsammans med sin mormor och några inneboende, men Uffe kommer att skildras senare liksom de andra jag umgicks med i huset. På motsatta sidan, i den andra fyran bodde Börje med sina föräldrar och med många inneboende. I ettan bodde fru Hagfors med sin tonårige son Gustav. Han följde sin mamma som en skugga, där hon fanns där fanns också han. Gustav var huvudet längre än hon, mörkt hår, mörka, sorgsna ögon, mörka kläder. Året om

bar han keps som inte satt på sniskan utan rakt på med skärmen nedtryckt i pannan.

Han sa aldrig något men ibland kunde någon fråga honom om till exempel vad han hette och han rabblade fruktansvärt snabbt fram informationerna plus adress och ålder. Mamman höjde handen och han tystnade genast och gled intill henne som ett fartyg i storm söker sin hamn. De talade aldrig med varandra, i alla fall inte utanför lägenheten.

Gustav var epileptiker, eller var fallandesjuk eller led av fallandesot, som man sa då. Inga mediciner fanns, han kunde när som helst få ett anfall, och även om jag inte sett något måste det ha varit en skrämmande syn. Expeditionerna från lägenheten blev därför korta och snabba. Större delen av dygnet tillbringade de två i sin lilla enrummare, och ingen visste vad de fördrev tiden med.

En gång hade jag fått för mig att jag var kapabel att klä ut mig till gammal gumma som kunde tiggas pengar i huset. Omständigheterna kring upprinnelsen minns jag inte, men det kan ha varit ett vad. Jag och Börje samlade ihop kvinnokläder ur respektive mödrars garderober, och jag hakade upp och fäste och nålade inne hos honom. Så sminkade jag mig till vad jag menade var oigenkännlighet och lindade en scarf som ett huckle över huvudet. Jag provgick med krum rygg med kjolen fräsande mot golvet och Börje försäkrade att mer stackars fattig gumma hade han aldrig sett.

Det blev så att eftersom Hagfors var den närmaste dörren var det där jag först skulle pröva min förmåga. Börje stängde klokt dörren men kikade genom brevlådan. Hasande närmade jag mig dörren och tryckte på ringklockan. Dörren öppnades av fru Hagfors. Övre delen av hucket föll ner över ögonen så jag såg henne bara från halsen och neråt. Jag sträckte fram handen på tiggarmänér och pep fram en önskan om en slant. Det gick ett par mättade sekunder och jag undrade hur hon tog det men kunde inte lyfta på hucket för att avläsa reaktionen.

Plötsligt rusade hon på mig och pucklade på mig med båda knytnävarna och tjöt att jag var det värsta monster hon sett. Hon jagade mig nerför trapporna och jag måste nesligen fly med uppdragna kjolar till säkerhet.

Mamma hade ett allvarligt samtal med mig. Fru Hagfors hade inte skrätt orden utan beskrivit mig som en förfärlig varelse som drev med henne bara för att hon hade en sjuk son, kunde man tänka sig något vidrigare? Jag försökte förklara att det inte alls var min avsikt, utan att det bara var på skoj, en lek och inget annat. Jag vet inte om mamma trodde mig, men den kvällen såg hon på mig med en min som inte alls var behaglig och som fick mig att skämmas över något jag inte tyckte jag behövde känna skam för. Till pappa sa hon inget, hon sa aldrig något till honom om mina påhitt.

På nästa halvtrappa bodde alltså vi. På nästa helplan har bara de tre gamla systrarna Rembke fastnat i min-

net. Två var fröknar och en hade varit gift men återtagit flicknamnet. Små smala tunna kvinnor i svart som rörde sig som magra fåglar när de vid enstaka tillfällen var utanför boet. För det mesta ringde de eftermat från någon av livsmedelsaffärerna och fick den levererad till dörren. Den allra äldsta hade skrumpnat mest, men hon hade ett rart litet leende. När man hälsade på henne — det var hälsningsplikt på alla vuxna hyresgäster, en bock och ett god dag — tog hon fram en liten påse polkagrisar och bjöd på. Det påstods att systrarna var stengamla, men alla man inte känner till så noga och som ser lite annorlunda ut får lätt det ryktet om sig.

På nästa halvtrappa ovanför oss bodde familjen Ångeström.

Pappa var en fördragsam natur och tålde de flesta, men när det gällde Ångeström hände det ibland att smocken hängde i luften!

5

Ångeströms hade en son som hette Pal och som var i ålder att kunna vara med oss andra ungar i huset, men det var han aldrig och han skulle nog inte heller ha accepterats. Han föredrog att vara hemma och rykten gick att han spelade fiol, men så illa kunde vi inte tro om någon och dessutom skulle vi ha hört det genom trossbotten till vår lägenhet. Mitt minne av honom är en lång näsa och ett rätt enfaldigt nylle. Vid ett tillfälle var han i alla fall ute på gården och jag ville göra mig bekant med honom, men han hade fått en tjugofemöring av någon tidigare på dagen. Slanten låg nu vid hans säng och det enda som rörde sig i hans huvud var om han skulle gå upp till sin älskade tolvskilling eller inte. Till sist segrade girigheten och han gick upp för trapporna, antagligen för att kyssa och smeka rovet.

Paret Ångeström ansåg att de tillhörde den tidens jet-set, men i verkligheten var de ett trasgrant patrisk. För all del, ibland kan det vara svårt att se skillnaden. De låg alltid efter med hyran och var portförbjudna i en del livsmedelsaffärer där man skrev upp vad man handlade i en bok och betalade den sista. Han var musiker med enstaka jobb på till exempel mannekäng-uppvisningar. Hon hade en gång varit resemannekäng och det var väl

så de träffats, men de dagarna var sedan länge förbi. Hennes version som tydligt framgick när de grälade var att hon gett upp sin lysande karriär för hans skull, medan hans uppfattning var att han plockat upp henne ur rännstenen.

Tre, fyra gånger i veckan klädde de upp sig för att gå till något av den tidens vattenhål; Cecil, Royals Vinterträdgård och allt vad de hette. Då var de såta vänner och kvittrade förälskat. Ångeströms ansåg sig förmer än övriga hyresgäster, mer begåvade, elegantare, vackrare, mer konstnärliga, *the beautiful people*. Var de fick pengarna till festkvällarna ifrån visste ingen, kanske inte ens de själva, men det sades att han då och då med hennes goda minne var en framgångsrik solochvårare i landsorten. Det var ingen oäven teori och kunde förklara de allvarliga, trenchcoatklädda män som ibland hade ärende till honom. Var han fick all sprit hemma ifrån var också en källa till undran. Någon hade varit inne hos dem och vittnade om lager av frestande buteljer med finsprit.

Sent på natten kom de hem. Det förekom att de hade folk från krogen med sig hem och fortsatte festen, men oftast var de ensamma och de grälade och skrek från porten och upp till lägenheten och därinne tog grälet ny fart. Det var som sagt ytterst lyhört i huset och när de satte igång var det som att vara mitt bland dem. Deras ytligt flottiga polityr hade fallit av dem och deras skrikande språk var hämtat från rena undervegetationen. Hon kastade tallrikar och koppar mot väggar. Han välte

skåp och stolar. Vi skar tänder och stoppade bomull i öronen.

Pappa undvek alltid i det längsta att bråka och gick hellre ur vägen än tog en konfrontation. Men skillnad mellan svaghet och tolerans är att svagheten inte har gränser medan den tolerante har en gräns som inte får överskridas. Vi började med att banka med långa borstskافت i taket. Det hjälpte någon minut, men sedan blossade holmgången upp på nytt. Han satte sig vid pianot och hamrade vilt för att överrösta hennes vilda tjut om vilken äcklig typ han var. Nytt bankande med skافتen. Kort tystnad under tillfällig vapenvila. Men hoppet var bedrägligt. När de satte igång skakade taket.

Pappa tog tyst på sig byxor och svepte om sig en kavaj. Nu var gränsen nådd. Vi höll oss ur vägen. Sammanbiten gick han upp för de två halvtrapporna och ringde på. Det dröjde innan de öppnade, men till sist visade de sina rödflammiga ansikten. Pappa rullade på axlarna och sa till Ångeström: ”Jag ska upp och jobba i morgon bitti. Blir det inte knäpptyst här genast åker du ur prästbetyget.” Han riktade blicken mot henne och tillade: ”Och det gäller dig också!”

Liksom alla andra i huset hade Ångeström stor respekt för pappa. Han var kort till växten men axelbred och med ett bröst som en tunna. När han sa till på det där särskilda sättet visste Ångeström att det inte var tomma ord utan att han verkligen skulle åka ur prästbetyget om det inte blev tyst. Så det blev tyst. Väldigt

tyst, och vi kunde äntligen få sova. Tills nästa kväll och nästa fest och nästa våldsamma gräl. Ångeström var ett syndastraff, men ingen av oss kunde påminna oss missgärningar som gjorde att vi förtjänade detta.

Tre trappor upp bodde i alla fall under ett par år husets berömde man, skådespelaren Arnold Sjöstrand. På den tiden var han ett aktat namn på teater och film, steget under de stora stjärnorna. När han bodde i vårt hus spelade han oftast högre sjöofficer eller överläkare. Hans hållning var aristokratisk och framtoningen den distingerade gentlemanens, han talade ytterst distinkt. Husets kvinnliga invånare lät gärna blicken vila på honom, och de hälsade hjärtligt och kommenterade väder och vind för att få höra hans välmodulerade stämma. Även om skvallerpressen inte var så utvecklad då kom det ibland journalister och gjorde hemmareportage, och vi tyckte det var fint med en man som spred glans åt kåken. Om han var gift och hade familj vet jag inte. Så är det ofta med berömdheter, det är bara solitären man märker. För dem som omger solitären kan det bli påfrestande att osynligförklaras, särskilt om den berömde inte har distans till sin upphöjdhet utan vill vara berömd även hemma istället för en vanlig äkta man och en vanlig pappa.

I den lilla lägenheten bredvid bodde en vänlig äldre dam, som hette fru Riccius. Hennes man låg i ett inre rum, sjuk och sängbunden sedan många år. Hon var god pratbekant med mamma och berättade för henne om en

händelse i ungdomen som påverkat henne för resten av livet. Den hade förvandlat henne från skeptiker till att tro på krafter som hon inte kunde definiera.

Det fanns en sorts sällskapslek som var omvärd av mystik. Man ritade upp tjugoåtta cirklar på ett papper och skrev alfabetets bokstäver i dem, en i varje cirkel. Så ställde man ett dricksglas upp och ner i mitten. De som deltog i leken, som en del kallade seans, satte sig runt bordet med pekfingertoppen löst mot glasets bottenyta. Någon ställde en fråga och sedan kunde glaset, som av egen eller någons undermedvetna kraft, vandra över papperet från bokstav till bokstav och därmed ge svaret. Många trodde fullt och fast på glasets förmåga att se in i framtiden. Andra kallade det önsketänkande om det inte var ren bluff, någon tryckte så hårt att han eller hon styrde glasvandringen. Om det fortfarande förekommer har jag ingen aning om, men det skulle inte förvåna mig. Kan man tro på astrologi och horoskop kan man tro på vad som helst annat.

När fru Riccius var i tonåren hade hon varit med om den här leken och frågat på flickors vis vad hennes tillkommande skulle heta. Glaset vandrade över papperet och stannade i tur och ordning på RICC. Hon avbröt för att det var löjligt, ingen i Sverige kunde ha ett namn som började på det viset. Hon gjorde om frågan och glaset stannade vid samma bokstäver. Likaså en tredje gång innan hon gav upp. Sex år senare träffade hon en trevlig pojke som bjöd henne på dans. Först tredje kväl-

len de var ute talade han om hela sitt namn, hon kände honom bara vid förnamnet. ”Jag heter Sven Riccius”. Hon blev paff, berättade hon, och utbrast: ”Men då är det ju vi två som ska gifta oss!” Leende tillade hon: ”Jag blev den första flickan i vår släkt som friade till en karl!” De hade bara fått ett kortvarigt friskt äktenskap och nu hade hon varit hans sjuksköterska och vårdrinna i många år, men hon älskade honom och skötte honom som ett lindebarn och talade mjukt med honom och smekte honom över kinderna. Trots den förlamande sjukdomen fick han nog inget dåligt liv jämfört med hur många friska hade det.

På nästa halvtrappa logerade familjen Engman. De hade två barn, flickan Annmarie och sonen Bertil. Bertil var för liten för att räknas medan däremot Annmarie var ett år äldre än jag och var med oss ibland. Bertil växte dock snart till sig och hamnade tidigt i fel kretsar, utvecklade sig till en ligist och åkte fast flera gånger för rätt otrevliga brott. Hur det gick för honom senare vet jag inte eftersom familjen flyttade strax innan krigsslutet, men han hade utvecklat så många kriminella drag att han troligen hamnade i kåksvängen. Redan i tioårsåldern hade han fått hårda och beräknande ögon och en mun som en liten rättfälla. Föräldrarna hade ingen hand med honom, och sådana brukar inte samhället heller kunna ha hand med. Föräldrarnas uppfostran bestod av ingen uppfostran alls. De ställde inga krav på honom, han fick gå ut när han ville och komma hem när han

ville. Inte undra på att det gick snett för honom. Varje människa måste ha krav på sig att uppfylla för att kunna mogna och ta ansvar.

Mamman bara skrattade åt allting. Hon begrep väl inte bättre. Hon såg inte vad som hände och fattade inte vad som skedde utan skrattade åt ”tokerierna” som var hennes stående uttryck för allt som gick över matlagning och städning. När hon bakade, kokade torsk och dammade var hon på sin mammas gata. När det gällde annat var hon på osäker och fientlig mark, och hennes vapen blev att skratta. Själv blev hon genom det onåbar, men det var sonen som borde ha blivit nådd.

Har ni sett seriefiguren Kronblom? Engman liknade honom så att det var komiskt och han var den ende som inte såg det, möjligen inte heller hans fru. På söndagarna, när han hade finkläderna på sig, klädde han sig till och med som Kronblom. En kostym som var för trång över magen, en gulaktig väst och avlång sabbatskruka på huvudet som underströk den långsträckt, kraftigt utstående näsan.

Engman var också en flinare och kompletterade således sin fru, ett stort barn som inte kunde bete sig på ett vuxet sätt. Han hade ett lagerjobb av enklaste slag och betraktades som ”sköt- sam” även om han drack till på lördagskvällarna, men det hade ju en karl rättighet att göra, en kvinna däremot aldrig. Tyckte han om sina barn? Älska är ett ord som man inte kan använda, men tyckte om gjorde han nog på ett abstrakt sätt. De fanns där och

var hans kött men han förstod sig inte på dem lika lite som hans fru. 1-Ian förmådde inte höra deras utsagda språk och såg inte de utsända signalerna, och därför flinade han och frun skrattade, och det förpliktade till ingenting. Bertil och Annmarie sökte sig naturligtvis till omgivning där de kunde finna en gemenskap men där gällde andra regler än i en familjrelation och deras uppväxt färgades av detta.

Annmarie var en rar flicka i de lägre barnåren. Hon hade ett fräknigt ansikte med pigga ögon och skrattlysten mun. Eftersom hon var vig och orädd var hon och jag tillsammans en hel del. En gång upplevde vi paradiset. Man var konstant sugen på godis, gott som det hette då. Suget var så starkt att det kunde bli till besatthet. Såg man ett kolapapper på gatan kände man en ilning av avund mot den lyckost som nyligen måste ha haft den kolan i munnen. Såg jag någon som vecklade upp papperet till en stor chokladkaka rann snålvattnet till och jag önskade utan vidare ha fått vara den personen från födelsen bara för att få uppleva ögonblicket då han satte tänderna i chokladen. Det var ont om pengar, och dessutom fanns det en stark moralism mot att ge barn snask. Överallt fanns de höttande pekfingrarna. Någon gång då och då tilläts man synda, men då skulle man borsta tänderna efteråt så mycket att emaljen nästan försvann. Om man fick njuta skulle man också känna ånger enligt puritanismens lagar och lutheranernas regelverk.

Men jag är övertygad om att det ligger inbyggt i

barnetsnatur att vilja ha godis, det måste finnas ett begär efter socker som har rent fysiska orsaker. Samma sorts besatthet som en alkoholist har efter alkohol eller narkoman efter knark. Skillnaden är bara att hos barnen är det medfött och inte förvärvat. Nu finns ju godis överallt, sortimentet är enormt och barn och föräldrar tuggar och suger i kapp. Den moraliska synpunkten är rudimentär, på sin höjd kan en förälder sucka: ”Stoppa inte i dig så mycket godis, du måste äta mat också”.

Man drömde om gottet, längtade efter det och tungan krullade sig när man tänkte på syrliga stänger, Dubbelkola och Scoutchoklad. Hade djävulen uppenbarat sig i ett moln av rök och erbjudit ett lass gott i utbyte mot ens själ hade man säkert inlett förhandlingar. En bra och nästan oanvänd själ kunde vara värd i alla fall ett och ett halvt lass.

Vi var på åttans gård Annmarie och jag, varför vet jag inte, men där var vi och jag upptäckte ett antal kartonger med Konsums stämpel i ett nedsänkt utrymme vid en kortvägg. Där brukade man lägga skräp för sopgubbarna att hämta. Av nyfikenhet öppnade jag ett kartonglock. Rad efter rad av sega ormar. Hjärtat höll på att stanna i bröstet. Hest ropade jag på Annmarie. Hennes ögon vidgades till tekoppar och hon lyfte ett annat kartonglock. Rad efter rad av Alfakola. Någon inne på Konsum hade gjort ett misstag och lyft ut fulla kartonger istället för tomma.

Utan att vi sa något gled vi ner i utrymmet och öpp-

nade gapen och proppade dem fulla med härligheters härligheter. Käkarna malde och malde. Vi svalde och slickade läpparna och länsade kartong efter kartong. Det blev torrt i munnen men det kurerades med ett antal punschflaskor. När vi var så stinna av gott att vi inte kunde pressa ner mer stoppade vi resterande läckerheter i fickor och under tröjor och vacklade till tolvan där vi gömde rovet till nästa dag då vi hade en ny orgie. Tyvärr tog lagret slut, men vi hade kunnat fortsätta i veckor. Ingen av oss mådde illa utan kände tvärtom ett utomordentligt välbefinnande, man lärde sig i unga år att lasten hade sina belöningar. Suget var tillfälligt stillat men gjorde sig snart påmint igen, men fler gånger gjorde inte Konsum om sitt misstag trots dagliga inspektioner.

Vi kom ifrån varandra. Hon började vara ute om nätterna och jag kunde se vissa dagar att hon gråtit. Det ungflickspigga i blicken vek för något erfaret och hennes rörelseschema blev annorlunda, långsammare, mer beräknande, hon gick från den knyckiga omedvetenheten till den övervägda medvetenheten.

Var sak skall få mogna enligt de lagar som gäller för mognaden för att få rätt doft, konsistens och färg. Vindrorna skall bli klara på sina grenar lagom till skörden och inte en månad tidigare för då skrupnar de och anses värdelösa annat än möjligen till russin.

När vi träffades hade hon helt andra saker att prata med mig om än tidigare. Hon kisade med ögonen och

blicken var menande, hon talade lågt och rösten var menande, hon rörde på händerna och gesterna var menande. ”Har du hört om den där flickan som. . .” Hon skrattade — menande — åt poängen och jag flabbade med för att visa att jag inte var tappad bakom en vagn men begrep inte var det roliga låg. Även i våra dagar skulle hon ha ansetts som osedvanligt försigkommen för sin ålder, till och med uppseendeväckande. På den tiden var barnen barn på ett helt annat sätt och Annmaries inträde i vuxenvärlden borde ha skett långt senare.

Hennes sätt att snacka med mig var inte för att imponera eller för att driva med den lille tönten, nej, det här hade blivit hennes språk och hennes sätt att leva. Hon lät fotografera sig utan kläder för de med nutida ögon sett ytterst oskyldiga herrtidningarna, men de lästes — och betittades — av svettiga ynglingar, och låg överst i högen av lektyr på herrfriseringarna för mer blaserade gentlemen. Trots sin ungdom, eller rättare sagt barn- dom, blev hon en ofta anlitad modell. Hon sminkades hårt för att se äldre ut, Lolitatypen har alltid haft en kund- krets. En man i huset hade ”råkat titta i en sån där blaska” och känt igen Annmarie. Ursinnigt ringde han på hos Engmans och visade tidningen med bilderna för föräld- rarna och undrade hetsigt vad de var för sorts folk som kunde tillåta detta snusk. Engman flinade osäkert och blinkade med sina Kronblomsögon och hade inget att svara. Fru Engman skrattade, ”såna tokerier, tänka sig”. Mina föräldrar var inte goda på Engmans för deras brist

på engagemang i barnen men föredrog att ha så lite som möjligt att göra med dem.

Den mest minnesvärde på fyra trappor var Hardwick som enbart kallades engelsmannen. Utlänningar var säll- synta och de som man träffade var mest från grannlän- derna. Min första färgade människa såg jag på Nockeby bro när jag var tio år gammal. Jag stirrade och betedde mig först oartigt, men det var ju en sensation. Han var säkert van vid uppmärksamhet, men jag gick för långt så han höjde pek fingret och sa på mycket bruten svenska: ”Icke titta på svart man”. Stockholm var en stad som låg i civilisationens utkant och hade inget att bidra med för turister. Globetrotterna tyckte att det var en håla. Svenskarna sågs som bondtölpar, vår mat var stabbigt provinsiell och oätbar, nöjeslivet var lika med noll och alkoholpolitiken var obegriplig. Kriget kom att ändra på allting, men under slutet av trettioalet var en engels- man en ovanlighet.

Hardwick var i fyrtioårsåldern, en lång och gänglig man, som i alla stycken odlade sin brittiska egenart. Han bar kubb som i folkmun kallades gangsterpralin, para- ply oavsett väderlek och i handen hade han ofta The Times som han köpt på Centralen. Under näsan hade han tandborstmustasch. Han talade hygglig svenska med brytning och förstärkte med ”jolly good” eller ”oh, my Good” eller ”great Scott!” Han var brittiska UD:s man i Stockholm och samarbetade med olika länders dip- lomater. Kontoret hade han i ”city”. Detta berättade han

i förbigående i sina trappsamtal med andra hyresgäster, men givetvis fanns det hemligheter som han inte kunde avslöja, och det hade man full förståelse för. Ett rum hade han uthyrt till en sjöman som hette

Hansson, men denne gick på långlinjetrad och var så gott som aldrig i hemlandet, jag hade aldrig sett honom. Hardwick gick tidigt på morgonen och kom hem ganska sent, det var naturligtvis jobbigt att knäcka alla protokollära problem. Han sågs med vördnad i huset.

Kriget bröt ut och Hardwick tycktes ha fått en knäck. Han fick inte utresetillstånd trots sina kontakter och blev mot sin vilja tvungen att stanna i Sverige. ”Men jag vill ju slåss för mitt land, damn it!” En av hans nya uppgifter blev att rapportera till BBC över Engelska ambassadens radiostation, men hans hjärta var tungt, han skulle ha gett vad som helst för att få vara i good old London igen och dra på sig uniformen. Han var officer i reserven och han skulle ha varit till väldig nytta. ”Men denna stelbenta byråkrati... Crazy!” Kvinnorna bjöd honom på kaffe och kakor och männen på konjak och sockerdricka. Visserligen föredrog han whisky och soda men man fick ta seden dit man kom.

En televerks arbetare kände igen honom när han gick ut ur huset. Televerkaren gjorde ett uppehåll i tråd-dragningen och anmärkte: ”Vad Jojje ser lattjo ut nu för tiden.” Jojje? Ja, Georg Hansson från Markaryd. Det tog lång tid innan vi fick alla detaljer, men det gjorde inget för ”Hardwick” blev ämne till många samtal i huset.

Ända sedan barndomen hade Hansson älskat allt som hade med England att göra. Orsaken visste ingen men någonstans måste all kärlek börja. Kanske det var livsstilen han beundrade. I Markaryd fanns inget utrymme för hans brittiska stil så han flyttade till Stockholm. Ingen utbildning hade han och han tog ett monteringsjobb på en mekanisk verkstad ett par mil utanför stan. Den brittiske Hardwick tog spårvagnen till Centralen där han bytte om på toaletten och hängde in kläder och kubb och paraply i ett skåp. Jobbaren Jojje Hansson åkte till verkstaden och proceduren upprepades i motsatt ordning på kvällen. De brev som han fick av brevbäraren var adresserade till Hansson och även brevbäraren trodde att de var till inhysingen. De brev som kom till Mr Hardwick hade han skrivit själv.

Egentligen var hans historia tragisk. Han var en livslögnare. Men hur många är inte det? Som belevad engelsman väckte han respekt, som Jojje sågs han över axeln. Något brott hade han inte begått, men han uthärdade inte smäleken. ”Tjänare Hård- vicke, har du snackat med Churchill i dag?” Han kallades ut i beredskapen och återkom aldrig till Kungsholmen.

Högst upp bodde änkan fru Nyström med sönerna Torulf, som bara kallades Tore, och Reinhart som kallades Lillo. Hon hade det knapert, vilket var änkors lott när försäkringsväsendet inte var särskilt utvecklat, men hon hade kommit på att hyra ut sängplatser för natten för en låg peng. Inte till lodare eller utslagna utan till

folk som måste ha någonstans att sova och inte hade råd med hotell. Det är möjligt att myndigheterna skulle ha haft invändningar enligt lagen om upplåtelse av rum, men vem frågade efter vad myndigheterna tyckte? Hon skötte det snyggt och var till nytta för många.

Sängarna var smala och stod rätt tätt i de delar av lägenheten hon hyrde ut. Den som skulle lägga sig fick kryssa sig fram till en ledig säng i halvdunklet, försiktigt krypa ner och sova utan att föra oljud. Fru Nyström hade auktoritet, den som ville knäppa nötter med henne fick finna sig att sitta med skalen.

Tore var några år äldre än jag och var känd som en galenpanna. När han tog befälet över ett gäng kunde vad som helst hända, vilka faror som helst var möjliga, och det var naturligtvis lockande. Han var en udda person och man visste aldrig vad de där glimtarna i ögonen betydde. Även om han var med oss ibland hade han annat för sig på annat håll, vad visste vi inte, men någon form av äventyrligheter handlade det säkert om. I sin hemliga låda hade han sitt bibliotek bestående av till exempel "En kammarsnärtas upplevelser", "Mariabreven", "Birger Jarlsgatan", "Flicka i storstad", "Jag var en förförare" och andra liknande med lovande omslag för dem som hade åldern inne för att kittlas. Böckerna kunde inte köpas genom vanliga kanaler utan smygtrycktes och smygsåldes; i dag skulle nog även mycket unga läsare gäspa ihjäl sig över att ingenting hände på sidorna, ingen riktig action alls. Tore var något av ensamvarg. Kriget

hade precis slutat, det rök fortfarande ur kanonerna, då han gav sig ut i Europa på motorcykel. Ofta satt mamman på bönpallen.

Lillo, en förkortning av lillebror, var ungefär jämnårig med mig och vi var tillsammans ibland, men lik sin bror höll han sig gärna för sig sj älv. Han saknade Tores sinne för galenskap utan var den stadiga och rejäla typen som ville ha ordning och reda i tillvaron men som brodern trivdes han att vara tillsammans med mamman och hennes bekanta. Nyströmarna bildade en egen liten klan i huset och i deras fästning på fem trappor var det svårt att komma in för utomstående. Jag var en av de få som kunde ringa på och bli insläppt. De som hyrde säng förstås, men de kom bara in i hallen och anvisades väg genom serveringsgången till lämplig bädd. Mer fick de inte se av hemmet och mer frågade de inte heller efter.

6

I gårdshuset fanns två smålägenheter på varje plan. Till vänster en trappa upp bodde Nyberg. Han var droskägare, men älskade sin cykel mer än bilen. Skillnaden mellan körsätten var att när han cyklade hade han tagit av sig båtmössan, annars trampade han i sin propra uniform. Aldrig att han skulle anförtro sin välputsade ögonsten till gårdens cykelstall, nej, han bar den ömt i famnen från gatan genom gången och upp i lägenheten. Att cykla var nog hans enda nöje och det kompenserade allt annat. Ingen hade sett honom i damsällskap. Det starkaste han drack var sockerdricka. Hans smärta gestalt visade att han inte var en frossare. Mötte han någon hälsade han med en nick men stannade inte för att prata. Om han hade vänner besökte de honom inte i hans lägenhet. Jag var i hans etta en gång, jag tror att han hade tappat något som jag traskade upp med. Han bodde spartanskt men möblerna var lika välputsade som cykeln. Han gav mig en klapp på huvudet. "Livet är härligt", sa han. "Gift dig aldrig." Han var över åttio år.

Mitt emot hade fröken Bretz sin lya. Hur gammal var hon? En ung pojke ser åldrar på ett annat sätt än en vuxen man. Likaså är människor i dag yngre av andra orsaker

än för ett halvsekel sedan, gårdagens fyrtioåring är dagens femtioåring. Omkring trettiofem som jag tror att jag minns henne, men eftersom den tid jag skriver om omspanner över tio år måste hon förstås ha åldrats lika många år.

Var hon kom ifrån och vad hon levde av visste ingen. Egendomliga rykten gick om henne. Hon skulle ha varit älskarinna till en högt uppsatt person, några drog till med en medlem av kungahuset, men blivit förskjuten med en livränta mot att hon höll tyst. Mamma hade en sund skepsis till icke underbyggda spekulationer. "Hade hon varit i lag med en från slottet skulle hon säkert ha bättre råd än att bo i en etta i vårt gårdshus." Hon var inte sällskapligt lagd och tittade ner i marken när hon gick sina tvingande promenader för att handla mat, men något arbete som alla andra hade hon inte.

Hennes hår var brunt med dunkelröda inslag, småkrusigt och liknade en hätta träd över huvudet. Ögonen var stora och aningen kattaktigt sneda, munnen bred med omsorgsfullt markerad amorvbåge, ögonbrynen var plockade och målade i högre vinkel med smala streck. Hon var fyllig och hon skred fram mer än gick.

Om det inte störtregnade eller snöade satt hon vid det vidöppna fönstret med sin svarta katt. Hon på en stol och katten på fönsterbrädan på andra sidan mittstolpen. I timmar och åter timmar satt hon där men inget fanns ju att se annat än den förtvinade syrenbersån, en grå

mur mot fjorton, järnstaketet, den gula fasaden på grannfastigheten och muren. Alldeles stilla satt hon med handen mot kattens nacke, blicken var beslöjad och leendet inåtvänt. Vilket minne kunde vara så starkt att upplevelsen räckte till år och åter år av inre stillhet? Eller lät hon bara tankarna vandra på hemliga vägar som endast angick henne själv?

Det fanns män i grannskapet som slog för henne. De kämpade upp kalaskulan till brösttrakten, flinade upp sig och fladdrade med ögonfransarna, men det hade de inget för. Jag tror inte ens att hon la märke till dem. Hennes verklighet var inne i hennes huvud och dit hade ingen tillträde. Lägenheten var hennes revir men det kan ju hända att den också var hennes fängelse.

Tre trappor upp bodde herr och fru Larsson. Ett kortvuxet, stabbigt par som stultade sig fram över gården till entrén. Hon

höll honom löst under armen och höll sig halva steget efter.

Larsson hade ett stort och tungt huvud. Skäggbotten var blåsvart och dubbelhakorna veckade sig som en mörk sträv bälg

mot den tjocka, korta halsen. Ögonlocken hängde som en till hälften nedhalad ridå framför plaskiga ögon. Larsson arbetade vid spårvägen som konduktör och jobbet gjorde att han i alla fall kom i kvittokontakt med dem han var besatt av, kvinnorna. Fanns några av oss i närheten använde han oss gärna som auditorium. Han

rinkade oss till sig med ett krökt pekfinger, skrockade långt nere i den tjocka halsen, ridån sänktes lite till och rösten fick klang av vällustig, oförlöst längtan.

”1 dag pojkar skulle ni ha varit med. En kvinna klev på vid Odenplan. Vilken kvinna! Snyggare än vilken filmstjärna som helst. Blusen var uppknäppt och man kunde se behån, å, den hade små fransar och rosetter, jag har aldrig sett något liknande, och hon satte sig mitt emot mig och kjolen gled upp mer och mer och herregud ni skulle ha sett, och hon visste att jag tittade och gillade det, hon blinkade med ena ögat och visade tungspetsen och liksom tankspritt knäppte hon upp en knapp till i blusen och titta måste man ju, man är ju karl, ja ni förstår vagnen var tom på folk och det var bara hon och jag och kjolen gled upp mer och mer och jag kunde se strumpebanden. .

Kommen så långt började han flåsa och svetten trängde fram i pannan. Ingen spårvägare i världen kunde ha erfarit en bråkdel av Larssons erotiska upplevelser, varje dag hade han en ny, fantastisk episod att skildra. Det hände att han bjöd in ett par av oss för att delge oss fler avslöjanden ur sin växlingsrika vardag. Ingen av oss var särskilt road eftersom Larsson på något obestämt vis kändes obehaglig med sitt skrockande och sin svett. Vi anade dunkelt att han utnyttjade oss för egna mycket personliga syften och att han egentligen inte var det bittersta intresserad av oss. Han nickade mot en soffa och satte sig själv vid bordet och höll upp en silver-

grogg i ett högt grogglas. I glaset var en naken kvinna ingraverad. Larsson höjde glaset och tittade eftertänksamt på bilden medan tummen lystet följde kroppens konturer medan han klunkade i sig groggen. ”Jo, vi fick fel på motorvagnen vid Dalagatan. Stod där omkring en kvart. En trappa upp stod en ung kvinna vid fönstret. Hon hade just dragit upp rullgardinen och hade morgonrocken på sig. När hon märkte att jag tittade på henne började hon fingra på morgonrocken och så började hon sära på den. Ni ska veta pojkar att små kvinnor tycker om att klä av sig för oss karlar. En drift dom har om man är intresserad och det är man ju. Under hade hon ett nattlinne, ja nog har jag sett tunna nattlinnen i mina dar, massor av dom, men den här var som spindelväv. . .” Handen darrade när han drack silvergroggen och tummen gned febrilt den ingraverade bilden.

Två meter från honom satt hans fru och hatade. På en stol vid väggen, rak i ryggen och med armarna i kors över bröstet, hakan i vädret. Hennes kolsvarta blickar borde fräta sönder mannen men han lät sig inte bekomma. Hade hon kunnat döda honom skulle man ha rustat till begravning. Läpparna var tillbakadragna till en varginnas grin, tänderna rörde sig som om de längtade att slita stycken ur hans kött.

Detta var hennes liv, hennes enda liv, och hon måste ofta ha förbannat den dag hon gifte sig med honom. Om de uppnådde normal genomsnittsålder kunde hon ha tjuugo-trettio år kvar tillsammans med honom, kanske

tiotusen dagar och tiotusen nätter till att hata sin karl, han som öppet dreglade när han tänkte på andra kvinnor och nötte ut tummen mot ett grogglas.

Fyra trappor upp bodde däremot en lycklig person, Harry Augustsson. Han gillade oss och vi gillade honom. Hela världen gillade honom. Ingen kunde likna en boll mer utan att vara en boll. Allt var runt och frodigt hos honom. Objektivt var han nog fulare än stryk men subjektivt var han vackrare än en grekisk staty, även om det var det sista han liknade. Livsglädjen sprutade ur honom och hans leende kunde smälta en sten.

Han ville att vi skulle kalla honom August för det gjorde alla andra. Namn har sina modetrender. I dag kan barn utan vidare döpas till August eller Johan eller Josefina men då hånskrattade man åt sådana namn och August var nog det värsta. Men honom kallade vi August utan att det kändes fel alls. Jag var ofta hemma hos honom eftersom jag gillade hans inställning till tillvaron. Trots att han var över femtio år fick jag känslan av att vi var jämnåriga därför att han talade med och behandlade mig som en vuxen.

August hade gått i målarskola som ung och drömde om att bli erkänd och seriös konstnär. Några utställningar hade han krånglat sig till men fått nedgörande kritik av en samfällid recensentkår. Han kämpade ett par år till i armod men insåg till slut att han aldrig skulle komma någonstans. ”Det var det bästa som hänt mig när jag begrep att jag aldrig skulle duga till konstnär. Då kunde jag börja leva.”

Utan vidare erkände han att han var arbetsskygg. Att jobba på bestämda tider och dessutom löpa risken att tvingas slita hund fick honom att rysa. ”Man har inte funnits i så många år och man ska vara död så länge att man ska ha det bra under dom få ögonblick man andas”, var hans valspråk.

August kunde målningstekniken. Raskt etablerade han samarbete med ett par kringresande konstnare. Vad ville folk ha? Fanns det favoritmotiv? Särskild färgsättning? Nasarna visste och han lärde sig snabbt svenska folkets, särskilt på landsbygden, smak när det gällde äkta handmålade konst. Eftersom han hade gått i konstskola och haft utställningar fanns hans namn med i ett par lexikon över samtida svenska konstutövare tillsammans med välvilliga omdömen om målningarna som tillkommit som fan läser bibeln. När vi blivit närmare bekanta berättade han hur lexikonerna finansierades, också det ett led i den omfattade konstskojarbranschen. ”Ta den här Svenska Konstnärer Av 1 Dag. Tjock lunta med guldsnitt och läderband. Ett tjugotal av dom bästa målarna kommer med som lockbete och får boken gratis. Lika många halvtaskiga får rabatterat pris. Och sen är vi ett tusental heltaskiga kluddare som får köpa utrymme och berömma oss själva för glatta livet. För oss är det bra för vi kommer i fint sällskap och det imponerar på köparna. Jag är med i fyra lexikon av samma sort. Mina nasare öppnar ett lexikon och visar att mitt namn är med och så plockar dom fram en duk och säger att det är en

äkta Augustsson, bara åttahundra riksdaler, som hittat, rena vrakpriset, men dom måste ha pengar till reparation av bilen. Jo, det är en rolig bransch det här.”

August hade lagt upp arbetet mycket rationellt. En gång när jag var hos honom var det skogsmotiv som gällde. Snett över rummet, från hörn till hörn, var en dukväv spänd, omkring sextio centimeter hög. August visslade av belåtenhet när han satte igång. Först svepte han blått med en borste över hela övre delen av duken, det var himlen. Så tog han en tunn trämall där han sågat ut drivande sommarmoln och slaskade på vit färg och när han tog bort mallen drev molnen som de skulle. En annan tjock borste strök på grön färg på nederdelen, gräs och grönska. Visslande och nynnande stack han tre smälare penslar mellan högerhandens knogar, doppade dem i vit färg och gick sedan utmed den långa duken och drog upp tre björkstammar med jämna mellanrum. Jag satt som trollbunden av hans väldiga och effektiva rutin. En tunn pensel doppades i svart och fläckade stammarna. En ny mall med små utsågade hål över träden, ljusgrön färg på och genast hade björkarna fått nyutspruckna blad. Avslutningsvis skar han upp duken i tio delar och ställde dem mot väggen för att torka. Allt som allt hade det tagit en halvtimme. Nasarna betalade honom sjuttiofem kronor per duk och de i sin tur plockade ut vad de kunde av köparna. De hade ett så säkert öga att de på tian visste vad de skulle begära och vad det slutgiltiga priset skulle bli.

”Konst är vad folk tycker är konst. Ett pris är vad folk vill betala.” Han skrattade och sjöng och mådde bra. Hans nettoinkomster var stora men när han tyckte att det var dags att slösa tog han ledigt en månad eller två och stack dit näsan pekade, till Paris eller Norrland. Överallt bjöd han frikostigt och skaffade otaliga vänner överallt. Han tyckte om vin och det räknades knappt som alkohol och ingick inte i motboksransonen, ”bluder som fransoserna håller i sig”.

Ofta gick han på mindre utställningar och beklagade de stackars konstnärerna och bjöd dem på en fin middag till tröst i eländet. Eftersom han bara såg sig som en kludd kunde ingen kritik nå honom. Om någon kallade honom för en dilettant och klåpare höll han villigt med. ”Sämre finns inte i hela kungariket. Vill du ha ett glas rött?”

Han hade ingen familj men sa till mig att han troligen hade

en stor drös barn på bygden. ”Finns nån stackars unge som är lik mig är han eller hon min. Mitt utseende är lika säkert som

ett fingeravtryck. När jag är ute och friar kallar jag mig Harald Månsson från Halmstad. Finns nån krake med det namnet i Halmstad är han säkert nerlusad med anmälningar till Barnavårdsnämnden. Träffar jag honom ska jag bjuda på middag.” Det var ofta svårt att säga om han skämtade eller menade allvar och jag begrep inte vad han menade ändå, men jag nickade god mening.

Hemma dracks ingen alkohol alls vid den här tiden, pappa jobbade hårt och hade sannerligen inga barn på bygden och August öppnade luckor till en annan värld för mig. August gillade pappa. ”Farsan din är en hedersknyffel medan jag inte har någon heder alls. Det gör oss lika eftersom ytterligheterna berör varandra och ett mynt måste ha två sidor.” Det begrep jag inte heller, men det lät bra att pappa var en hedersknyffel.

Strax före kriget, kanske bara en månad före, stötte jag ihop med August på gården. Han gav mig en buff med näven och sa:

”Nu ska jag spela på andra gårdar ett tag.” Vad han menade vet jag än i dag inte och har ingen aning om vart han tog vägen; Till hans lägenhet flyttade en snipig dam som aldrig skulle hänga upp en målning med vackert skogsmotiv med tre björkar på väggen, inte ens om hon fick det för femhundra kronor vänner emellan.

När jag senare i livet kom att läsa om konsthandeln och studerade hur den var uppbyggd för att ha som bakgrund till några böcker tänkte jag på August. Skickliga konsthandlare som skapar en trend, äger sina artister med huu och hår och genom frikostiga ”bidrag” till inflytelserika skribenter styr de marknaden så att plånboksfolket kan fylla kassaskåpet med dukarna. Om värdet på Picasso skulle sjunka kom många rika konsthandlare och samlare att bli mindre rika, och ännu finns myriader av dukar att sälja till höga priser. Alltså finns det omkring tjugo man anställda i Picassoindustrin som

enbart har till uppgift att resa världen över och hålla priserna uppe på auktionerna. Om det visste jag ingenting då, men sådant visste August.

Honom och hans färdigheter har jag medvetet använt som modell i några böcker även om jag stöpt om honom. Säkert har jag använt andra i tolvan som andra modeller utan att tänka på det. Man har sina minnen och erfarenheter och öser ur dem, som vatten ur en djup brunn. Men i centrum i mitt barndomsliv stod förstås mina föräldrar.

Tills jag tog efternamnet Svedelid på femtiotalet hade jag bekymmer med mitt efternamn eller rättare sagt mina efternamn. Pappas efternamn var Alfredsson och av skäl som han inte berättade för mig ville han inte heta så. Det kan tänkas att det hade med hans speciella uppväxtförhållanden att göra. Han bodde på ett ställe som hette eller kallades Myren och ville efter det ta sig namnet Myrén.

Vid den här tiden var det egentligen inga krångligheter att byta efternamn. Han gick till ortens pastorsexpedition för att få bytet registrerat, men prästen skrev bara Myrén inom parentes efter Alfredsson. Pappa trodde att det var klart och möjligen prästen också, men myndigheterna skickade officiella brev till honom under namnet Alfredsson. Han ansåg att han hette Myrén. Det blev en tvekamp där pappa inte ville ge sig och myndigheterna inte såg någon anledning till ändring. Tvekampen slutade aldrig. Han kallades Myrén och på dörrskylten stod Myrén men när det kom till officiella papper blev det Alfredsson.

Det blev ingen ordning och reda för mig heller. Eftersom pappa avskydde Alfredsson kom jag också att göra det. Han tyckte det lät fult, och jag ansåg förstås

att så kunde man bara inte heta. Trassel, trassel under hela barndomen och uppväxten. En kompromiss var Alfredsson-Myrén men det godkände jag bara i yttersta nödfall. I skolan måste det bli Alfredsson för andra papper hade jag inte, men jag hävdade att det var Myrén och lärarna var lika förvirrade som jag. Så fort jag skulle tala om namnet och det inte handlade om det officiella drog jag till med Myrén, men det kunde bli mer officiellt och då frågade man:

”Du sa ju ett namn och är registrerad för ett annat. Vet du inte vad du själv heter?”

Vad svarar man? När jag vid tjuugoett års ålder äntligen skulle bestämma mig för att få klarhet i förvirringen ville jag försöka ta Myrén på riktigt, men då visade det sig att jag måste ha tillstånd av varenda Myrén i hela landet och efter en **titt** i telefonkatalogen insåg jag att livet var för kort för det. Så jag fick hitta på ett annat eftersom jag var så präglad av avskyn för Alfredsson.

Pappa och mamma var kusiner, båda födda ett stycke från varandra i det mörkaste Värmland. Hilmer, min pappa, i en liten ort som heter Fageråsen, år 1887. Vem som var hans far visste han inte, denne antecknades som ”okänd” i kyrkboken. Pappa hade kanske sina misstankar men de förblev hans hemlighet. Hans mamma var fattig och kunde inte dra försorg om honom — eller ville det inte. Vid två tillfällen, då han var sex och då han var åtta år såldes han på kommunens fattigauction. Många kanske inte vet hur en sådan gick till, det låter

som medeltiden, men detta var alltså inte mer än ett par generationer sedan.

Det barn som inte hade några föräldrar, eller där mamman anmälde att hon inte kunde försörja det, blev ett så kallat sockenbarn, ett barn som kommunen fick styra och ställa med som den ville. Barnen, men också de gamla och sjuka som inte kunde försörja sig själva, även änkor med barn kunde ingå, fick ställa upp till fattigauctionen. Sockenens bönder samlades och inspekterade dem som man gör med boskap. Kommunens ordförande ropade upp dem i tur och ordning, och så fick bönderna bjuda på dem. Poängen var att den som bjöd lägst fick ta hand om den utropade. Om en bonde tyckte att barnet eller en vuxen skulle kunna utföra ett visst kvantum arbete ropade han kanske femtio kronor. Det innebar att kommunen betalade honom femtio kronor om året för att slippa besväret att dra försorg om sockenbarnet.

Riktigt arbetsdugliga personer kunde bönderna köpslå länge om tills någon var nere mycket lågt i bidrag, medan sjuka och gamla fick kosta kommunen mer, ingen ville ha dem. De som ropats in hade ingen nåd att vänta. Deras lott blev att slita allt vad deras kroppar orkade med, så länge de orkade. Deras brott var fattigdom eller sjukdom, och det brottet fick de sona varje timme, varje dag så länge straffet pågick.

Slavhandel? Visst var det slavhandel under namn av kommunal socialvård. Pappa fick ett djupt och outsläckligt hat till stor- bönder. Säkert fanns det hygg-

ligt folk även bland dessa, men eftersom han inte stötte på någon tog han sig rätten att dra alla över en kam. Hans avsky för tyranni och hans frihetssinne stammade från åren som sockenbarn, likaså hans känsla för individens möjligheter att hävda sig mot kollektiva och ofta förlamande lösningar. Så fort han luktade förtryck reste han ragg.

I detta svarta Värmland växte han upp och så fort han blev fri sökte han arbete som lilldräng på en gård. Han spelade lite munspel — säkert inte bra — och fick vara med ibland och spela till dans på dansbanorna. Allt som har berättats i böcker och visats på film om brännvin och vilda slagsmål är sant, men bara till en del, sanningen var betydligt råare. Drängarna och lösfolket, de tillfälligt anställda på en gård, tog med sig påkar och har till dansbanan. Påkarna ställdes mot trädstammarna, liarna hängdes i grenarna. Flickorna hoppades förstås att den här gången skulle det gå fredligt till så att man fick lite utbyte av kavaljeren, men i de flesta fall var hoppet förgäves. När brännvinet rinner och adrenalinet gör sig påmint måste man slåss, ordern kommer från reptilhjärnan som inte går att nå med förnufts argument.

En knuff på dansbanan, medveten eller ofrivillig, var anledning att mucka gräl, och när man pucklat på varandra med nävarna en stund hämtade man vapnen. De tjocka påkarna ven genom luften och liarna skar som i högt gräs. Scenerna var fruktansvärda och flickorna rusade skrikande därifrån. Pappa, som alltid avskydde

slagsmål, särskilt de dumt onödiga, nöjde sig med att titta på från ett säkert ställe. Folk blev skadade för livet, lemlästade, handikappade, blodet flöt i strömmar; det var fullt krig mellan stupfulla och galna unga män. Ingen nåd togs och ingen nåd gavs. Den som inbillar sig att man kan avstyra en pågående fejd med rationella argument vet inte hur människan tyvärr är skapt, i alla fall den manliga delen.

Självfallet hände det att folk avled av sina skador. Det blev polisiär utredning, men det var ofta svårt att finna den rätta gärningsmannen. Då som nu var det ingen som ville minnas. Dådet räknades inte som mord och inte som dråp, utan som grov misshandel varav döden skett, men om någon blev överbevisad fick han skaka galler ett par år. Inget som avskräckte. Nästa dans bar man med sig klubbor och har igen. Ifall det nu skulle råka bli slagsmål...

När han kunde flyttade han från landsbygden till Karlstad och tog jobb på Skoghall. Han ville vidare, bli något, ta itu med sin framtid. Men hur? Och var? Läraren i den skola han gick hade önskat att han skulle få en chans att läsa, men det gick naturligtvis inte för sig. Han hade flyttat tillbaka till ett rum hos sin mamma i en liten villa som hon lite tidigare kunnat köpa, hennes ekonomiska situation hade tydligen förbättrats. Men förhållandet mellan dem var spänt. Jobbet tog slut på Skoghall och han började istället på Karlstads Mekaniska Verkstad men efter några år tog det slut där också. Hans

bror Julius, Julie, hade flyttat till Stockholm och tagit värvning och han påstod att i huvudstaden fanns det gott om jobb för arbetsamma personer. Pappa hade gift sig med sin kusin Agnes, född 1894, och de hade fått dottern Anna-Lisa. Han beslöt att fresta lyckan i Stockholm och stack dit själv först för att sondera marknaden. Deras mammor var systrar. Agnes var en i en kvartett flickor och de hade också trassel med sin fadersrelation. Ladugårdsförmannen Eklund hade inte något till övers för sina döttrar. Enligt vad flera sagt var han ”en knepig gubbe”, som under slutet av sin levnad ensam flyttade till en koja i skogen dit man fick gå med lite mat till honom.

Pappa började i den expansiva byggsvängen, tog ner familjen och hyrde del i en villa på Lidingö. Mamma var sköterska på ett mentalsjukhus i Kristinehamn, men på den tiden gav man upp det egna arbetet utan vidare när mannen flyttade. Han valde att bli timmerman och var stolt över den randiga skjortan som skilde honom från andra byggjobbare. Så småningom kom jag.

Två människors liv — kort och koncentrerat. Men hur var de? På vilket sätt kan jag känna igen dem i mig? Vilka gener har jag vidarebefordrat till nästa generation?

Som andra unga män i Värmland drack pappa tappert, en karl skulle ju kunna ta sina supar. Men när han en morgon vaknade efter att ha somnat över ett järnvägsspår slutade han tvärt och var sedan helnykterist i

många år. Till mångas förvåning och troligen missräkning blev hans och mammas bröllop en fest utan alkohol, men hon uppskattade det mycket.

Han var fylld av oförlösta drömmar. Det var så mycket han ville som han aldrig kunde realisera. En gång greps han av Amerikafebern och planerade att resa dit via Oslo. Men av någon anledning fastnade han i den norska huvudstaden, sparslanten tog slut och han fick återvända hem igen. Tanken var att skaffa ett bra jobb där i vad som beskrevs som frihetens stamort på jorden, men så blev det inte, jag tror att han var oerhört besviken över den missade chansen och insåg att en ny skulle han inteå.

Han läste alltid, långt in på nätterna. Vanliga romaner, men det han gillade mest var reseskildringar, särskilt från då exotiska platser som Söderhavet och Sydamerika. Kom han inte sj älv ut i världen ville han i alla fall få sin längtan kanaliserad i litteraturen. Han var med på skonarna och seglade in i lagunerna på det kristallklara vattnet och samlade kopra, gick på expeditioner i djungeln, vaksam mot vilda djur och främmande folkslag, klättrade i höga berg med molnen vid fötterna, han var överallt utom i en liten lägenhet i Stockholm där han måste upp fem på morgonen för att hinna vara på bygget klockan sju.

Det egna företaget var en av hans mest intensiva drömmar. Han visste hur man byggde ett hus och ville bli byggmästare men fann att det är stor skillnad på teori och praktik. Han planerade ett par villor och gjorde all-

ting rätt, utom räkningen. Han förlorade alldeles för stora pengar för den nivå han befann sig på och satte sig i skuld som tog lång tid att betala igen. Insikten var bitter. I det här sammanhanget räckte hans baskunskaper inte till och de skulle aldrig komma att räcka.

Men drömmen dog inte. En uppfinning skulle kunna förändra allt. Han hade många idéer under årens lopp och som alla drömmare tog han ut segern i förskott, den var såld och bliven en succé innan den fanns ens som provexemplar. Under kriget hoppades han mycket på en ny sorts tändsticka att tända gengasaggregaten med. I fantasin hade han sålt miljoner askar, men inte en sticka kom fram innan kriget tog slut.

De här drömmarna hjälpte honom att härda ut. Nej, härda ut är fel ord. Han tyckte om sin familj och var uppskattad som en god yrkesman. Men har man också en annan sorts person inom sig kräver denne person också sin tribut. Man bär på en längtan som inte kan uttryckas, och som inte får uttryckas. I hans natur fanns stora stråk av tungsinne som kunde bryta ut när som helst. Då kunde han vara tyst i flera dagar. Han drabbades av en hel del stora besvikelser och ägde inte förmåga att låta dem glida undan utan han tog dem på sig utan att visa hur han kände det. Istället för att uttrycka det lät han det gräva sig in i själen. Han var på ett sätt lycklig över det han hade, men djupt olycklig för det han saknade.

Han avskydde som sagt konfrontationer, och i flera

sammanhang ägde han en sådan auktoritet att det räckte med att han visade sig. Men blev det bråk var han den som antingen gick undan eller mäklade fred — fram till en gräns. Stubinen var en mil lång, men den fanns. Vid ett tillfälle hade han åkt motorcykel med en bekant, suttit på bönpallen ett par timmar. Han blev hungrig och tänkte gå in på en trea och äta.

Krogarna då var uppdelade i tre klasser. Första klassens, typ Operakällaren, andra klassens med hyggliga lokaler och där oftast en trio spelade på kvällen och så tredje klassens som var alla övriga, utspisningslokaler. Allt var förmynderi och restriktioner. Krögarna behövde inte anstränga sig att laga god mat, kunderna kom ändå för att få sin maximala ranson sprit till det som serverades; två vita och en brun till männen vilket innebar två supar å fem centiliter och lika många centiliter konjak till kaffet. Utöver det kunde man få en lättgrogg, vilket innebar två och en halv centiliter konjak i ett högt glas och sedan ålåg det hovmästaren att fylla det till brädden med vichyvatten. Kvinnorna hade förstås halv ranson, fattas bara annat.

För att riktigt understryka för folk att man beviljades en stor ynnest när man fick gå på lokal stod det stadiga vakter vid treans entré, och utan att vara fördomsfull kan man nog påstå att dessa inte tillhörde samhällets yppersta exemplar. De var ytterligt impopulära och att vara otrevlig ingick i yrkesbilden, eftersom det hörde till förutsättningarna att ingen som på det minsta sätt

kunde misstänkas vara påverkad fick komma in i detta paradis. På fredags- och lördagskvällarna var köerna utanför treorna långa av jobbare som ville vara tillsammans en stund med en sup och en bit. Cerberusen gick, klädd i sin väktaruniform, utmed leden och betraktade folket med smala ögon, stannade upp då och då vid någon misstänkt och befalld: ”Andas!”, och då måste den köande med sin andedräkt bevisa att han var nykter som ett spädbarn. Kunde han inte det fick han en kortfattad order att försvinna fortare än kvickt, för där blev det inget. Stora starka män krökte rygg och flinade upp sig och var till lags inför dessa vakter. Det var en förnedrande syn och en förnedrande situation. Den sortens samhälle kan bara den mest förstockade önska tillbaka.

Pappa ville alltså in på trean för att äta. Vakten satte upp näven till stopptecken. ”Det ska inte vara mer här!” Det var den vanliga repliken. Pappa förklarade lugnt att han bara skulle äta. Vakten hånskrattade. ”Jo, det har man ju hört förut. Här blir ingenting!” Pappa suckade. ”Ska jag andas på dig så att du märker att jag är nykter? Jag har varit organiserad nykterist i massor av år.” ”Man ser väl på dina ögon vilken fyllerist du är. Försvinn!” ”Om ögonvitorna är röda beror det på att jag suttit bakpå en motorcykel utan glasögon ett par timmar.” ”Du kan hitta på du, men jag har hört allt. Här blir ingen sprit!” Pappa suckade igen. ”Nu har jag talat om att jag bara ska äta och att jag åkt motorcykel och att jag är nykterist, och jag har erbjudit mig att andas i snoken på dig.

Flytta på dig för jag vill ha mat.” ”Det ska inte vara mera här!” ”En sista gång, jag ska bara äta. Du kan få beställa åt mig om du vill, men jag är hungrig.” Handflatans stopptecken togs inte ner. ”Stå inte här och prata smörja, ditt fyllo. Här blir inget!” En ren och total dumhet. Junkertilltag. Knektfasoner. Det brast för pappa. Gränsen var nådd. Han klippte till med högernäven. Vakten for in i väggen och svimmade av. Käkbenet fick en knäck och fyra tänder slogs ut. Åklagaren yrkade på fängelse för misshandel, men när pappa fått förklara för rätten vad som hänt fick han bara böter, visserligen kännbara, men ändå. Domaren menade att han kunde förstå reaktionen, men man har aldrig lagens tillstånd att slå först.

I den kultur där han växte upp beundrades starka karlar, marknadsatleterna. I varje by hade man tävlingar om att lyfta mest och bära längst. Man stretade med tunga stenar eller kvarnhjul eller sädessäckar. Pappa hade rykte om sig i den delen av Värmland att vara ”en hurrande jävel” på att lyfta och bära. Råstark av naturen tränade han hårt för att vinna tävlingarna, helt på egen hand och utan att veta vad kroppen tålde. På äldre dagar fick han plikta för övningarna med värkande axlar då de söndertrasade lederna gjorde sig påmind. Jag minns en svart väska som innehöll ett sorts system av glasstavar som kopplades till ett elurtag. Från glasstaven sprakade blå gnistor och mamma förde staven fram och tillbaka över hans ömma leder, det skulle lindra och bota,

men gjorde det nog inte. I mer organiserade former brottades han, och hans främsta framgång blev en oavgjord match mot den danske mästaren i hans viktklass.

Det fanns stora byggbolag som gärna skulle ha anställt honom, men han föredrog att arbeta för en liten skutt, en byggnadsingenjör som jag tror hette Lövgren. Denne var en seriös byggare i det mycket lilla formatet, i laget fanns bara sex man. Han var hemma hos oss och diskuterade kommande projekt. ”Vad tror Myrén? Kan vi klara det inom utsatt tid?” Pappa uttalade sin mening och Lövgren lyssnade och nickade. ”Det låter bra, Myrén. Jag litat som vanligt på Myrén.” Han behövde höra sådant. På så vis blev han medansvarig i projekten, en betrodd person, en jämlike. Han hade sin lön, men då och då fick bygglaget ett ”skott”, en extrasumma att dela på enligt en praxis med byggherren, och Lövgren hade förmåga att ordna ordentliga skott till sitt lag. ”Men det är såna som Myrén som gör att det blir pengar över.” Lövgren kanske bara var en duktig amatörpsykolog, men jag vill gärna tro att han var ärlig.

Vad känner jag igen i mig själv? Pappa var en mycket praktisk man och jag kan ingenting med händerna. Hans drömmier, ja, jag är också en drömmare, men jag har kunnat utnyttja drömmarna i det som blev mitt yrke. Hans långa stubin, även där är vi lika. Jag undviker också konfrontationer i det allra längsta, men när jag når gränsen för det uthärdliga kan jag bli tvärarg. Jag har också samma obändiga krav på oberoende, och när jag var

anställd sökte jag mig alltid till sådana företag där jag fick sköta mig själv. När jag fått order har min första önskan varit att göra tvärtom. I det militära blev jag degraderad på grund av min oförmåga att ta befallnings-systemet på allvar. Pappa avskydde makt och makt-människor, den delen av honom är också jag. Så fort jag har kommit i en position där jag kunnat få makt har jag lämnat den. Jag har inte velat vara underordnad någon, men heller inte någons överordnad. En fri bland fria, en jämlike bland jämlikar. Jag resonerar och tar sakskaäl, men om någon börjar skrika mot mig låser det sig och jag vill inte vara med längre.

I ett avseende har jag definitivt tagit emot hela arvs-massan, och det är hans krav på att hålla tider. Kom jag fem minuter för sent när jag lovat vara hemma blev han nervös, tio minuter för sent och han började tugga på naglarna, efter femton minuter tog han på sig rocken för att gå ut och leta efter mig. Skulle vi bort någon-stans och det var sagt att vi skulle komma sju vankade han som en äggsjuk höna i tamburen när det drog ihop sig mot avfärd, och resten av skaran inte var riktigt färdig. Jag har stor respekt för tider och skulle ha svårt att leva i de sydliga länder där ett möte som bestäms till fem egentligen bara är ett förslag och sex eller sju ses lika punktligt, den respekten är pappas gener i mina celler.

Däremot har jag sluppit ärva hans periodiska tung-sinne utan tack och lov gått på mammas sida och snabbt

kunnat glömma tråkigheter. Precis som hon gjorde stryker jag över och går vidare. Hon hade ett ljust och lätt sinne, nära till skratt och hon trivdes bäst när hon fick fnittra ihop med systemen Ragnbild, den enda som flyttat till Stockholm, och andra kvinnliga släktingar, äkta och ingifta och väninnor.

Var de lyckliga tillsammans? Frågan är fel ställd och utgår från en annan tids värderingar. Likaså är det fel att undra om de älskade varandra. Lycka och kärlek som romantisk föreställning var termer som inte hörde hemma i det samhälle som var deras. Man träffades, och om man tyckte att man kunde passa för varandra något så när gifte man sig. Ståndscirkulation förekom nästan aldrig. Att gifta sig var att bilda ett lag ihop där ingen undandrog sig sina plikter. Man var lojal mot den andra parten, jämkade och översåg — mest från hustruns sida förstås — och hankade sig fram. Mycket skulle till innan man började tala om skilsmässa. Hade man en gång för enats fick man göra det bästa möjliga av det. Man såg tårdrypande sentimentala amerikanska kärleksfilmer i ljudfilmens barndom, och det fanns romantiska böcker att läsa liksom veckotidningarnas noveller, men det var något man tog del av som underhållning om främmande människor i en främmande värld, inget som hade med verkligheten att göra. Man arbetade hårt hela dagarna och var ganska trött då kvällen kom, mat skulle lagas, städning måste ske, där fanns ingen plats för högstämhet eller stora ord. Romantik förutsätter också att man

inte ser svagheterna hos den andre. Likaså är romantiken humorlös och i längden en kvävande känsla. När de amerikanska filmerna slutade med den obligatoriska kyssen skulle vardagen ta vid och i den gällde andra regler.

De hade det nog förhållandevis hyggligt tillsammans även om jag tror att mamma skulle ha önskat ett mer pratsamt äktenskap, pappa kunde vara tyst och inbunden. Han var en mycket snäll person som inte höjde rösten och ville väl, och mamma skällde aldrig. Det var bättre än många andra hade det och åtskilliga kunde ha skäl att vara avundsjuka. Sällan såg jag dem röra vid varandra. De gick sida vid sida när de var ute tillsammans men nästan aldrig höll hon honom under armen. Hon var visserligen huvudet högre än han men det var inte för den sakens skull. De hade inget behov av det, och avsaknaden av ömhetsbetygelser var inte detsamma som avståndstagande.

Då och då kände sig säkert mamma instängd. Hon hade behov av rörelse och omväxling men fann inget utlopp för det. När jag började småskolan fick hon så många timmar över på dagen att hon började städa på halvtid hos några familjer på Kungsholmen för att få något att göra. Det lilla ekonomiska tillskottet var inte heller ovälkommet, det var hennes pengar som hon kunde göra vad hon ville med. Pappa kom hem på fredagen med lönekuvertet och gav henne vad hon skulle ha till hushållet. Så fanns räkningarna att betala. En del

lades undan till kommande större köp som kläder och möbler. När de gick på bio betalade pappa och han stod även för andra utgifter. Det lilla som kunde bli över behöll han till sitt eget men utan att slösa; det var till minigolfen, en slant till pokern med släktingsgänget om lördagarna, böcker han ville äga. Inte mycket, men detta lilla var den standardhöjning han önskade åt sig själv, att kunna skaffa något utan att behöva tulla på familjens obetydliga fonder som skulle användas till annat.

När fru Stevens lämnade hyresrummet fick min syster Anna-Lisa och jag dela på det. Hon var fjorton år äldre än jag och det kanske inte var så roligt för mig att dela rum med henne, men det var ett intet mot hur lite kul det var för henne att bo ihop med en nosig lillebror, en som snokade i hennes väska för att se om hon hade cigaretter, röka fick hon inte, och tjuvläste hennes dagbok.

Hon fick ett svårt och tungt liv. Tidigt fick hon engelska sjukan och i unga år tappade hon tänder och fick protes. Hennes rygg blev snedvriden för att hon inte fick vård i tid. Hon började av någon anledning stamma alldeles gruvligt. Jag vet inte om det var av fysiska orsaker, eller som det påstods kanske berodde på att hon blev skrämmd och fick en chock. Eftersom hon hade det så besvärligt med sin kropp fick hon, enligt den till synes naturliga mekaniken, de tyngsta och sämst betalda jobben. Under hela min barndom arbetade hon på Förenade Tvätt i Bromma. 1 heta ångor flyttade hon våt

tvätt till torktumlare och det var en uppgift för en stark karl. Men starka karlar tog inte sådana sysslor, de var vikta för dem som egentligen inte borde orka med dem men var tvungna att göra det ändå. Åldersskillnaden mellan oss var så stor att vi inte hade något gemensamt förrän långt senare i livet. Med sitt stammande och sin underligt sneda gång blev hon förstås verbalt mobbad. Jag hörde henne kallas ”Mun-på-vid-gavel” och liknande, och jag blev inte ilsken på dem som sa det utan skämdes över henne. Det blev en skam att ha en syster med så många defekter. Det föll mig inte in att ta henne i försvar.

Man kan lära mycket av psykologiska mekanismer bara genom

att studera sig själv. En gång då jag kanske var tolv år kom en betydligt äldre kille till gården och han hade stadgat rykte som flicktjusare utan like. Vi stod på gatan utanför huset. Anna-Lisa kom sjavande nerför backen, hejade på mig och gick in i huset. ”Syrran”, mumlade jag ursäktande. ”Jaharu”, svarade han. Hon har snygga påkar.” Jag kunde ha omfamnat honom.- Plötsligt var jag inte bror till en som andra flinade rått åt utan till en flicka som en kille med erfaret kännaröga konstaterade

hade snygga ben. Han visste inte vilken tjänst han gjort henne.

8

Man följde alltid med ”bort”. Ingen behövde tjata, utan det var en självklarhet att familjen var en enhet när man skulle till en fest eller ett vanligt kaffekalas. Det kunde vara hos pappas bror Julie och hans arton år äldre fru Lina i Fredhäll. Han var en man som hade ett jämnt och gott humör och var rätt förtjust i flaskans fröjder. Den stora händelsen i hans liv var när han fick medalj av arbetsgivaren Bolinders efter tjugofem års anställning, medaljen var av silver och låg välputsad i ett glasskåp. Faster Lina minns jag som en gumma med ett vänligt skrynkelansikte. Trevligast var det att hälsa på under den varma årstiden för då bodde de mest i en kolonistuga i Kotenslund som jag har för mig låg i närheten av Bromma flygfält. Jag fick äta de bär och frukter jag kunde hitta i den lilla trädgården och dricka den goda saft Lina gjorde på skörden. I ett hörn stod en stor damejeanne och puttrade. Äppelvinet var Julles avdelning och han skötte jäsningen med stor omsorg. När det till sist var klart bjöd han mina föräldrar på var sitt glas, men jag tror inte att de tyckte lika mycket om det som han. De gånger i mitt liv jag fått eller tvingats smaka på hemjäst vin på frukter har jag fått förståelse för mammas och pappas brist på entusiasm.

Deras lägenhet luktade starkt av malmedel. Bara jag skriver om det känner jag naftalinet i näsborrarna, en lukt som inte gick att vädra ut och det gjorde att det kändes unket och instängt hos dem, trots att deras fönster nog var lika öppna som andras. Lägenheten bestod av två små rum och kök, men var för den tiden modern. I det inre rummet bodde en kolbärare som hette Adolfs-son. En lång tystlåten man med en hud som var svartprickad av kolflagor och även om han duschade av sig på bärarkontoret innan han gick hem till sin minimala boyta kunde ingen gissa fel på hans yrke. Vad levde han för? Tidigt på morgonen sex dagar i veckan gick han till sina kolsäckar och kånkade hela dagen, kom hem vid sextiden, nickade åt Julie och Lina och bytte några ord om väder och vind och stängde sedan dörren om sig. Kanske han läste en kvällstidning innan han somnade. Hela söndagen vilade han på sängen med blicken mot taket förutom en timme då han gick till en mjölkbar och åt en ensam måltid. Var det detta han sett fram mot som yngling? Visserligen var inställningen efter det tidiga trettioalets fruktansvärda arbetslöshet att vilket jobb som helst var bättre än inget, men ändå. Adolfs-son kunde inte ha varit mer än omkring fyrtio år men ryggen hade redan tagit stryk och innan han fyllt halvseklet skulle han vara så gott som invalid. Bekymrade det honom? Eller hade han helt kopplat bort det långa perspektivet och levde enbart i ett tomt nu? Möjligt är att det hårda fysiska arbetet kramat all must ur honom och att han

fått känslan av att det inte lönade sig att försöka, annat han kunde få var lika tungt det och den som är slagen till slant kan aldrig bli en sedel, till sist dog man ju i alla fall.

Moster Ragnhild hade varit sjuksköterska hos en ganska rik privatpatient på en mindre herrgård ett par mil norr om Stockholm. Han låg nästan helt förlamad och uppskattade hennes omvårdnad så mycket att han av rädsla för att bli av med henne ville gifta sig med henne. Hans arvsberättigade släktingar tyckte inte att det var en särskilt bra idé och själv var hon mycket tveksam. Visst tyckte hon om honom som person men att binda sig vid en svårt sjuk man var inget lockande förslag. Till sist lyckades han i alla fall övertala henne, och hon gick motvilligt med på det. Orsakerna var säkert många och komplexa men berördes aldrig hemma. Efter några år blev hon änka och lite av herrgårdsfru. Mamma och jag åkte ut till henne ibland och jag har minnen av ett stort hus i tre våningar, en stor trädgård och ett antal drängar som jobbade på arrenderad mark. Där fick jag för första och enda gången förtroendet att hålla i tömmarna till en häst som drog en vagn med gödsel. För första gången i sitt hästliv fick djuret en kusk som förtrivlat drog tömmen åt höger. hästen tog ett överraskat kliv åt sidan och vagnen välte i ett dike Drängen svor friskt och kallade mig diverse saker varav jävk förbannade snorhyvel var det mildaste. Jag lovade mig redan då att undvika lantlivets sysslor och det löftet har jag

hållit obrottsligt.

Moster Ragnhild hade ingen hand med pengar och fick sälj gården, men jag tror inte att hon tog det särskilt hårt. Hoi skaffade ett litet sommarställe vid Hårsfjärden och där va mamma och jag ofta, men det stället gled henne också ur händerna. Kvar blev en minimal etta med kokvrå högst upp i el gammalt hus på Fredmansgatan på Söder med utsikt över hel stan. Det gick bra det också, trots att hon måste sitta och sy iho galonstycken till barnkläder på symaskinen många timmar odygnet för försörjningens skull. Mamma och hon pratade och skrattade tillsammans medan jag satt uppflugen i fönstret och ständigt upptäckte nya detaljer i stadens silhuett.

Lördagskvällarna var vikta åt släktmöte, och det var något jag såg fram mot. Ibland kom folk hem till oss men för det mest träffades vi hos min kusin Gösta och hans fru Viran. De var kortväxta båda två att de kallade sig stuvbitarna på Söder. I bodde i en tvåa på Ringvägen i ett ganska stökigt område, i genheten var kall och på vintern fick de sätta in innanfönster för att bevara värmen. Gösta var elmontör på LM, en mycket snäll person och dessutom kommunist. Viran var en glad västmanländska och det hördes. I hennes hemtrakter hade man aldrig hört talas om anlagda skridskobanor så när hon kom och fick se folk åka skridsko i Vasaparken vägrade hon att tro annat än att det måste vara sjövattnet under isytan. Den så kallade "Vasasjön" fick hon äta upp så länge hon levde.

Där var en annan kusin, Göstas syster Lisa, och hennes man Gustav. Han var bagare, en lång man med svart hår och film- mustasch och han odlade gärna sin charmörroll. Urstockholmare från Söder och året om, oavsett väder, cyklade han från Skånegatan till bageriet i Ulvsunda. Ytterligare en kusin var Göstas syster Dagmar, och hennes värmländske man Ivar som då arbetade som privatchaufför. Han var en driftig person och när han och Dagmar så småningom köpte en fiskaffär i en förort hamnade han på rätt plats. Med sitt vinnande och trevliga sätt fick han en stor kundkrets och Dagmar kompletterade honom perfekt. Vidare var alltid Ragnhild med. Slutligen Bertil, som kallades Berra eller Kaifas, som var ett smeknamn sedan den tiden han jobbade på AGA tillsammans med Gösta. Han var den ende som bara var en gammal vän i huset, också han stockholmare och pratade eken. I sin ungdom hade han varit boxare och som minne av det var näsan knäckt och platt. Att han ville boxas förvånade mig eftersom han var så otroligt snäll, men det var grabbarnas sport i de fattigkvarter där han växte upp. Även han var kommunist. Och så vi då, mamma, pappa, min syster och jag. Då och då kunde någon mer vara bjuden, men detta var den stadiga stommen.

Maten var av det traditionella svenska slaget av smörgåsbordskaraktär. På den tiden fanns nästan inga utländska influenser alls. Kinamaten och hela det asiatiska köket var okänt, det franska serverades på fin-

krogarna, det italienska bestod av de små böjda makaronerna. Först sill då i olika former, små köttbullar, syltor, lådor, Janssons frestelse, sardiner, gratänger; aldrig färska grönsaker men möjligen kokta morötter och ärter, potatis. Till det dracks pilsner och snaps, damerna bet av en i omgångar, männen tog tre var.

En god och glad och jovialisk stämning. Eftersom de flesta var värmlänningar kom historierna som pärlor på ett band, ofta burleska eller mustiga och här var ingen fin i kanten. Gösta sjöng ur sin rika repertoar av folkliga revyvisor, skratt och glam och inlägg och passningar och vänskapliga tråkningar. Ytterst sällan diskuterades politik. Var och en visste var man hade de andra och så fort politik kommer in i samtalet dör glädjen och feststämning blir till aska. Pappa med sitt frihetsbegär avskydde alla diktaturer medan Gösta och Berra ansåg att den ryska diktaturen var utmärkt. Om det någon gång skulle hetta till avbröt någon av kvinnorna efter en stund: ”Usch, vad trista ni är. Berätta något roligt istället.” Eftersom ingen blev mer än salongsberusad och alla bara mådde bra av snapsarna tog man reson och lämnade den stora världen för den lilla vid matbordet.

Efter några timmar började det rycka i männens pokertarm och de gick in i sovrummet och satte sig på invända platser runt bordet. Jag satte mig på sängen och lyssnade och lärde. Ingen vare sig runt matbordet eller vid pokerbordet censurerade språk eller framställning för att jag och den betydligt yngre sonen i huset Ulf var

med. Det var nyttigt att få lyssna till äldre som aldrig förställde sig. Man kom tidigt in i vuxnas sätt att resonera och skämta.

Hårdpoker var det inte tal om eftersom spelet också var ett sätt att umgås, men den som hade flyt kunde vinna en hygglig hacka. Den fräckaste spelaren var Gösta som visste att utnyttja blottor och kunde stöta hårt på ett par tvåor eller en sprucken flush. Ivar var nog den skickligaste i att bedöma de andras händer och brukade klara sig helskinnad. Gustav var oberäknelig och övervärderade ofta sina kort men han kunde vinna på bluff. Bertil var egentligen ointresserad av spel och hängde bara med och la sig snabbt.

Pappa var en usel pokerspelare och en urusel förlorare. Fick han någon gång bra kort syntes det genast i ansiktet, men det var inte ofta, och han ansåg att leken hade ett personligt negativt förhållande till honom. Han satt i ”dövatten” och allt var hopplöst och förfärligt, makterna var mot honom. Fick han en triss och spelade upp eller synade och förlorade mot en straight kunde han bli mörk i synen och bita ihop tänderna så att det stramade kring munnen. För stämningens skull lät Gösta eller Ivar honom vinna ibland trots att de hade bättre kort och då rakade pappa in vinsten och såg ljusare ut. Den potten hänvisade de andra sedan till länge i spelet: ”Jojo, du ska inte snacka om att sitta i dövatten, Hilmer, som tar hem pott efter pott. Det dövattnet skulle jag min själ vilja simma i.”

Viran kom in och signalerade kaffe. Kvinnorna hade roligt tillsammans men ville gärna höra gubbarnas historier igen. Viran och Gustav var otroliga kaffetunnor. De drack ungefär trettio koppar var om dagen och ansåg att det var en normal och lagom ranson, kaffe var ju gott och uppiggande. Så blev det ny poker och groggvirket kom fram. Jag försökte hålla mig vaken i det längsta men ofta somnade jag på sängen. Eftersom jag hela tiden var en passiv lyssnare kom sömnheten.

Hade pappa haft tur blev det taxi hem, men i nio fall av tio var det spårvagnen som gällde. Fortfarande minns jag den där trötta tomhetskänslan av att bli väckt efter kanske bara en halvtimmes sömn, trava ut i regn eller snöglopp och vänta på fyran vid hållplatsen på Hornsgatan. Kurande och med händerna djupt nerkörda i fickorna glodde jag mot Slussenhållet. Varför kom aldrig tricken? Vätan letade sig ner mellan krage och hals, jag frös och längtade bara till den varma sängen, och sedan den skramlande färden till avstigningen och där det gällde att inte somna om igen. Men det var den fina kvällen värd.

Jag trivdes med släktingarna och deras vänner och jag tror att den generationsklyfta som är ett begrepp numera beror på att barnen aldrig följer med bort eller deltar hemma i festerna. Det är tillsammans med vuxna som barnet mognar och lär sig de skrivna och oskrivna regler som livet består av, annars blir man infantil länge, och kanske för alltid i en del avseenden.

Senare läste jag till exempel Olle Hedberg och förvånades över författarens frenesi när det gällde att skildra vidrigheterna i släktmiddagar, i klass med Dantes inferno. Tydligt var det vanligt att man avskydde sammankomsterna med dem som borde stå en närmast, det var inte bara Hedberg som skrev på det viset utan många andra skribenter redovisade liknande erfarenheter.

Jag såg lördagsfesterna som enbart positiva men det är möjligt att förhållandena var annorlunda i våra kretsar än i den bornerade borgerlighet som andra beskriver. Ingen av oss hade någon position att beakta, ingen hade mer pengar än vad lönen gav, inga arv fanns att vänta, ingen makt fanns att kämpa om, inga intriger var nödvändiga. Var och en hade bara en ambition, att ha så trevligt som möjligt och göra det så trevligt som möjligt för andra. Man smiddes samman och ville varandra väl. Uttrycket att ingen människa är en ö innehåller mycket sanning. Man behöver vänner att gråta ut hos, få tröst av och dela glädje med. I vår krets visste alla att ingen var ensam och det gav styrka, lugn och trygghet.

Moster Ragnhild och Berra hade ingen familj. Ragnhild var änka efter ett äktenskap som bara varit det i juridisk mening. Hon var på papperet fru men i praktiken vårdarinna. Berra hade inte varit gift och om hans flickrelationer i yngre år vet jag inget. Han hade en gammal mamma som han tog hand om utan att bo hos henne. Den stillsamme, försynte och torrolige Berra och

Ragnhild började bli ett par och flyttade till sist ihop. Alla tyckte att det var fint och till och med lite rörande och unnade dem av hjärtat deras lilla lycka. Det handlade om att dela vardagen med en människa, att ha någon att prata med vid matbordet, att få sällskap med på resor. De två var sedan alltid med på julaftnarna hemma hos oss.

Naturligtvis hade mina föräldrar andra vänner som de träffade ibland och var hemma på middag hos då och då, ansikten dyker upp kalejdoskopiskt i minnet, jag kan höra deras röster och kommer ihåg en del repliker, men deras öden är för periferiska och min undran hur det gick för dem är alltför vag att skildra. De jag skrivit om har haft betydelse för min uppväxt och inriktning, de har gett mig något jag har kunnat ta med mig.

Däremot umgicks man inte familjevis med andra i huset. Mamma och pappa var goda grannar på distans, de skötte sina åligganden och mamma pratade gärna med folk i trappan, men längre gick det inte. Hemma ville de vara i fred enligt det engelska uttryckssättet ”Mitt hem är min borg”. Man föds med sina släktingar och väljer sina vänner men tvingas på sina grannar, och åsikten att det är bäst för ens själsfrid att undvika alltför starka band med grannar kom jag att dela. Visar det sig att man är för olika och inte går särskilt bra ihop kommer man ändå inte ifrån den dagliga kontakten i trappan och det kan bli pinsamt.

Det här beskrivs ju med ursinne i de skildringar i

böcker och TV om de stackars radhusägarnas helveten, där man måste umgås på grillfester och grannsammankomster och där var och en helst vill spotta på den andre, alternativt lägga grannens fru, inte för passionens skull utan för skadeglädjens, eller stjäla en äkta man till trofésamlingen. För att överleva de förfärliga grannrelationerna går man ner sig i spriten. Man ryser och är glad över hyreshusets nollställt artiga anonymitet.

Ibland gick pappa bort på egen hand och Anna-Lisa var ute på sitt. Mamma och jag var ensamma hela kvällen och ingen av oss klagade över det. Hon lyssnade på radion eller löste korsord och jag var absorberad av en bok. Sedan jag lärde mig läsa har jag aldrig behövt sakna trevligt sällskap. Mamma köpte en liten påse Kungens av Danmark goda bröstkarameller och det var tillräcklig fest.

Det är möjligt, troligt, till och med säkert, att jag måste ha tyckt att det var tråkigt någon gång under den tid som var min barndom, att jag kände leda, men de ögonblicken är i så fall borttraderade. Jag kan bara komma ihåg en enda lång räckta av intressanta och roliga händelser, och var de inte det var de ändå lärorika. Ständiga upptäcktsfärder i yttre eller inre landskap. Jag är född nyfiken och det är en livsstimulerande egenskap. Någon kan påpeka att avsaknaden av tristess kan bero på dåligt minne. Det är i så fall en annan välsignad egenskap!

9

Vänner och kompisar var många och gränserna mellan de olika gängen flytande. Ibland var man med i det ena gänget, ibland i ett annat, eller med enskilda personer, som det föll sig. Ofta blandades gängen, men vattentäta skott fanns och den som trasslade in sig i fel gäng kände sig utfrusen. Det fanns stora gäng som drev omkring men i dem var jag aldrig med, för mig räckte det med tre eller fyra. Är man fler brukar det utkristallisera sig ledare som kräver lydnad, och ledd har jag aldrig velat bli.

Uffe Wittboldt var tre år äldre än jag. Möjligen hade han en läggning som ung som gjorde att han hade svårt att få jämnåriga vänner, kanske han betraktades som lite annorlunda och svarade med att bli mopsig. Ett år tidigare än normalt kom han in på läroverk och det är aldrig bra att vara yngst i klassen, ett års skillnad slår hårt i den åldern. Han fann sig mer tillrätta med mig och Börje och vi tre var ofta tillsammans. Uffe bodde hos sin mormor, fru Hedström. Hans mamma kom och hälsade på ibland. Jag vet inte varför det var på det viset, men var inte intresserad och frågade aldrig. Det var så många som hade egendomliga föräldrarelationer att man

inte ville veta bakgrunden. Det var som det var och inget att göra åt.

Han var kortspelare för spelets skull och vi hade oändliga partier av diverse spel: rumba, hjärter, åttan, beredskap och allt vad de hette, där vi gavs poäng efter segrar. Varje omgång protokollfördes nog i en rekordbok. Eftersom spelet bara var spel för sin egen skull tog vi det på det djupa allvar det förtjänade. Går man inte in för en lek kan man inte leka för då blir leken värdelös, då kan man lika gärna sparka sig trött. En lek som man leker blir tidsfördriv och kan man tänka sig en mer motbjudande tanke än att fördriva den enda tid man har?

Han var också idrottsintresserad och den som arrangerade tävlingarna i huset. Längst hopp nerför trappa, längdhopp och tresteg i källaren, med ansats och utan, jämfotahopp, hopp på ett ben och en del övriga udda grenar som aldrig noterats för olympiska spel. Där jag gjorde mig gällande och brukade vinna var som nämnts hoppen ner för trapporna i huset. Det handlade inte så mycken om teknik som om oförvägenhet och jag kastade mig och hoppades att fötterna skulle klara nedslaget.

Uffe bildade också IFK, Idrottsföreningen Kamraten och vi hade tröjor med initialerna påsydda men där började mitt intresse falna. Detta var traditionella idrotter med fasta regler och uppbyggda system. Jag sprang lite på Stadshagens kolstybb, men undrade vad jag höll på med. Någon sa åt mig att jag hade talang för medeldis-

tans och att om jag tränade stenhårt skulle jag kunna bli någonting. Ville jag träna stenhårt för att bli någonting inom knatandet? Nej, svarade jag mig. Enformig och malande träning när hela världen ligger öppen för att upptäckas. Allt i livet handlar om prioritering och utan minsta saknad valde jag bort den reglerade idrotten.

För all del, det blev lite fotboll och bandy på vintern — i bandy stod jag i mål och det var roligare för då fick jag kasta mig efter bollarna — men jag konstaterade tidigt att jag inte var eller är någon tävlingsmänniska i traditionell mening. Simmade gjorde vi också i en stor tävling på gamla Eriksdaisbadet. Jag vann ett heat och även där var det en tränare som ville värva mig till sin klubb, men jag funderade inte ens på svaret. Att simma var ett nöje i sig, en njutning att glida fram på vattenytan, och varför skulle jag ta död på lusten genom att flåsa mig fram för att besegra andra? Jag har fortsatt att simma sporadiskt genom åren

och njutningen är lika stor, men simningen sker enbart på mina egna villkor.

På Pontonjärgatan hade Djurgårdens boxningssektion sina lokaler och där var jag nere under en period för att lära mig sportens grunder. Den stora stjärnan var Olle Tandberg och han fick den vördnad som anstår en kung som erövrat kronan genom egna meriter. Efter ett tag gick jag en träningsmatch mot en rutinerad yngling, och jag fick en handske mot hakan. Det kändes dovt i huvudet och jag fann mig liggande på canvasen efter att ha

varit knockad några sekunder. Det blev den första och sista match jag gick.

Den enda idrottsliga utmärkelse av klass som jag eftersträvat, och fått, var då jag senare blev skolmästare i slingerstege. Det handlade om att börja högst upp i ruta ett i nätet av trä och sedan skulle man diagonalt ta sig ner till golvrutan i andra änden och sedan tillbaka till ruta ett. Smal och vig och orädd rann jag ner för rutorna och belönades med skolmästerskapet, men eftersom alla andra avskydde slingerstegen var konkurrensen inte särskilt hård. I övrigt blev det inga priser och jag saknade dem inte. Mitt fysiska aktivitetsbegär tillfredsställde jag lätt på annat, friare och mer spännande sätt.

Uffe kom att ägna sig åt lek och spel även senare. Efter skolan började han arbeta som biträde i en hobbyaffär med inriktning på olika spel. När hans mormor dog bodde han kvar i fyran och utvecklade sig till en bohem. Ofta satt han på fritiden på fönsterbrädan mot gatan och sjöng till gitarr för dem som ville lyssna. Fönstret var alltid öppet och hur sent man än kom hem — man fick sena kvällsvanor i de senare tonåren — kunde man stanna nedanför och vissla och efter en stund vinkade han klartecken och då gick man in till honom för ett parti Mah Jong. På stadsauktion ropade han in en beige kavaj för fem kronor och den bar han varje dag i många år. Han var en originell kille som jag lärde mig mycket av. Vi kunde ha våra kontroverser som då han plötsligt måste hävda den auktoritet som åldern borde

ge honom och kom med bokstavligen tjyvnyp som jag reagerade starkt för. Det var drag jag inte alls tyckte om och jag gick därifrån, men jag kan förstå honom, något kanske man måste hävda sig med.

I tjugofemårsåldern tröttnade han på Sverige. Han kom ingen vart. De flickaffärer han hade ledde ingenstans, och på många sätt var han en ensamvarg. En morbror hade flyttat till Amerika långt tidigare och en något äldre vän också. Uffe beslöt sig för att emigrera. Vi hade en avskedsfest i lägenheten som skulle helrenoveras med början dagen efter hans frånträdande. Vi kunde alltså med gott samvete klottra väggarna fulla med teckningar med motiv från de händelser vi mindes tillsammans. Tidigt på morgonen gick han omkring och tittade på teckningarna och suckade: ”Jag är nog en idiot som sticker!”

Säkert tyckte han det många gånger i det nya landet. Stekta sparvar vägrade att flyga in i hans mun, han fick hanka sig fram under lång tid. Till sist fick han jobb som resande för en spel-fabrikant och kunde klara sig nödtorftigt. Han gifte sig med en indianska och fick fem barn med henne, skilde sig, fick ledgångsreumatism och flyttade till Phoenix i Arizona där den torra, heta ökenluften var välgörande för leder och lemmar. Tydligt blev han tidigt medlem av Christian Science — mormonerna — och hobbyarbetar numera på deltid för organisationen med släktforskning. Hans fåtaliga brev andas ett stilla vemod.

På samma våning mitt emot honom bodde Börje Lund. Där var dörren alltid öppen, bara att kliva på. Alltid hände det något i familjen eller bland de många inneboendena. Börje kom till huset när jag var sex och han sju, och Annmarie talade om för mig att det hade flyttat in en grabb som skulle vara så kul. Vi ringde på och en omfångsrik dam talade om för oss att han var på gården. Vi träffade honom där och efter en kvarts samvaro insåg jag att beskrivningen var riktig, här var en kul grabb, inte på något intellektuellt sätt — och förresten vad frågar en sexåring eller en tioåring efter ett intellektuellt sätt — utan på ett drastiskt, rakt på sak-sätt.

Hans mamma Tyra hade tillåtit sig att lägga på sig åtskilliga kilon men hennes ansikte var sött som en dockas och hennes skratt var smittande. Någonstans under vägen hade hon tillägnat sig ett språk som hamnsjåarna skulle ha rodnat över, och även härdade präster skulle omedelbart ha dömt henne till det brinnande Gehenna. Jag minns att mamma pratade med henne i trappan en gång. Svordomarna och könsorden trillade som ärter ur Tyras mun och mamma lyssnade med häpnad och förskräckelse. När vi kom in i vår lägenhet suckade mamma som inför en naturkatastrof: ”Ja, kors i jösse namn!”

Eftersom jag så ofta var där inne inträffade det paradoxala att man blev avtrubbad. Man hörde inte de osande orden som ständigt regnade över folk och få, utan istället lyssnade man till vad hon sa i övrigt, och hon var

rolig med sinne för poänger och situationer. Ibland tog Börje illa vid sig. ”Snälla morsan, du kan väl snacka som folk!” Tyra svarade då som hon brukade på dylika propåer — om man transponerar det till hygglig svenska av normalstandard — att det väl var bättre att slänga med käften än att fysiskt utöva otukt. Det ägde nog en viss ovedersäglig logik, men tröstade inte Börje som mumlade att ”dig kan man inte ta hem kompisar till”. Men folk verkade trivas i det lundska köket och ingen orkade ta anstöt av Tyras ordkaskader. De som bodde inneboende var nästan alltid unga kvinnor och de gillade Tyra, hon var som en stormorsa för alla. När de hade kärlekssorger kunde Tyra bistert tala om för dem vilka sorts varelser en del karlar var, och det var tur för dem att de inte hörde hennes beskrivningar. Men det tröstade de sörjande.

En av de inneboende flickorna arbetade på Choklad-Thule. Godisfabriken låg vid S:t Eriksbron och vid vissa vindar doftade det choklad på hela Kungsholmen. Hon kunde ta med kartonger med Mums-Mums hem. Av kris-skäl, eller för att man ville dra ner kostnaderna, drog man in på kexplattan och jag minns deras krampaktiga försök att sälja in den enklare varianten; i botten stod: ”Thule-Nalles älsklingsrätt på en finfin pappassiätt”.

Tyras man Folke var Börjes styvpappa. Hans språk var däremot mycket vårdat med en del litterära kvaliteter. I unga år hade han varit atlet på Cirkus Altenburg och hans överarmar ingav fortfarande respekt. Två

gångar hade han varit fotomodell för Allas Veckotidning och Hela Världen. På Allas var han i färg på omslaget, omgiven av ballonger och en ung kvinna som tittade trånande på honom. I Hela Världen var han fotograferad i svartvitt som illustration till en av de otaliga kärleksnovellerna, han stod i en dörr och tittade bakåt medan en annan ung kvinna tittade trånande på honom.

Han hade en god sångröst av det kraftiga slaget med fäste långt ner i stödet och när han tog i på söndagförmiddagarna då fönstren var öppna skakade huset i sina grundvalar. Repertoaren gick åt det lätta operett-hållet och åt långsamma örhängen med texter som lät bättre ju högre de framfördes. En gång hade han fått kallelse till Frukostklubben i radio men i sista ögonblicket lämnade programsekreteraren återbud under hänvisning till att en utländsk stjärna plötsligt dykt upp. Något mer erbjudande fick han inte och det blev något av ett trauma för honom: ”Tänk om jag fått sjunga i Frukostklubben den där gången...” Han hade stått på scenen som cirkusartist och drömde om att få göra det som sångare, men det ville sig inte.

På dagarna jobbade han som leveransbud på NK, massäck åt chauffören, och var klädd i varuhusets eleganta uniform. En stor del av fritiden ägnade han sig åt att läsa totoprogram för att lista ut vilka travare som skulle vinna på Solvalla och vilka galoppörer på Ulriksdal. Tyra ville inte att han skulle gå eftersom han

alltid spelade bort lönen, men han försäkrade att den här gången hade han fått insidertips, nu skulle han vinna en massa pengar. Det var hans dröm att göra det stora klippet på hästar, men den drömmen var han inte ensam om, och bara några få kunde göra det. I allra bästa fall gick det jämnt upp men oftast kom han hem till fots eftersom han förlorat även respengarna hem i ett sista desperat försök att blidka fru Fortuna. Då utbröt det stora grälet och man gjorde bäst i att hålla sig undan. Grälet var en monolog eftersom Folke inte kunde försvara sig med annat än oturen. Slutet brukade bli att han omfamnade henne och bedyrade att aldrig mer skulle han till Valla, aldrig i livet, det var sista gången, nu var det färdigsatsat för honom. Men framåt veckoslutet repade han nytt mod och köpte Sista Tipset och blev säker på att nu skulle hästarna springa hans väg.

Men hästar var bara en sak. Här gick alltid kortlapparna varma. Vid köksbordet satt Tyra och Folke och några inneboende och det var bara att hoppa in för den huggade. Allmänspelet var något som kallades Hamburg och vars regler jag glömt, och Bismarck som jag inte minns hur man spelade. Givetvis handlade det om pengar, kontant på bordet och ingen gråt om man förlorade. Ibland var Börje med och om han blev av med slantarna var det hans sak, vid spelbordet var han inte sonen i huset utan som vem som helst som skulle blanda och ge.

Då och då var det poker, och jag fick betala åtskilligt

med lärpengar innan jag begrep vad det handlade om. Folke betade med mullrande röst och bister blick, men jag fattade omsider att det bara är de egna korten som gäller och att man inte får låta sig skrämmas av dem som vill skrämma, och det var ju lärdomar man kunde ta med sig i andra skiften. Vid tio års ålder visste jag att det är så gott som dömt att satsa på mellanstege, att om man har en hög triss i given bör man köpa ett kort för att förvillan medspelarna, att den som sitter nöjd i sista hand kan misstänkas bluffa. Nyttiga kunskaper som jag vid vissa tillfällen haft glädje av men numera är belåten att slippa praktisera. Likaså fick jag insikter i tjuv- och rackarspelet tjuogoett, även om jag aldrig fick yrkesspelarens intuitiva känsla för när man kan gå vidare på sjutton och stanna på fjorton. Dessa kurser i livets universitet hade mina föräldrar ingen aning om. Gick man ner till Börjes kom man in i en annan tillvaro.

Lös men ofta förekommande medlem i det här gänget var Björn Forssell, kallad Nalle. Han bodde på Wargentinsgatan och var son till en trevlig fönsterputsare med egen firma. Nalle hade tre äldre systrar och var hett efterlängtdad av föräldrarna och som pojke skämdes han bort av alla i familjen. De tre systrarna Forssell var mycket söta och välkända på Kungsholmen. Den yngsta systemen Elsbeth var Börje förälskad i många år, han förkunnade trosvisst, ”att det blir vi två i alla fall”. Det blev det inte, men jag förstod hans känsla.

Den jag var mest tillsammans med och upplevde mest

äventyr med var Lasse Sjöholm. Han bodde på S:t Eriks-gatan 24, det hus där Sveriges siste skarprättare Dahlman lär ha bott, en yrkesstolt person som förgyllt sin yxa och hängt den över dörren till sin bostad som bömärke. Var det samma lägenhet som Lasses var den inget att fästa uppmärksamheten på. Den låg i markplanet över gården i ett ständigt mörker. På vintern var den så kall att han inte kunde tvätta sig på morgonen för vattnet hade frusit i ledningarna. Toalettstolens vatten var också fruset. Först när de fått hetta upp kökets ledning med öppen eld kunde de få vatten att dricka. Ett litet nedslitet mörkt kök, en liten mörk tambur, ett litet mörkt kombinerat vardagsrum och sovrum. För att slippa insyn från gården var rullgardinerna ofta nerdragna för jämnan.

Lasse var också en av de många med komplicerad familje- bakgrund. Hans mamma dog tidigt och henne avgudade han. Hans pappa Ville var chaufför på Aftonbladet och träffade en ny kvinna som han ville gifta sig med. Hon ville inte ha ”en annans unge” hemma och övertalade honom att lämna Lasse till hans mormor och morfar. Ville tyckte säkert inte om det, men så blev det ändå. Lasse tyckte mycket om sin pappa och var stolt över honom, han förstod utan att egentligen begripa det attpappan handlade mot sin övertygelse, men att han inte kunde stå emot. Han hade klent hjärta och det satte ner hans krafter. Däremot avskydde Lasse styvmamman, en avsky som tangerade hat, och han vägrade kalla henne annat än tant Margita. Senare kom deras vägar att skiljas

helt. Jag var med då de träffades många decennier senare, då Ville var död sedan länge, och såren kunde ha varit läkta, men jag minns med vilka svarta blickar han tittade på henne även om han bemödade sig att låta operosonligt neutral. En del sår kan inte läkas, inte ärras, inte de riktigt djupa såren.

I lägenheten sov han i köket. Förhållandet till morfadern var gott, denne var en mustaschprydd liten gentleman som arbetade på Atlas Diesel som montör. I unga år hade han arbetat med turbiner i Kina och varit med om ett stort uppror mot engelsmännen och fått fly till fots över stora delar av det väldiga landet. Hans hjärta låg hos kineserna som han menade var förtryckta av britterna. När förhållandena hade stabiliserats fick han en hög kinesisk orden, en mandarinknapp av förnämsta klass.

Mormodern ville nog väl, men hon hade aldrig räknat med att börja om från början igen som fostrare och stod hjälplös inför en situation hon inte kunde behärska. Hon var rätt alkoholiserad och värre blev det under Lasses uppväxt när mannen dött, hon och hennes syster drack i kapp. Att dricka mycket är både en flykt från en vardag man inte klarar av och en flykt till ett kortvarigt lyckorike. Men den minimala lyckan är ju också lycka.

Lasse och jag träffades i småskolan och fortsatte att vara tillsammans kontinuerligt till mitten av tonåren då vägarna skildes för att sedan förenas igen mer eller mindre sporadiskt. Han satsade också på Amerika och flyt-

tade till sin halvsysster där, de var inte blodsförvanter, och var under några år gift med henne. De första åren var stenhårda. Han kunde inte ett ord engelska och hade ingen utbildning som passade och fick ta de sämsta jobben för att överleva. De bodde i en liten husvagn, och ibland hade de inte en cent till mat. Vid ett tillfälle var han uttagen till aktiv krigstjänst i Vietnam. Han hade fått ut sin utrustning och stod på perrongen och väntade på order att embarkera till flygplatsen. Då kom hans frusande och viftade med ett läkarintyg på att hon var med barn, och som familjeförsörjare blev han frikallad.

Jag besökte honom då han bodde i Chicago. Det var inget bra äktenskap, hade väl inte ingåtts under de rätta premisserna. Lasse var på ett sätt sig lik, men jag märkte att han inte var lycklig. Han hade ett bra arbete som fastighetsskötare för ett stort och välmående bostadsområde och bodde fint själv men det räckte inte. Att de skildes förvånade mig inte. Lasse lämnade allt utom sin gamla lastbil och körde till Kalifornien. Med energi och praktiskt sinne arbetade han sig upp än en gång från hantlangare till chef för ett stort försäkringsbolags underhållsavdelning. Jag har hälsat på honom där också och nu är förhållandena annorlunda. Hans sociala standard är hög, hans engelska språkbehandling är utsökt i både tal och skrift. Han har gift om sig med en rar och duktig japanska född på Hawaii och de har det fint ihop. ”Amerika har gett mig allt”, säger han. ”I Sverige hade jag aldrig haft en chans.”

Jag förstår att han kände sig stängd här, utanför, märkt av sin påvra bakgrund. Hans mormor kunde inte hålla honom med pengar och tant Margita hindrade effektivt sin man att bidra med annat än det absolut nödvändiga. I skolan delade man ut socialkuponger till de sämst bemedlade. I klassen hade läraren till uppgift att öppet tala om vilka som skulle ha klädkuponger och bara överlämnandet blev en skymf för Lasse och hans olycksbröder. Jag var med honom några gånger till en herrekipering på Fleminggatan där kuponger kunde bytas in mot kläder. Det var en förfärlig upplevelse och mina kinder blossade av ställföreträdande skam. Jag var inte drabbad men ändå drabbad. Expediten hade närmat sig med normal välvillig artighet med den distans som en vuxen säljare visar en pojke som kan tänkas välja en kostym som mamma skall komma in och betala senare. När han fick se socialkupongen förvandlades han. Blicken blev föraktfull, överläppen fryntes och rösten iskall. ”Jaså, sånt där! Det du har att välja på finns därborta. Och du — håll dig där, va!” Kupongkläderna var av sekunda kvalitet, grova, sådana som skulle vara ytterligt svårsålda reguljärt, de luktade kuponger, de skulle lysa som rester av ett Fattigsverige.

Lasse tyckte att vägarna var stängda för honom här, och när han fick chansen tog han den utan att tveka. USA kändes ännu som landet där var och en var sin egen lyckas smed. Han kunde misslyckas och falla till samhällets botten, men då berodde det bara på honom

själv. Ville han jobba kunde han lyckas, skulle han lyckas. Som det utvecklats sig är han övertygad om att han hade rätt. Jag är benägen att hålla med honom.

Det här var min närmaste omgivning. När som helst kan jag se mina vänner framför mig som de tedde sig då, för omkring ett halvt sekel sedan. Under perioder var deras liv mitt liv, vi delade tankar och upplevelser, skratt och gråt, spänning, rädsla och triumf. Till en del är det deras förtjänst, eller deras fel, att man blivit som man blivit.

10

Det ständiga problemet var hur man skulle skaffa pengar. Fickpengen var ytterst blygsam och räckte inte till det man tyckte var nödtorften; matinéerna, kvällsbion i de fall det var möjligt, böckerna, gottpåsen, presenterna. De senare var viktiga för mig. Jag ville ge ordentliga presenter på födelsedagar och fina klappar på julafton och till det krävdes kapital. Då och då krävde förluster på dubbel kostnadstäckning.

Men finns det problem så finns det också lösningar. Hänsynslöst utnyttjade vi allmänhetens instinktiva välvilja mot Artiga Gossar. Man log vänligt när vi kom och bockade och de trevade efter portmonnän när vi framställt våra förslag.

Uffe, Börje och jag producerade varannan vecka en tidning som hette Snällposten. Uffe och jag hittade på noveller och diverse artiklar medan Börje, vars läggning inte låg åt det fantasimässiga, sattes att leta i veckotidningarna efter korta, roliga historier som vi kunde plankar. När materialet var klart textade Uffe ner allt i prydliga spalter och livade upp texten med tecknade bilder med förment anknytning till innehållet. En bekant ägde en hektograf, den tidens kopieringsmaskin. Man fyllde blå vätska i en behållare och sedan kunde

man köra originalet genom ett antal valsar och utkom en kopia i blåfärg. Namnet hektograf antyder att hundra exemplar var vad maskinen tålde eftersom originalet luckrades upp av vätskan och blev allt suddigare, men vi körde tills vi ansåg att marknaden skulle vara täckt. De sista tjugo exemplaren var så gott som oläsbara och sparades till de kunder som vi visste inte brydde sig om tidningen utan uppskattade initiativet.

Man ringde på dörren och i mo fall av tio var det kvinnan i huset som öppnade. Man bockade djupt och log brett och visade upp tidningen. ”Jaha, nu är Snällposten här igen. Ett fantastiskt nummer med härlig läsning. Tant ska väl ha ett exemplar? Kostar bara tjugofem öre.” Några slängde igen dörren i ansiktet på en men som i all försäljning är det de stora talens lag som gäller och vi krängde alltid slut tidningarna. Det gav oss en god och regelbunden inkomst.

Att exploatera tävlingsinstinkten var inte heller dumt. Artgissning var ett bra sätt. Man la ett antal gula ärter i en stor burk och skaffade några priser. Tempo i hörnan av S:t Eriksgatan och Drottningholmsvägen hade ibland Fyndlådor med kantstött porslin eller defekta varor av skilda slag, krokigt där det skulle vara rakt, fläckigt där det skulle vara enfärgat, lossnat där det skulle sitta fast, och sådant kunde man få billigt. Vinsterna presenterades givetvis som prima vara, utsökta artiklar som skulle kunna få kungen att slicka sig om munnen.

Så hade man en vässad blyertspenna och ett block

med sig med linjerade rader. Precis som gatumusikanterna har insett bör man ha en dragpeng i mössan så att ingen får känslan av att vara först för det är ett hinder att övervinna, man vill vara i sällskap med andra. Vi hade då skrivit några fiktiva namn först och ett gissat antal. Man ringde på, bockade och log enligt inkörd modell och höll fram burken. ”Hur många ärter tror tant att det är i den här burken? Närmast vinner. Första pris är ett par fabriksnya tekoppar med fat i vackra mönster, kostar tjugo kronor styck i affärerna. Andra pris är en hårborste med skaft av äkta pärlemor. Och tredje pris är en fin cigarrsnoppare. Röker man inte själv kan man ge bort den som present. Bara tjugofem öre. Tant kan ju vinna.” Man skakade uppfordrandemed burken och ärterna rasslade. Och hon hämtade slanten och gissade snällt och med allvarlig min skrev man in hennes namn och antalet på den streckade linjen.

Ibland kunde man stöta på en survresig karl, kanske lite små- full, som betraktade en misstänksamt. ”Ärter? Vad är det för ett förbannat skoj?” ”Å, det är inget skoj. Titta här så många som redan har gissat.” ”Hör du du, din lille fan, det finns väl ingen kontroll på det här?” ”Jovisst.” ”Vilka gör det då om jag får lov att fråga.” ”Vi som kontrollerar.” ”Vilka jävla vi?” ”Som kontrollerar.” ”Vad då kontrollerar?” ”Det som ska kontrolleras.” ”Vad fan är det som kontrolleras då?” ”Som kontrollanterna gör”. Replikskiftena kunde bli absurda, men sådant har jag alltid uppskattat och man lärde sig

en ordvrängande smidighet. Den vresige gav mig en blodsprängd blick. ”Hör du du, din lille jävelberg, hur kan jag veta att du inte bara tar pengarna och inte delar ut vinsterna?” Aldrig har någon sett en mera naken bild av den Sårade Oskulden. ”Det är ju det som kontrollanterna kontrollerar. Men om inte farbror har råd. . .” ”Råd? Det ska jag säga dig ditt lilla fanstyg. . . Ja ja, här är toivskillingen då. Det är hundratrettiofem ärtjävlar i burkhelvetet.” ”Tack snälla farbror. Hoppas farbror i alla fall vinner minst cigarrsnopparen.”

Givetvis hade vi en ordentlig dragning och delade ut vinsterna till pristagarna. Rena bondfångarmetoderna hemföll vi inte åt, vinsten var tillräckligt stor ändå. Nästa gång någon tvivlade var det bara att hänvisa till tidigare överlyckliga pristagare. ”Fru Lundholm i nian vann den sagolika brickan. Det är bara att fråga henne.” Skulle någon nära anhörig ha turen att vinna kunde hon lätt övertalas att avstå från vinsten, som då kunde användas till nästa gissningsomgång i andra kvarter. När ärterna mjölkats på sin lockelse fanns det andra och liknande tävlingar man kunde fresta med: ”Kan tant gissa hur många tändstickor det är i asken?” ”Hur många rutor tror farbror att det är på den här blocksidan?” ”I den här peruken finns en massa hårstrån. Hur många tror tant att det kan vara?” Fantastiska, otroliga, grandiosa vinster.

Blommor var en utmärkt artikel att tjäna pengar på. Vi plockade på Rålis — Rålambshov — där det fanns

stora områden med lättsålda blommor. Då och då under säsongen åkte jag ut till faster Lina på kolonin och fick bleklagt tillstånd att skörda lite blommor. Begreppet lite var flytande, och jag valde min tolkning. Man kunde pressa ner fler blommor än vad man trodde kunde vara möjligt i de kartonger jag hade med mig.

Vi band blommorna till buketter och bråttom var det innan de började vissna och sedan var det krängarrond i husen. Vilken husmor kunde motstå ett änglalikt barn som stack en bukett väldoftande blommor i ansiktet på henne när hon öppnade dörren och fick förslaget att köpa den för bara två kronor. Eftersom råvarorna var gratis och arbetskostnaden ingen blev vinsten maximal och som företagande måste det ha varit idealiskt.

Men vi sålde också blommor som torghandel. Blomsterhandlaren i huset drev som nämnts verksamheten i en halvkällare och under fönstret fanns en svagt slutande stenhäll cirka en halv meter hög, en alldeles utmärkt plats att ställa buketter på. Vi resonerade som så, att om folk ändå kom dit för att köpa blommor kunde de lika gärna göra det av oss. Den blide handlaren ansåg att vi skulle placera oss på annat håll, men utan aggressioner talade vi om för honom att konkurrensen var fri och suckande traskade han ner i sin svala halvkällare igen och hoppades på kunder med högre krav än de vi kunde tillfredsställa med våra amatörmässiga buketter. Slut sålde vi alltid, även om vi måste realisera de sista nickande blommorna.

En ganska säker men varierande inkomst gav telefonkioskrundan som Lasse och jag brukade gå. Det kostade tjugo öre att ringa, två tioöringar, och kioskerne hade oftast en bred bas med trägolv med breda springor mellan spjälorna. Det var mycket lätt att tappa en tioöring när man skulle fumla ner dem i den smala myntöppningen och den kunde falla i en springa. Då kunde den ringande lyfta upp trägolvet för att hämta den tappade slanten men oftast lät man det vara. Golvet var tungt och det kunde vara smutsigt, var det vinter kunde det dessutom vara fastfruset på sin ställning. Äldre och kvinnor avstod alltid från att lyfta och förlusten var ju överkomlig.

Rundan gick alltid samma väg och kioskerne var noga inprickade. Vi började nära, bredvid pressbyråkiosken vid Hantverkargatan stod två kiosker som kunde ge en bra startsiant, kanske en krona i vilsekomna tioöringar som glittrade som fisk- fjäll mot den svarta jorden. Vi plockade snabbt under var sin kiosk eftersom det alltid fanns någon vuxen som grinigt undrade vad vi höll på. Rovet delade vi sedan broderligt.

Nästa skattgömma var en enkioskare vid Polhemsgatan. Vi fortsatte ner för Hantverkbacken till Kungsholmstorg. Där var ett bra vittjarställe. Först två telefonare och de kioskerne brukade vara mycket frekventerade vilket gav bra spill. Sedan fanns en gottkiosk där kunderna steg upp på ett antal hopspikade plankor för att slippa stå i smutsen och handla om det skulle regna.

Mellan plankorna fanns också springor som kunde visa sig inkomstbringande. I kiosken stod en äldre dam med ilsket humör som minst av allt på denna jord ville bidra till vår ekonomiska överlevnad. Det gällde att passa på mellan kunderna, lurpassa bakom hörnet av kiosken och så rusa fram på ett givet tecken, vräka upp plankfundamentet och snabbt gå som en dammsugare över marken innan hon kom utfarande ur sin bur för att ge sig på oss med hugg och slag under vilda okvädingsord. Alla risker var värda att tas. En gång hade vi hittat en tia under plankorna och den levde länge i vårt minne. Det här var en tid då en normal dagslön för en man var på cirka sju kronor, en kvinna tjänade en femma, ett par bra skor kostade femton kronor, en pilsner betalades med tjugofyra öre, en kopp kaffe med wienerbröd med femton, en tågresa genom hela Sverige från sydspets till nordgräns gick på mindre än fyrtio kronor, och man fick en bra bil för tvåusen.

Med tioöringarna skramlande i fickorna gick vi ner till Norr Mälarstrand. Halvvägs mot Stadshuset stod en enkioskare som inte brukade ge mer än ett par tioöringar men ändå skulle vittjas. Vid Stadshuset fanns en liten glasskiosk utan fotbräda men det var en glipa mellan kioskens nederkant och marken och mynt kunde ha rullat in. Vi smög oss **tätt** intill och la oss ner på marken och sprättade ut det som fanns under med en pinne och hade vi tur rullade en del mynt fram.

Stråket gick vidare över Tegelbacken, Gustav Adolfs

torg, Kungsträdgården, Norrmalmstorg. På det torget stod en våg som var en giildklimp. Man ställde sig på vågen, la en tioöring i instoppet, en skiva snurrade runt och när den stannat tryckte man på en knapp och ut kom en liten pappskiva med bilden av ett tåg på ena sidan och vikten tryckt på den andra. Runt torget och i närheten låg en hel del krogar och när männen lullade hem på nattkröken var det vanligt att de ville väga sig, kanske för att bevisa för sig själva att de inte **ätit** för mycket. Det var något man till och med talade skämtsamt om, ”ta en vågare” innan man klev in i taxin. Kombinationen av lösa silvermynt i fickan och kraftig berusning var perfekt. Slantarna rann genom fingrarna och ingen brydde sig, hade man lagt ut pengar på en festkväll som motsvarade en månadslön för en jobbare så var förlorat silver ingenting. Vi dök ner på var sin sida och fiskade fram det ena myntet efter det andra i olika valörer. Medan vi låg där och petade flinade vi belåtet mot varandra, så här skulle det vara, vi var på väg att bli svenska Rockefeller.

Det var rundans toppställe. Snitzeljakten hem via ett antal kiosker blev en sista grädda på slantmoset. Det var meningslöst att leta pengar allt för ofta, men var tredje vecka kunde vi göra en ny raid. Det fanns andra rundor, men där stod kioskerne glesare och av någon anledning var utfallen sämre än i den som vi hade experimenterat oss fram till som mest lönande.

Vid juletid öppnade sig många möjligheter. Först sålde

man jultidningar för Åhlén & Åkerlund ett par månader före jul, och jag var en energisk säljare. Konkurrensen var mördande, eget distrikt höll inte förlaget med, först på rödbetan gällde. Min metod var att ideligen ringa och höra när katalogerna var färdigtryckta. Då skyndade jag upp på förlagets expedition och hämtade en rykande färsk katalog och finkammade kvarteren innan andra förhoppningsfulla säljare hade fått sin katalog i brevlådan. Jag var envis och gav mig inte för ett nej. Alltid var det något som kunde passa. Fanns det barn i huset? Lill-Nisse och Trisse kanske? Bland tomtar och troll? Äldre barn? Pojkarnas eller Flickornas julbok var fina julklappar. Gamla föräldrar som skulle hälsa på? Inget kunde vara lämpligare än Julstämning. En mamma man ville hedra? Vad kunde gå upp mot Mors Julbrev. Jag snackade och käxade och viftade med katalogen och visade färgbilder, och någon order fick jag så gott som alltid. Det bökiga var att leverera tidningarna så småningom och kassera in betalningen. En del var svåra att få tag på, och några hade ångrat sig. Visserligen hade de skrivit på men de vägrade i alla fall. Då fick man hulka och gråta och mellan tårarna förklara att man själv var betalningsansvarig och hur skulle julen bli om nöden grinade? Morrande över förlagets ruttna försäljningsmetoder med barnarbete brukade de hosta upp slantarna och det var huvudsaken. Att bli stående med ett lager osäljbara jultidningar var inget att längta efter.

Ett enklare sätt att tjäna julpengar var att sälja julkort. Jag hade upptäckt att Tempo sålde buntar om tio kort för tio öre, enkla kort med uselt tryck, men det stod ju i alla fall god jul på dem och där fanns en tomte och en grankvist. Jag köpte ett par buntar och gick i husen och var den lilla solen som erbjöd korten för tio öre styck, tio för en krona. Avansen var lysande och om man överflyttade den till andra förhållanden kunde den kanske te sig åtalbar, men folk tyckte att det var bekvämt att slippa handla själv och korten dög till de flesta släktingar. För pengarna köpte jag nya buntar och vidgade säljcirklarna. Även här gällde det att vara tidigt ute, men så är det ju alltid när det gäller att göra goda affärer. distrikt höll inte förlaget med, först på rödbetan gällde. Min metod var att ideligen ringa och höra när katalogerna var färdigtryckta. Då skyndade jag upp på förlagets expedition och hämtade en rykande färsk katalog och finkammade kvarteren innan andra förhoppningsfulla säljare hade fått sin katalog i brevlådan. Jag var envis och gav mig inte för ett nej. Alltid var det något som kunde passa. Fanns det barn i huset? Lill-Nisse och Trisse kanske? Bland tomtar och troll? Äldre barn? Pojkarnas eller Flickornas julbok var fina julklappar. Gamla föräldrar som skulle hälsa på? Inget kunde vara lämpligare än Julstämning. En mamma man ville hedra? Vad kunde gå upp mot Mors Julbrev. Jag snackade och käxade och viftade med katalogen och visade färgbilder, och någon order fick jag så gott som

alltid. Det bökiga var att leverera tidningarna så småningom och kassera in betalningen. En del var svåra att få tag på, och några hade ånkrat sig. Visserligen hade de skrivit på men de vägrade i alla fall. Då fick man hulka och gråta och mellan tårarna förklara att man själv var betalningsansvarig och hur skulle julen bli om nöden grinade? Morrande över förlagets ruttna försäljningsmetoder med barnarbete brukade de hosta upp slantarna och det var huvudsaken. Att bli stående med ett lager osäljbara jultidningar var inget att längta efter.

Ett enklare sätt att tjäna julpengar var att sälja julkort. Jag hade upptäckt att Tempo sålde buntar om tio kort för tio öre, enkla kort med uselt tryck, men det stod ju i alla fall god jul på dem och där fanns en tomte och en grankvist. Jag köpte ett par buntar och gick i husen och var den lilla solen som erbjöd korten för tio öre styck, tio för en krona. Avansen var lysande och om man överflyttade den till andra förhållanden kunde den kanske te sig åtalbar, men folk tyckte att det var bekvämt att slippa handla själv och korten dög till de flesta släktingar. För pengarna köpte jag nya buntar och vidgade säljcirklarna. Även här gällde det att vara tidigt ute, men så är det ju alltid när det gäller att göra goda affärer.

Dagarna alldeles före julafton fanns pengarna att hämta vid granförsäljningarna. Var och en som inte använder nutida plast- gran eller hugger på egen mark el-

ler tjuvhugger och kör trädet hem till porten vet att det är tungt och bökigt att släpa hem en gran. Då fanns det ingen plast och inga bilar att köra i så folk fick ta hem granen för egen maskin. Efterfrågan fanns på bär- hjälp och var man på plats kunde man få jobb hela tiden. Som vanligt var det oftast kvinnorna som fick gå ut och köpa gran och när hon valt och betalat dök man fram och bockade. ”Ska jag hjälpa tant att bära hem granen?”

Här gällde enbart de mest råa kapitalistiska och marknadsekonomiska krafterna när det drog ihop sig mot betalning. Eftersom ingenting var uppgjort i förväg kunde det sluta hur som helst och man bedömde klädsel, utseende och sätt när man valde den fru man erbjöd sin hjälp. Risken att släpa ihjäl sig var inte stor eftersom det var naturligt för dem som skulle köpa att gå till närmaste säljställe, men hade man maximal otur kunde man råka ut för en kräsen person som gått från ställe till ställe för att hitta idealgranen för Carl Larsson-jul, och trädet blev tyngre och tyngre i armarna när man kånkade i hämlarna på köparen, man svettades och flåsade och gnisslade med tänderna; bodde människan i Södertälje?

Till sist kom man in i en tambur och fick sätta ifrån sig granen. Det slog aldrig fel att den som köpt den granskade den i hemmiljö och frågade som om man varit expert: ”Den är snygg, va? Välväxt och jämn?” Svaret blev förstås att vackrare gran hade aldrig huggits i detta land. Hon nickade belåtet, nu hade hon fått argument

om den äkta mannen skulle bli grinig över köpet. Äntligen var vi då framme vid belöningen. Ett illavarslande tecken var om hon letade länge i portmonnän och taldade om att hon inte hade så gott om det, tiderna var ju svåra. Ro hit med femtio öre i alla fall, tänkte man och det artiga flinet stramade i stela läppar. Hennes fingrar tycktes söka i okända skrymslen i portmonnäns inre efter örtugar. ”Var så god. Här är en tioöring.” Jag vet precis hur servicepersonal känner sig världen över när gästerna varit snåla, man måste enligt etikens regler tacka, men tacket låter egentligen som om man talar om att man har tandvärk. Snåla gäster låter sig inte bekomma lika lite som hemmafruar med nyss hemburen gran gjorde, det ligger och låg i blodet.

Ännu värre var den fru som trodde att hon var snäll och slösade med beröm, det enda hon slösade med. ”Du var mig en duktig pojke!” ”Jaha.” ”Var den tung?” ”Ja, den var tung.” ”Jag säger då det. Men du ser stark ut.” ”Så tung som den granen var måste man vara stark.” ”Bussigt av dig att hjälpa till. Något ska du väl ha för besväret.” ”Ja, tack.” ”Här har du ett glas saft. Äkta fläder. Jag har gjort den själv.” Man drack safteländet i ett svagt hopp att vätskan bara var preludier till en mer substantiell ersättning.” Hon tittade på medan man klunkade i sig med belåten blick. ”God saft, eller hur?” ”Väldigt god.” ”Jag vill mena det. Adjö med dig och god jul.”

Vid sådana tillfällen stannade man i trappan och åkallade alla onda makter mot lägenheten innanför dör-

ren och bad innerligt till dessa att se till att granen skulle börja barra redan samma kväll så att den skulle stå naken på julafton. Att de givit efter sin förmåga och efter sitt förstånd hjälpte inte, goda och varma känslor hade ingen betydelse, det var enbart kontanter det handlade om.

Ofta frågade granköparen när man lastat av sig trädet: ”Vad kostar det här?” Då var man genast inne i en förhandlingssituation. Snabbt fick man försöka tillgodogöra sig förutsättningarna för ett acceptabelt avtal. Slitna sittmöbler, inga böcker, man kunde skymta tomflaskor i köket. Mannen troligen en som drack vilket innebar ett vändande på slantarna. En rejäl ersättning för bärandet var en krona. Femtio öre gick an, under det var man nere på kulinivå. Hon skulle aldrig ge mig en krona men det gällde att rädda trallingen. ”En krona brukar jag få..” ”Va? En hel krona?” “. . . men eftersom det var ganska nära går det bra med en femtioöring.” Även om hon tyckte att det var dyrt fick hon ändå känslan av att ha sparat en halv krona och muttrande fiskade hon upp slanten ur portmonnän.

Eller det var ett välvårdat hem med polerade trämöbler, blicken for vant över böckernas ryggtitlar; goda berättare av det slag som fanns hemma, det fanns utrymme för en krona. Samtidigt kunde man kanske se att kvinnan var en ängslig natur, ivrig att vara till lags, kanske mannen var en hemmatyrann som höll henne hårt och hade berövat henne självständigheten. Sådant måste

utnyttjas. ”Två kronor”, sa man med fast röst och lika fast blick. ”Oj då! Men kostar det så får jag betala. Var så god.” Man fick sin dubbeispänn och travade belåtet därifrån.

En bättre fråga att få var: ”Vad brukar du få?” Ens taxerande blick vispade runt för en sammanfattning. Oljor i mycket breda guldramar, guldpendyl, kristallkrona över den nya matgruppen på den äkta mattan, väldiga och pösande sittmöbler, barskåp med dyr sprit bakom glasrutor, havannacigarrer i träask på rök- bordet, gardiner som inte hängde utan vräkte ner från stängerna; hon hade haft päls och pälsmössa, hon var hårt målad med ett vulgärt utseende, nyrika, kanske skojare. Den sorten som ville exponera sig själva och den feta plånboken. Här kunde man utan krus hugga för sig. ”Förra tanten gav mig en femma”, sa jag utan att tungan som den borde svartnade i munnen. ”En hel femma?” Patentaren som aldrig slog fel för den sortens människor, och fortfarande inte gör det: ”Men om tant inte har råd så. ”. ” En fnysning och så ryckte hon fram bemblaren. ”Råd? Jag skulle kunna köpa både dig och dina föräldrar!”

Mitt livs bästa affärer alla kategorier kom till stånd av misstag. Den var inte invändningsfri, den kunde ses som oetisk och lite solkig och den skiljer sig således på intet sätt från majoriteten av dagens finansmäns transaktioner. .Skolan fick i uppgift att sälja brevmärken för Rädda Barnen. Varje häfte bestod av femtio märken och

de kostade två kronor styck. Klassläraren gav oss var sitt häfte och uppmanade oss att sälja märkena, redovisa, och sedan gå ut igen med ett nytt häfte. De allra flesta klasskamraterna gjorde det här motvilligt och försökte pracka på sina föräldrar märken för att slippa gå i husen och sälja, men jag var van och tyckte bara att det var roligt. I skolan upprättades en sorts central där någon från organisationen satt och kasserade in slantarna och delade ut nytt material.

Jag sålde mest av alla i skolan och flickan som satt där var djupt imponerad. Även om det var för en god saks skull hade man en visserligen blygsam men dock provision, och jag tjänade en hygglig peng. Försäljningen pågick efter skolan en vecka och jag sålde och sålde och fick märken i buntar istället för ett häfte i taget att redovisa och det var ett fladdrande med pengar och märken. Kampanjen tog slut och jag avtackades offentligt för en briljant insats, och organisationsflickan gav mig en stor kram och menade att om det fanns många sådana som jag så skulle nöden vara mindre bland de stackars barnen som måste räddas. Det var en glans jag givetvis gärna solade mig i.

Omkring ett år senare skulle jag ta på mig ett par bruna golfbyxor som jag inte burit på länge. Något prasslade i bakfickan, jag stack ner handen och plötsligt stirrade jag på ett häfte med femtio brevmärken för Rädda Barnen. På något sätt hade det kommit bort i hanteringen. Jag hade haft alla häften i bakfickan när jag sålt och

ett hade uppenbarligen stannat kvar vid redovisningen.

Som det stod i missromanerna: jag var ett roy för stridiga känslor. Hade jag varit Idealgossen som han framställdes i Ebbe Lieberaths böcker — populära då, särskilt hos föräldrarna som ville inympa en sund själ i sina barn, men med stor rätt glömda tidigt — hade jag självklart inte tvekat ett ögonblick, utan tagit reda på organisationens adress, traskat dit och överlämnat häftet under förklaringen att en Svensk Pojke aldrig ens skulle komma på idén att använda häftet för egen vinning. Säkert skulle det glänsa en tår i ögonen på mottagaren och rösten skulle vara halvkvävd av rörelse då han tackade

Å andra sidan, det var mycket lätt att finna många å andra sidan, var kampanjen slut, pengarna var placerade på sina konton, överblivna häften var säkert kasserade och brända. Var det något att gör sig samvete för? Njaaaaäeeee. . Jag stoppade tillbaka häftet i fickan och gick ut i husen och på någon timme var märkena sålda. Och jag var ägare av en hel hundralapp! Allt är ju relativt men för mig var det en förmögenhet utan like. Skulle jag ha motsvarat scoutidealet borde jag ha skickat åtminstone halva summan anonymt till Rädda Barnen. Men nej då. Inte ens fem procent. Hela bytet försvann ner i mina fickor. Om jag behövt freda ett oroligt inre — men det behövde jag inte — kunde jag ha påpekat att jag tidigare dragit in tusentals kronor till organisationen. Juridiskt sett skulle det inte ha varit en hållbar för-

klaring och argumentet felaktigt, men vem bryr sig om juridik när man har en hel hundralapp i klorna?

Vart tog den vägen? Minns ingenting av det. Jag borde komma ihåg eftersom det var en så avsevärd summa, men det är blankt i minnet. Vart tog alla andra pengar vägen som man tjänade på olika sätt? De bara rann bort mellan fingrarna.

Och därvidlag har jag inte bättrat mig.

11

Att vara hemma var lika med ätt läsa. Jag slukade allt som ade texter, tidningar, broschyrer, baksidan på matpaket, men företrädesvis böcker. Bibliotekets filial låg på Hantverkargatan mellan Sjukkasen och en fruktaffär, en trappa upp i ett lågt hus där ingången låg till höger och Torsten Timanders tandläkarklinik till vänster, och gick man för att låna böcker kändes den speciella tandläkarlukten så fort man kom in genom porten.

På biblioteket låg barnavdelningen rakt fram och vuxenavdelningen till vänster. En äldre kvinna i garderoben tryckte alltid ner en knapp på något som liknade ett tidtagarur när man kom in, och det måste ha varit en sorts registrering av antalet besökare. År efter år gjorde hon detta och det tycktes mig varje gång som en egenomlig överloppsgärning. Jag lånade hem stora travar böcker, läste dem snabbt och lånade nya. Barnavdelningens böcker räckte snart inte till. En del var bra och spännande men de flesta kändes snart för barnsliga. Jag började låna på pappas kort och travarna blev inte mindre. Slutligen efter en del bråk lyckades jag få dispens av bibliotekarien att som den ende minderårige låna på vuxenavdelningen.

Mina föräldrar sa till som alla föräldrar gör när det blir kväll: ”Nu får du inte läsa längre för du måste orka med skolan i morgon. Släck lampan.” Och man måste släcka trots att man var klarvaken och full av läslust. Det kunde man inte finna sig i så jag låg och läste långt under täcket med en ficklampa — ibland fick man släcka och dyka fram och ta in luft som en säl — tills boken var slut frampå morgonen, och jag mådde utmärkt av det. Kroppen reglerar sig själv. Vill man sova gör man det, och vill man läsa gör man det.

Jag köpte också en massa böcker och fick böcker i present. Vid jular och födelsedagar ville jag inte ha annat. Men vad var det man läste? Vad fick man i sig? För en del år sedan hittade jag ett hundratal av mina gamla böcker i en kartong och tänkte att de kunde vara lagom att ge mina egna barn som då var i lämplig läsålder. Många Wahlströmsryggar men också åtskilliga andra. Jag kände igen de flesta framsidor och titlar och bland böckerna fanns en del för flickor: ”Konsums Gun” och ”Britta i Fiskargränd” minns jag att några hette. Med ett välvilligt leende satte jag mig för att läsa igenom ett antal böcker och återuppliva min barndoms läsning. Snart stelnade leendet. Vad var detta? Jag satte igång med nästa slumpvisa bok. Det var ju inte klokt!

Ett par dagar senare och jag slängde ifrån mig den sista bok jag orkade ta del av. Vilken vedervärdig smörja! Vilken reaktionär soppa! Bill-böckerna höll fortfarande hyggligt, han var en sorts rehell och dialogen var rolig,

böckerna om den engelska internatskolan Singleton hade sina kvaliteter men sannerligen också moraliska skönhetsfläckar, men i övrigt var det ett gräsligt hopkok av schabloner, hyllningar till klasstillhörighet och med mottot att om varje människa vet sin plats blir det lyckligast. De rika yrhättorna var kanske värst men de outhärdligt rättrådiga pojkhjältarna, som aldrig kunde tolerera en mänsklig svaghet, som föraktade varje person som var lite avvikande, som var så rena i tanke, ord och gärning att man kunnat äta sin middag på dem, låg på samma låga nivå.

Dessa alster hade jag alltså läst vid tidig ålder då jag var mycket receptiv. Man påverkas alltid av vad man läser och följaktligen måste deras värderingar och synsätt ha gått in i mig och följaktligen måste jag fråga mig hur jag blivit som människa. Hade jag fått tillräckligt med motgift i mig? Eller låg det ännu kvar små härdar som styrde mitt tänkande? Mina barn skulle i alla fall inte läsa detta. Jag plockade undan Bill och Singleton och brände resten och trots att jag är motståndare till bokbål kändes det inte det minsta fel.

Men var jag utomhus handlade det om annat än läsning. Att bo i en stad innebär oräkneliga möjligheter till lika oräkneliga stimulerande situationer. De som är födda på landet brukar tala om rikedomerna i att kunna uppleva skogen och naturen och att det är så fantastiskt. Jag tror dem inte. Skogen är en massa träd och buskar och slyn och bergknallar och en del djur. Än sen? En skog kan

bara erbjuda ensamhet för den enskilde, och även om det är tjugo som traskar bland träden och snubblar på rötter blir de inte mer än tjoget. Där är en älg, hurra, och där lubbar en hare, leve den, och sannerligen är det inte en grävling som skymtar bakom scenen, oj oj oj. Och diverse fåglar kvittrar och insekterna surrar och grodorna kväker i kärren. För mig låter det som ett av Dantes infernon. Under mitt liv har jag måst tillbringa en liten del av min tid i den mycket överskattade naturen i form av skog, och det har känts som straff. Jag menar inte skärgården i öst eller väst, den är civiliserad, vacker, nära människor, utan skogen som fysisk företeelse och som begrepp.

För att leva skall man se många människor, höra ljud, andas samma luft som folk intill en, man skall ständigt kunna få nya impulser och göra nya erfarenheter, inget är förutsägbart, sensationer är alltid möjliga, det är nya ansikten med nya åsikter man skall möta för att utvecklas, mognad sker genom att man lägger lager på lager av det man upplever i samklang med andra mänskliga varelser och inte med träd, kort sagt det är i en stad man skall växa upp och finnas till, ju större desto bättre. Vill man se djur av den vilda sorten finns sådana i djurparker och dem kan man titta på tills behovet är mättat, sedan är de härliga stenhusen och de sköna gatorna och de underbara torgen nära, med deras vimmel av människor. Och är det natur man absolut önskar vistas i så finns parkerna.

Dessa tankar hade jag givetvis inte som barn. De har kommit senare, men så här kände jag instinktivt redan då. Storstaden Stockholm var mina domäner och jag hade som sagt parkerna intill mig men också nästan ren vildmark inpå knutarna. Mina närmaste parker var Pontonjärsparken och Kronobergsparken.

Pontis var kanske den mindre parken till ytan, men där fanns massor av spänning att hämta även med så enkla ting som att gunga. Tävlingarna var intressanta. Dels att hoppa längst från gungan och dels att gunga högst. För att hoppa satt man på brädan och för att gunga högt stod man på den. Det gällde att vara teknisk. Dessa udda sporter roade mig, och jag var nog bäst i båda grenarna. Vid hoppen var tekniken viktigare än dumdristigheten som ibland förväxlas med mod. Man gungade upp bra fart och så skulle man släppa kedjorna och kasta sig ut i exakt rätt ögonblick av uppfarten, då sköt man ut som en projektil och kom långt. Den som hoppade för sent föll nästan rakt ner och riskerade att få gungan i nacken med blodvite som följd. Tog man hoppet för tidigt var farorna ännu större att slå sig. Vid höjdgungningen gick det inte att stanna upp vad som än hände för då var man säker på att förlora. Oväldig domare var någon som inte vågade gunga själv. Min dröm var att få upp en sådan väldig fart att jag kunde snurra runt ett varv med gungan. Jag insåg inte att det var omöjligt med slaka kedjor på grund av tyngdkraften, men hade jag vetat det skulle jag ändå ha försökt besegra

den. Fortfarande känner jag i lemmarna hur jag svingade fram och tillbaka och använde knän och hela kroppen, nu skulle jag runt, högre och högre, och så när gungan kom högre än vad tyngdlagen accepterade slakade kedjorna och gungan föll ner med ett knyck som kom det att värka i armarna. Nu har man bildäck istället för bräder på allmänna parkgungor. Bildäck! Sådana gungor går inte att tävla med.

Kungsholmen är naturligt bergig och en del har fått vara kvar efter alla sprängningar. Pontonjärsparken är som en sockertopp med bred bas, sedan går berget brant uppåt i avsatser för att sluta i en liten plåtå med ett par soffor och en sandlåda. I nederdelen av berget ligger det en stor grotta som kanske var avsedd som skyddsrum, en låst järndörr täckte ingången. När jag var liten gick jag på att det bodde ett stort troll därinne. När man ville visa sig djärv kastade man en sten på järndörren så att det ekade och därefter pinnade man därifrån så fort benen bar en. Men troll slutade jag snart tro på och har inte börjat igen.

I en mäktig ihålig ek fanns det ännu grönskande liv, i den kunde man klättra högt och från en av de övre grenarna hoppa ner till en smal stig som löpte utmed hela berget. Där blev man en indian som tassade på lätta fötter med avgrunden på ena sidan och Mount Everest på den andra. Norra delen av parken var anlagd kloss intill muren till Kungsholms Läroverk. På mu— ren ett högt järnstaket och man kunde undra om det var till för

att eleverna inte skulle kunna smita. Det var en bra mur att ta sig upp till och ett bra staket att klänga sig över om man var jagad av någon eller några. I stort sett var Pontonjärparken en fridsam oas med lagom berg att lära sig klätterteknik i, men när man blev lite äldre bytte man park.

Kronis var också bergig men där var knallarna täckta av gräs och träd. På en kulle stod en musikpaviljong där olika orkestrar från olika förbund spelade om sommarkvällarna. I ett hörn fanns en avgränsad mosaisk kyrkogård med mycket gamla gravar och platsen kändes både underligt placerad och lite spännande.

För mig var det en vinterpark. På den stora, ödsliga sandplanen som kanske var tänkt för bollspel, men där ingen någonsin sparkade, spolade man till skridskobana när det blev kallt — och min barndoms vintrar var mycket kalla. Där lärde jag mig åka först på skena och sedan på lösa skridskor som man spände på pjäxsulan med remmar och genom att skruva in sidohållarna med en liten nyckel; det välkända Wollerts patent. Långt senare fick jag halvrör och ännu långt senare helrör. Jag blev en medelmåttig åkare men hade inget behov av den virtuositet som många excellerade i. Ofta deltog jag i bollsyrnan som den lektes på is och inte i källaren, blev man träffad av bollen ”hade man den” tills man kunde pricka en annan åkare. Det intressanta, det enda intressanta, var att om man höll i en flicka var man i bo och fick inte prickas. Alltså en legal och accepterad anled-

ning att grabba tag i en flicka, försiktigt förstås så att den sköra varelsen inte gick sönder, och sedan hålla i henne tills anfallaren jagade någon annan. Det kändes stort och konstigt och på något oförklarligt sätt svindlande spännande att röra vid de här långhåriga, mjuka, söta dockvarelserna. Vilka lena kinder de hade! Vilka stora ögon! Vilka fylliga läppar! Ingenting var kantigt hos dem och beröringen satte igång tankeprocesser som var pirrande angenäma. Flickorna verkade inte ha något emot att fungera som bo och de uppvisade olika grader v oberörd belåtenhet beroende på vem som högg tag i dem. Visst var det märkvärdigt och en smula bävande och man började ana att det kanske fanns en naturens avsikt med att könen var två.

I backarna hade man fryst till kälkbanor med höga vallar och det gick att komma upp i bra farter med en vanlig rattkälke, men starkare kryddor krävdes. Vi tillverkade egna liggkälkar med en fast underdel att ligga på mage på och en rörlig del, som bestod av en bräda skruvad i mittkorset. Åkmedarna var fyra skridskor, två fasta bak och två på den lösa styrbrädan. Nu blev det andra farter!

Man låg platt på mage med händerna på brädan och åkte ner för de brantaste delarna av kullarna och det gick att kombinera backarna till en lång åkslinga. Hamnade man på den sista nästan tvärbranta backen mot Polhemsgatan och Kronprinsessan Lo- visas barnsjukhus var det svårt att undvika att köra rätt ut på gatan

med risker för kommande bilar, men om man lärde sig tekniken kunde man göra ett tvärstopp så att man rullade sista biten på isbranten. Jag kramade styrbrädan så hårt att jag fick kramp i händerna innanför de våta handskarna. Stirrade framåt med ögon som tårades av den kalla fartvinden så att jag måste blinka hela tiden. Det isiga gräset var hårdfruset och liggkälken skakade och skumpade så att det var med yttersta svårighet man kunde hålla sig kvar. När farten var som häftigast krävdes det väldig styrka för att kunna styra och faran var stor att man rände rätt in i en trädstam och slog sig blå överallt. Det var härligt!

Liggkälken tog jag med till Stora Värtan när den var helt frusen. En mast med bom på, en snörkonstruktion av enklaste slag, ett lakan och jag hade en skridskoseglare. Några av mina kompisar hade gjort likadant och när det blåste hårt flög man över isen i svindlande fart. Jag kunde nätt och jämnt andas eftersom vinden tryckte över ansiktet som en tung, kall vante, luften fick dras in i små stötar i öppen mun, kinderna prickades av miljoner ispartiklar och huden kändes som om den skulle falla av. Skönare kunde det inte bli!

Den som påstår att farten inte har sin tjusning vet inte vad han talar om. På min sexåriga födelsedag fick jag välja mellan en indiandräkt och en sparkcykel i Puttkammers leksaksaffär på Hantverkargatan. Jag valde sparkcykeln och efter att ha sparkat mig till Kronobergs-parken visste jag att jag valt rätt. Jag höll i handtagen

och stod med vänster fot på brädan, sparkade med den högra, kroppen var framåtlutad, och allt var fantastiskt. Det är mitt första klara minne av fartens njutning.

Att åka fort är ett sätt att tampas med elementen. Jag vill inte påstå att jag haft så många möjligheter att dra på sedan jag blev vuxen, men på den tiden det inte var hastighetsbegränsning var sulan tung på gaspedalen, och på de långa rakorna, som mot Sala till exempel, körde man så fort som bilen höll.

Varje år vid Roslagsloppet är det beskärmsel i pressen om hur onödigt det är att vrålköra med båt. Slösa med bensin när det är sådan energibrist, kanske skrämna häckande fåglar, dåliga exempel för ungdomen, det är alldeles för farligt och man kan slå ihjäl sig om racerbåten välter, och så vidare och så vidare. Jadå. Jag kan instämma i allt detta. Säkert är det dumt och meningslöst. Men de som flyger över vattenytan på sina smala båtar med överdimensionerade motorer njuter som av inget annat av farten. Med tävlingen som alibi får de i alla fall ett anständigt svepskäl att ösa på: ”Vad då, det är ju sport!” Men aldrig har någon kunnat uppleva förtrollningen så starkt som vi när vi ven över isarna på hemmagjorda liggkälkar eller skridskoseglare.

Rålambshov är numera en välansad idyll, ett paradiset för soldyrkare och strandlekare på sommaren med jämniklippta gräsmattor, glasskiosker och serveringar. Då var Rålis ett vilt område med kärliknande småsjöar som man kunde befara med flottor, täta dungar av urskogs-

karaktär, ogenomträngliga snårömråden, buskage som bildade taggiga mattor. Längre upp mot bron fanns några hus och så borgmästare Fants villa som ännu ligger kvar. Men den stora slätten mot Norr Mälarstrand ända till den väg som gränsar till Konradsberg var en djungel. Fant var så populär som borgerlig vigsselförrättare att hans namn blev ett verb: ”På lördag ska Gullan och jag fanta. .

Så småningom började staden röja och fylla ut och jämna till. Allt skräp lades ihop till en väldig hög och man bestämde att det skulle bli Kungsholmens stora majbrasa. Man annonserade och satte upp plakat. Men kvällen före smög vi oss dit och satte eld på högen och hade en egen majbrasa. Ytterligare två år i rad försökte myndigheterna organisera den kommunala brasan på platsen och satte ut vakter, men då gick det prestige i det hela och vi överlistade vakterna och tände på. Därefter flyttades bålet till ett mer riskfritt område. Varför tände vi på? Svårt att förklara. Jag minns inte hur vi resonerade, men jag kan tänka mig att vi inte önskade att kommunala myndighetspersoner skulle bestämma över det som vi betraktade som våra domäner. En rebellanda som kan te sig som i grunden sund. Samtidigt finns ju Fenins dikt om mannen som berättar om när han var med och stormade Bastiljen; inte för Frankrikes skull eller för Voltaires, utan bara för att det var så jäkla roligt.

På kajen mot vattnet låg ett tegelupplag med stora,

fyrkantiga travar. Lasse och jag var där några kvällar när folket gått hem och plockade om i en av travarna och lyckades få ett rum i den. Det blev vår hemliga tillflyktsort. Mer och mer hemlikt gjorde vi rummet, med gamla filtar som vi befriat garderoberna hemma från, stearinljus, tidningar och några böcker. När vi var därinne kunde vi lyfta bort ett par yttertegel så att vi fick in dagsljus och det var trivsamt och skönt. Vi läste och filosoferade och småpratade, isolerade från omvärlden. Det var så nära eget rum vi någonsin kommit. När vi kom en dag och fann att traven var upplockad och vårt extrahem borta blev vi ursinniga på de barbarer som inte förstod att lämna heliga ting i fred.

Tegelupplaget försvann och gav plats för ett sågverk. I vattnet, omgärdade av kedjor, låg timmerstockarna och skavde mot varandra. Det var oemotståndligt, stockarna ropade efter oss: ”Kom och hoppa!” Med vanliga läderskor gick det inte utan man måste ha gymnastikskor, de blå man köpte på Tempo och som kostade under tian, och som gjorde fötterna lätta. Man startade från insidan vid stranden och så skulle man springa på stockarna längs kedjorna i en halvcirkel fram till kajkanten där de andra drog upp en. Stockarna var barkade och alltså hala, de gav ingen fiktion utan kom lätt i snurrning. Första gången var den mest pirrande innan man fått in hopptechniken.

När jag börjat hoppa utåt fanns ingen återvändo, det fanns inte utrymme att vända och ta sig tillbaka. Stocka-

na var inte lika stora eller lika tjocka utan varje träd-stam uppförde sig individuellt. Ner på den tjockare delen, rakt på och sakta sjönk den under fötterna. Men då hade man tagit ett par trippande steg framåt på den och så till nästa. Där kom jag lite snett och genast började den snurra. Jag följde med i snurriktningen och hoppade framåt över ett par stockar och landade på en smal som inte orkade hålla ens min magra kropp utan kom under vattenytan.

Den andra foten på stocken bredvid och upp på den, tripp tripp mot nästa, men det var för långt, så jag måste zickzacka inåt en bit för att komma i läge. Hela tiden for armarna som fågelvingar för att hålla balansen. Till sist var jag framme och kunde hugga tag i starka händer och komma upp på kajkanten. Alla vågade inte hoppa på stockarna eftersom de tyckte att de var för klumpiga och hade dålig balans. Tore och jag hoppade mest, och när det var tidtagning vann vi ungefär varannan gång. Vi kunde haft en framtid som flottare, men sågverket försvann det också och därmed upphörde stockhoppningen.

Naturligtvis var inte stranden tillåten lekplats för någon av oss men världen var vår och vi ville inte veta av hinder. Mina föräldrar hade förstått att jag var en individualist som gjorde som jag ville inom vissa ramar som jag bestämde själv, så de mer uppmanade än förbjöd. På frågan var jag hade varit någonstans kom standardsvaret ”ute”. De sa då att det begrep de, men var? ”På lite olika

ställen.” ”Till exempel?” ”Här och där”. Närmare kom vi inte och de slutade snart att fråga bara jag kom i den tid som var bestämd och den brukade jag hålla. Andra hade klarare förhållningsregler. En gång när vi gick ut sa Tyra till Börje: ”Du går inte ner till sjön!” Men där hamnade vi och han hade otur att plurra i. Slokörad och genomvåt måste han gå hem och fick en örfil så att det sjöng i skallen. Han bytte om och kom ner till oss igen och hade den dubbla oturen att plurra i en gång till. Inget att be för, han måste hem på nytt och inkassera ett par dagsedlar till från Tyras kraftiga armar och sedan fick han rumsarrest.

Oroa mina föräldrar ville jag inte. Jag tyckte om dem och vi hade ett gott förhållande, men när jag gick ut var jag i min privata tillvaro som bara kände de regler jag ställt upp för mig själv. Hade de vetat en bråkdel av vad jag höll på med skulle de ha fått hjärtsnörp. På sin ålders höst fick mamma veta lite om äventyren och hon tittade på mig med stora ögon och sa: ”Du hittar på. Det där har du aldrig gjort!” Mer ville hon inte höra och hon slapp.

En bit längre bort fanns ett utsläpp av varnvatten och på vårvintern gick isen upp här först. Då var det jumpningsdags. Det var som att hoppa på stockarna, men betydligt farligare. De stora flaken var säkra men de mindre, som var transportsträckor emellan de större, var riskfyllda. Sjönk flaket och man kom ner i isvattnet med fötterna blev det tungt att hoppa och det var lätt att gri-

pas av panik. Varje gång vi jumpade var det någon som föll ner i vattnet och måste dras upp med stora svårigheter. Det var inte långt hem för någon av oss och den genombiöte och huttrande sa alltid att han snavat och drumlat i från stranden. Vid ett tillfälle halkade Nalle i och kom under ett stort flak. Vi såg honom kämpa under isen utan att komma någon vart. Tore hoppade till på flaket och stampade en spricka i det och kunde dra upp honom. Hela han var ett stycke is när vi släpade honom över Kronobergsparken ner till Wargentinsgatan där han bäddades ner med många filter över sig. Då var isen normaltjock på andra håll, och hans mamma fick veta att vi tänkt åka skridsko men han hade råkat falla i en vak. Ren otur, hade kunnat hända vem som helst. Nalle kunde inget säga men huttrade instämmande.

Tack vare min vighet klarade jag jumpandet bra men en gång gick jag ner mig med hela ena benet i det kalla vattnet. Istället för att gå hem gick jag till biblioteket, valde ut ett skrymsie där man kunde få sitta i fred och där det fanns ett värmeelement, satte mig med en bok och la hela benet över elementet. Det luktade snart vått ylle men platsen var i skymundan, och i tid tills jag skulle vara hemma hade byxa och strumpa torkat så mycket att jag kunde gå hem utan att någon märkte fukten.

När det blev sommarlov suckade mina föräldrar och tyckte det var synd om mig som måste vara kvar i stan när det var så härligt på landet. Andra hade ju sommarställen att åka till och det var ofta reportage i tidning-

arna om ”dessa härliga brun- brända ungar som har fått ny kraft att börja skolan” i slutet av augusti. Jag talade om som sanningen var att jag inte hade den minsta lust att åka till något land. Stan var fantastisk på sommaren, men de trodde mig inte utan hade dåligt samvete för att jag tvingades loda omkring i stenöknen.

Så två år i rad, 1940 och 1941 anmälde de mig till kolonivistelse på Barnens Ö. Jag måste acceptera exilen. Det blev två somrar med mycket blandade intryck.

12

STOCKHOLMS STAD köpte ett område på Väddö 1911 och uppförde ett antal koloniområden så att barn till obemedlade föräldrar skulle få uppleva sol och bad under ett par sommarmånader. För att finansiera verksamheten bildades en stödorganisation, en stiftelse som kallades Barnens Dag och som hade till uppgift att samla in pengar genom diverse jippon och lotterier. Det gick nog hyggligt i många år, men nu lär kolonierna vara på fallrepet. De var väl inte så vidare när vi kom dit heller.

När Lasse hörde att jag skulle till vischan över sommaren övertalade han sin mormor att anmäla honom också, och det var nog inte svårt för då blev hon av med honom åtta hela veckor. Pappa följde mig till båten och vi skakade hand och han mumlade ett ”Lycka till” och jag undrar vad han tänkte. För honom gällde det inte att vara av med mig utan att det skulle bli tomt i lägenheten. Naturligtvis var det en Waxholmsbåt av den rätta sorten och det kryllade av barn på den. En del mammor

var hysteriska i sina avskedstaganden medan barnen var mer reserverade. Inga barn uppskattar stora och demonstrerade känslor offentligt.

Fem timmar senare var vi framme. Vår koloni hette Granvik och bestod av ett hus i två våningar för barnen, ett hus för personalen och ett matsalshus med kök, plus diverse bodar. Där fanns en fotbollsplan, grönområden och en sluttande backe ner till stranden. Vi tilldelades rum, och Lasse och jag tog förstås sängarna bredvid varandra. De äldre och vana kolonisterna rusade ner för ett första dopp medan vi färskingar installerade oss. Före middagen talade den bistra föreståndarinnan fröken Ljungdahl om de regler som gällde, och det var ord och inga vis or.

I princip var det kommunistiska samhället genomfört på Granvik, vi var samhällscellerna medan hon och assistenterna utgjorde nomenklaturen. Indelning i arbetslag. Ni skall syssla med trädgårdsarbete en vecka. Ni i köket. Ni har ansvaret för kisshinkarna. Ni gör det och ni gör det. Är det uppfattat? När gonggongen går stiger ni upp ur sängarna och bäddar. Vid andra slaget morgontvättning. Olika gonggongsignaler för måltiderna och nåde den som missar eller kommer för sent. Sänggång vid en annan signal. Ner med rullgardinerna. Nästa signal markerade total tystnad. Nåde den som inte lydde. Var det uppfattat? Vi mumlade att det stod helt klart.

Hon tog ny sats. All mat som tillagades skulle alla äta av. Inga undantag tolererades. Allt måste ätas upp. Den

som inte **åt** upp fick sitta kvar vid matbordet även om det skulle ta en vecka. Inte förrän tallriken var tom fick man resa sig. Hade alla förstått? Vi mckade. Så var det brevskrivningen. Man hade tillåtelse att skriva hem men breven skulle lämnas till henne för genomläsning och postning. Den som skrev något negativt fick brevet konfiskerat. Lögner tolereras inte. Om någon fick ett paket med ätbara saker hemifrån togs detta om hand av henne. Innehållet skulle sedan portioneras ut till samtliga. Var detta begripet? Jaha, nog hade vi förstått.

En kvart rapade hon upp lagar, regler och bestämmelser medan hennes hårda, kulformade ögon blickade över oss, stannade upp på någon och borrade sig in in till benen och fortsatte sedan till nästa. Hon skulle ha blivit en perfekt lägerchef i Gulag. Tvättningen skulle kollas, öronen synas, naglarna granskas. Hade någon löss? Ingen menade sig ha löss. Det trodde hon så mycket hon ville på men det fanns luskamrar att dra genom hårbotten med.

Badning skulle ske under ordnade former och under ordentlig uppsikt. Ingen fick simma längre ut än markeringarna tillät. Nåde den som drunknade! Torrsimslektioner till dem som inte kunde simma alls. Om något förstördes blev föräldrarna absolut betalningsansvariga. Telefonsamtal ut tilläts inte, eventuella muntliga meddelanden skulle filtreras genom henne. Hade detta gått in i våra skallar? Jadå, hon hade talat högt och tydligt.

Till sist fick kompaniet lov att utgå och det blev den första måltiden i matsalen. Vi satt på långa bänkar och där man hamnade slumpvis vid första tillfället blev sedan stamplatsen. Jag fick en känsla av att det var ett test på vår lydnad för maten var inte god och många grinade illa, men ingen vågade annat än att äta upp det simmiga på tallriken.

Nu var jag ju där och inte i stan och fick göra det bästa möjliga av det. Alla regler hade gått in genom ena örat och ut genom det andra utan att något fastnat i mitten. Som vanligt tänkte jag leva efter mina egna normer och om de inte överens- stämde med de officiella fanns det ingenting jag kunde göra åt det. Jag klarade mig bra eftersom jag kunde hålla låda och inte uppträdde så att det retade någon. Jag fick en hel del nya trevliga kompisar även om Lasse förstas var nummer ett.

Att inte reta någon innebär inte bara vad det låter bokstavligt utan också att inte ha ett sätt som drar på sig andras misshag. Den småstöddige skall sättas på plats, den skrytsamme måste tas ner på jorden. Men den rädde, den undanglidande, väcker de sämsta instinkterna hos personer som har den sortens uppsättning i karaktären. Den rädde skall ha något verkligt att fokusera sin fruktan på, och där ställer den med förtryckardrag upp med sina tjänster. Det är inte som om två motsatta poler funnit varandra utan som om den rädde fått förklaring till skräcken. En allmän fruktan har blivit individuell, subjektiverats. En möjlig plågoande har funnit sitt offer.

På Granvik, liksom på grannarna Granliden och Vretarna och övriga kolonier på Barnens Ö, blommade pennalismen. Efter ett par dagar hade hackkycklingarna utsetts och förhållandet etablerats, och de fick ett åtta veckors helvete. En hackkyckling har svårt att få vänner eftersom andra är rädda att smittas och själva hamna i samma onda cirkel. Ledarna borde ha ingripit, men gjorde det inte. De borde ha märkt det, men låtsades i så fall inte om det. 1 de brev som censurerades skildrades säkert övergreppen och de borde ha kunnat ta till sig den förtvivlan som texten uttryckte. Men de vägrade att se sanningen och breven revs eller gick tillbaka till avsändaren med en kärv uppmaning att inte skriva dumheter; på deras koloni existerade minsann inget kamratförtryck.

På kolonin fanns det gott om orm i de snåriga backarna. Mest stora, svarta snokar men också en del huggorm och visste man deras tillhåll var det bara att plocka reptilerna. En kväll efter någon vecka la jag mig som vanligt i sängen, sträckte ut mig och tittade upp i taket. Plötsligt kände jag något kallt vid fötterna, något som rörde sig, slingrade sig upp för mitt ben. Jag fick knoter över hela huden. Vad var detta? Var jag inne i en mardröm? Slingervarelsen drog sig över magen under pyjamasen. Svetten bröt fram i pannan och jag kunde knappt andas. Från en säng hörde jag ett undertryckt fnitter och sammanhanget stod genast klart för mig. En orm! Fanns bara en sak att göra. Jag stack ner handen

och drog upp ormen och hoppades ivrigt att det var en snok och inte en svart huggorm, och utbrast hänförd:

”Vilket härligt exemplar! Är det nån som äger den eller får jag ha den hela natten?”

Den rädde som inte hade inre mekanismer att kunna hantera en situation blev livrädd, naturligt nog, och skrek och fäktade med armarna och var nära hjärtslag, allt till belåtenhet för ormläggaren. Denne skrämde kunde aldrig veta om det fanns ormar i sängen eller inte någon natt, ibland kunde det kanske finnas fem eller tio slingrande reptiler mellan lakanen. Var det ingen var faran inte över. Han kunde somna ormfrei och när han vaknade, kanske mitt i natten, kunde han vara omgiven av kalla, livliga, väsande sängkamrater.

Vid ett tillfälle sa en av de äldre killarna till mig: ”Du Myran, du kan få vara med i fotbollslaget i morgon när vi ska lira mot Vretarna om du kan skjuta mål på Bengan.” På kollo kallades jag förstås Myran efter det efternamnet. Förslaget var smickrande och oväntat och varför inte? Bollen var lagd på straffsparkspunkten, Benga stod i målet och gungade framåtlutad med kroppen och några ur fotbollslaget tittade välvilligt på medan jag tog rekordlång ansats och rusade mot bollen. Barfota var jag förstås, det var vi alla, och så tjongade jag till allt jag förmådde med raka tår.

Bollen rörde sig inte. Den var proppfull med sand. Det kändes som om alla tår rasade av foten och foten som om den skulle ramla från benet. Jag hoppade på det

andra benet och utstötte en massa skiftande ljud av smärta. De andra skrattade våldsamt men iakttog mig samtidigt för att se hur jag skulle reagera när smärtan lagt sig så mycket att jag kunde tala begripligt.

De här äldre grabbarna var normalhyggliga, inga pennalister. De hade bara hittat på en festlig grej, och jag var den som råkade vara i närheten när sandbollen var upplagd. Hade jag farit ut i en massa skällsord mot dem hade det varit fel. Om jag rusat till föreståndaren och berättat vad som skett och klagat över de otäcka typernas tilltag skulle jag ha varit rökt för resten av sommaren. Varje situation måste mötas som den är. Skämtet var hårdhänt och gjorde ont, men det var ändå ett skämt och inte illvilja. Man får ta och ge och acceptera och overse och visa gott humör. När jag klarade av att linka sa jag att jag hade siktat i vänstra krysset och det skottet hade Benga aldrig tagit. De skrattade åt det också, ett annorlunda skratt som inte var på min bekostnad utan visade att jag klarat provet utan vidare, även om varken de eller jag var medvetna om att det var ett test. Men en från början ängslig människa skulle ha varit övertygad om att skämtet var personligt riktat mot just honom för att skada honom fysiskt och resultatet kunde ha blivit gråt, gälla skrik och att söka skydd hos den enda trygghet som stod till buds, föreståndarinnan. Det finns så mycket ondska i världen att man måste kunna skilja på det som är reellt ont och det som bara verkar vara ont men inte är det.

En liten teatergrupp bildades, och jag blev genast invald för att jag kunde prata. Genast kände jag att jag hamnat rätt. Med liv och själ spelade jag med i sketcherna men än roligare var det att hitta på eget material. Vi fick tre veckor på oss att hitta på ett program, repetera och sedan spela upp det för kamrater och personal. En del sketcher blev i enklaste laget men fungerade ändå på en svältfödd och tacksam publik. Lasse och jag satt mitt emot varandra i något som presenterades som en tågkupé. Vi hade så mycket kläder på oss att vi var oformliga. En konduktör passerade och ropade: ”Ombyte i Krylbo!” Vi passagerare tittade på varandra. Om bestämmelserna var sådana fick vi finna oss, och vi började ta av oss och byta kläder med varandra. Skratt och applåder.

En stor, övertäckt låda på scenen, den föreställde en lejonbur. En man går fram och tillbaka med ett plakat med texten: ”Lejontämjare sökes”. En proselyt anmäler sig och hänvisas till buren för att bekanta sig med lejonet. Han försvinner in i lådan. Där låg jag och morrade och tjöt på lejonvis. Ut ur buren slungas blodiga benknotor, tillverkade av papp. Plakatmannen tittar in i buren och suckar, ruskar på huvudet och återtar vandringen. Ny man anmäler sig till jobbet. Samma procedur och lejonet ryter så att scenen skakar. Blodiga benknotor, ny suck och återtagande av plakatbärningen. Så kommer en mycket tuff person in för att ta jobbet. Går in i buren. Ursinniga rytanden och ett antal benknotor

slungas ut. Mannen tittar in, ögonen vidgas, han stryker ut något på plakatet som nu får texten:

”Lejon sökes”. Vansinnigt roligt, stormande applåder, stamp i golvet.

Som teaterman får man lära sig att ett stycke inte skrivs för evigheten utan skall drabba åskådaren just då med de förutsättningar som finns och på den nivå som publiken förväntar sig. I slutet av programmet hade jag totat ihop en ganska lång monolog som en av de yngre kvinnliga assistenterna skulle dra. På repetitionerna hade jag tyckt att den verkade ganska rolig men nu greps jag av en tveksamhet som gradvis gick över i panik. Var den verkligen kul? Var den *i själva verket* inte ganska dum, dum, heldum? Rätt småtråkig, heittråkig, mördande tråkig? Skulle inte publiken bua ut eländet? Nerverna kom i dallring och oförmärkt gled jag mot utgången och smet ut och sprang till ett skogsområde och klättrade upp högt i ett träd och stirrade i panik mot det tillfälliga teaterhuset. Hade jag skämt ut mig för all framtid? Skulle de doppa mig i tjära och rulla mig i fjäder? Senare blandade jag mig med den avtroppande publiken och flinade osäkert tills jag hörde ett par något så när positiva omdömen om monologen. Det var första gången jag drabbades av den konstnärliga byxängesten.

Granviks lagar, som fröken Ljungdahl smattrat fram första dagen, visade sig vara obrottsliga men det fanns sätt att kringgå dem. Kravet att all mat måste ätas upp var obönhörligt, men eftersom vi var många med olika

smak kunde man snabbt byta tallrik med en som orkade en portion till när maten kväljde. Det fanns åtskilligt som jag inte förmådde stoppa i mig och som jag slapp äta hemma. Mamma fick ofta laga två sorters mat, jag kunde bara inte få ner rätter som innehöll vissa ingredienser. Fortfarande är det så, men nu kan jag välja själv. Ibland var det dock omöjligt att byta med någon eftersom alla tuggade samma tugga fyra gånger när maten var misslyckad. Jag åt och led och när jag kom ut spydde jag upp alltihop. Ingen skulle tvinga i mig mat med våld för jag visste hur det blev.

Scenen var som i en ond, svart saga. Någon satt vid den fulla tallriken och stirrade ner i en röra som var fullständigt oätbar för honom. Fröken Ljungdahl sekunderades av assistenter. Hennes blick brände honom, hennes röst var vinande piskrapp på naken hud. ”Åt!” ”Men jag kan inte. . .” ”Ät, sa jag!” ”Snälla fröken, jag. . .” ”Lyd! Gapa!” Han snyftade och grät men tårar kunde inte beveka henne. Ordpiskrappen slet upp sår på huden. ”Vägrar du? Understår du dig att inte lyda? Åt!” Med darrande hand förde han en sked eller gaffel mot munnen men la ner den igen. ”Det... det går inte. . .” ”Vi ska nog visa dig att det går. Håll honom!” En av assistenterna höll hans huvud, en annan bände upp hans mun. Fröken Ljungdahl fyllde besticket med mat och hällde ner den i hans mun. ”Tugga! Svälj!” Han gnydde och jämrade sig och tårarna rann från ögonen och för att inte kvävas måste han utföra sväljrörelser. ”Gapa

större! Se till att det blir större! Sitt still!” Nästa omgång och nästa och nästa, tills tallriken var tom. Assistenterna släppte honom. Darrande och skakande och förödmjukad och förnedrad fick han vackla från matsalen. Fröken Ljungdahl var nöjd, hon hade fått triumfera. Att visa misskund var samma sak som svaghet.

Som god lägerchef i ett anförtrött Gulag låtsades hon inte märka om de äldre och haivstora och rätt starka lämnade kvar sin mat, nej, det var de mindre och svaga som skulle läras goda seder och absolut disciplin. De som arbetade i köket var inte med om detta utan stängde dörren till sitt när hon började skrika sitt ”Åt!” När man var kommenderad till kökshandräckning lärde man känna dem som jobbade där, och de två eller tre det rörde sig om var hyggliga medelålders kvinnor som gjorde så gott de kunde med de resurser som ställdes till deras förfogande. Hennes assistenter lydde men utan entusiasm, de var i underläge och om hon gav dem dåligt betyg efter en arbetsommar kunde de få svårigheter i framtiden. Hon utövade sitt kommunistiska diktatorskap på ett bedövande skickligt sätt, hon hade instrumenten och använde dem som en kirurg, hon skar upp och grävde i det inre och de underlydande fick göra grovjobbet. Att sy ihop såret var inte så noga.

Det hände att utomstående hälsade på, någon företrädare för Barnens Dag, från skolöverstyrelsen eller annan myndighets_ person. Då var hon ett under av vänlighet, hennes röst var mild som en sommarbris,

hennes skratt lät som klangen av silver- klockor, hennes händer rörde sig behagfullt som om hon sökte kinder att smeka. Föräldrar hade inte rätt att hälsa på under barnens vistelse på kollo och det var en begriplig regel men den var till fördel för fröken Ljungdahl.

Den stora dagen på Barnens Ö var den gemensamma provtagningsdagen i slutet av sommaren. Alla samlades och utfodrades med saft och bullar mellan simproven. Jag kajkade mina femtio meter och fick ett järnmärke. Lasse var en bättre simmare och tog silver. Äldre tog kandidaten och magistern och man applåderade entusiastiskt varje märkesmottagare. Ett gäng simrävar, klädda i pajaskläder, hoppade skämthopp och dem hurrade vi för. Det var första gången vi träffade andra utanför Granvik och det kändes som om lägergrindarna hade öppnats för en kort permission.

På Granvik fanns också flickor men de är bortsuddade i minnet och hade inte en speciell händelse inträffat skulle jag ha förnekat deras existens där. I alla fall i de yngre åldrarna var vi troligen oförenliga som eld och vatten, de sysslade med sina lekar och vi med våra. Hur det var för de äldre vet jag inte, men jag kan föreställa mig att viljan till fraternisering var större.

En grabb kallades Rulle och sågs som en särling. Han var kortväxt och smal och sa inte ett ord mer än absolut nödvändigt. De stora ögonen tycktes sakna uttryck, blicken var inåtvänd som om han tittade på de tankar han inte lät komma till utlopp. Han höll sig för sig själv

och hade han sökt kontakt hade han inte fått den, eftersom han alltid luktade mycket illa. Han stank, och det tycktes han vara medveten om eftersom han tvättade sig så ofta, håret var alltid vått. Han satt längst ut på bänken för sig själv vid måltiderna och försvann så fort det gick. Området var tillräckligt stort för att den som ville vara ensam kunde finna ett ställe för privat stillhet.

Utedasset var ett dubbelsidigt trähus. På ena sidan fyra hål med trälock för pojkar och på motsatta sidan samma arrangemang för flickor. Efter några veckors vistelse på kolonin var en flicka därinne och när hon var klar och skulle lägga på locket tappade hon sitt armband av flätade blommor ner genom hålet. Hon tittade neråt — och upptäckte ett par stora, stirrande ögon en liten bit därifrån. Hon skrek som om hon fått en kniv i sig och barn och assistenter kom rusande från alla håll. ”Det är nån därinne under brädan!” tjöt hon.

På kortsidan fanns en liten lucka där tömmaren kunde hämta resterna när vi rest hem. Den revs bort och två av de äldre fick order att ta sig in och undersöka. Tveksamt lydde de men kravlade i alla fall in. En stund senare kom de utdragande med Rulle. Fröken Ljungdahl utsatte honom genast för ett skarpt förhör, men han sa ingenting utan stod orörlig, som om han inte hörde dit.

Vid utredningen visade det sig att han redan första dagen börjat krypa in genom luckan och sedan låg han i

timmar och stirrade uppåt mot de utsågade hålen på flickornas sida. När han förstod att han måste infinna sig till mat kröp han ut igen. Utanför hade han lagt kläderna och med dem i handen smög han sig ner till sjön och doppade sig innan han tog på sig igen. Rulle låstes in i en tillfällig arrest, vilket nog var tur för honom för hade flickorna fått tag på honom hade han blivit ihjälklöst. Redan följande dag kom hans pappa och hämtade honom och Rulle följde undergivet med, saknad av ingen. Av pappans minspel och svarta blickar att döma hade Rulles bekymmer bara börjat.

På förmiddagarna var det utdelning av post. Var och en som fått brev ropades upp och fick hämta det. Då och då fick jag kort hemifrån där man hoppades att allt var bra, och jag i min tur skickade svarskort där jag talade om att jag inte for illa. En dag ropades Lasses namn upp. Han såg djupt överraskad ut och gick mot assistenten. Hon visade ett inslaget paket i storlek av en skokartong. ”Det är från din mormor. Innehåller snack står det på det.” Lasse sträckte ut handen för att ta det, men assistenten drog undan det. ”Du vet väi reglerna?” ”Det är mitt paket!” ”Allting skall delas vet du väl. Vi tar hand om det.” ”Låt bli mitt paket!” ”Fröken Ljungdahl har bestämt att det ska vara så här, och det är inget jag kan göra något åt.” Jag såg att Lasse var alldeles vit i ansiktet och jag trodde att han skulle slå till henne. Hon märkte det och upprepade snabbt: ”Inte mitt fel. Jag kan bara göra som fröken Ljungdahl har sagt. Bråka

inte nu. En liten bit ska du väl få i alla fall, du som alla andra.”

Utan ett ord men lika vit i ansiktet gick Lasse däriifrån och jag följde med vid hans sida och jag var lika tyst. Han satte sig på en sten och stirrade rakt fram och mellan hopbitna tänder stötte han fram: ”Kärringen tog mitt paket! Mitt paket!” De som varit på Granvik tidigare visste vad som gällde och tog med sig försvarliga förråd av gott som de tullade på då och då, men vi var inte förberedda och naturligtvis var suget efter godis enormt, men det här gällde andra och djupare saker. För första gången hade hans mormor visat att hon kände något för honom, att hon brydde sig om honom. Paketet kunde ses som skickad bön om förlåtelse för att hon i all sin skröplighet inte räckte till. Utan att kunna formulera det kände Lasse detta, och att fröken Ljungdahl stulit försoningsoffret gjorde honom så glödande ursinnig och bottenJöst ledsen att det hotade att spränga honom. Han grät men inte av sorg utan av de starka känslor han inte kunde kontrollera.

”Jag har en idé”, sa jag. Han svarade inte, men ju mer jag tuggade på idén ju bättre blev den. Paketet lades på hög till utdelningen på lördagarna och nu var det onsdag. I avsaknad av kontroll var det lätt att tänka sig att det privata konfiskeringsverket på Granvik tog sin beskärda del av innehållen i tullavgifter. ”Vi snor tillbaka ditt paket.” Långsamt återfick hans kinder normal färg och tårarna torkade. ”Sno tillbaka? Hur då?” ”Vi

vet ju var hon förvarar paketen i sin kåk. Vi smyger dit i natt eller i morgon natt och piper det. Jag menar, egentligen är det inte att sno. Det är ju ditt och man kan inte sno av sig själv.” Men det behövdes ingen advokatyr. Lasse nickade och ett bistert leende arbetade sig fram på läpparna. ”Inget att vänta på. Vi gör det i natt.”

Fröken Ljungdahl bodde för sig själv i en mindre villa en bit bort från vårt sovhus medan assistenterna fick dela på en ännu mindre villa nära oss, och deras skyldighet var att lyssna på ljud från vårt hus. Minsta misstänkta knäpp skulle genast observeras, utredas och rapporteras. Vid haivtolvtiden tassade vi försiktigt upp, gjorde lovar runt kisshinkarna, och tassade ut ur sovsalen. I vår sal låg omkring femton pojkar i olika åldrar och de snörvlade och småsnarkade. Ibland gjordes överraskande razzior av personalen, på order av lägerchefen, för att se att vi inte gjorde något fuffens av vilket s’ag det vara månne. Vi skulle aldrig känna oss säkra, vi skulle veta att vi var kontrollerade. Men den här natten kunde vi förstå att det inte var någon fara.

Himlen var molnig och natten alltså mörk och det passade våra syften, som vi inte ansåg skumma utan rättrådiga och legitima. I mörkret smög vi oss hukande mot hennes villa. Vi var barfota och kunde inte se var vi trampade men eftersom vi alltid yat barfota hade vi fått en sådan tjock hud under fötterna att vi kunnat gå på en stubbåker utan att känna något.

Flera gånger hade vi varit inkallade till henne på för-

hör utan att ha gjort något särskilt, det blev alla då och då, hon ville dra ur en uppgifter som kunde bekräfta en misstanke mot någon, och därför visste vi hur det såg ut i villan, var sovrummet var beläget och var förvarings-skåpet stod. Försiktigt kände vi på dörren. Låst. Vi hukade bort mot ett fönster till vardagsrummet och det stod en smula på glänt. Lasse petade upp det helt och det gnisslade till och vi gömde oss bakom ett träd tills vi var säkra på att hon inte vaknat.

Jag lyfte ner blomkrukorna till marken medan Lasse hävde sig upp och klättrade in och jag gjorde honom strax sällskap. Från sovrummet hördes underliga snarkjud, dörren dit var vidöppen och vi tittade en stund på henne där hon låg på rygg med gapande mun och fräste och spottade och snarkade i sömnen. Lasse stängde varsamt dörren och så fortsatte vi att smyga längre in i villan till den tidigare pigkammare som var hennes förhørsrum och där skåpet stod. Mitt i rummet fanns ett skrivbord med en stol. I den stolen brukade hon sitta med armarna i kors och stirra med kulögonen på den förhörde som nervöst trampade av och an på andra sidan skrivbordet. Jag hörde Lasse viska vid skåpet: ”Kärningen har låst här med. Och nyckeln sitter inte

Vi var beredda att smyga tillbaka efter den misslyckade expeditionen då jag fick en ny idé. Kanske nyckeln låg i en skrivbordslåda? En efter en drog jag ut lådorna och kände över innehållet eftersom inget gick att urskilja. Fingrarna nådde något som kändes som en

nyckel i tredje lådan ”Prova den här”, andades jag. Lasse stack nyckeln i hålet och vred om. Dörren gled upp och även den gnisslade oroväckande. Det värkte i maggropen av spänning och skräck, när som helst kunde ljuset tändas och hon skulle stå i dörröppningen som en hämndens ängel. I så fall var det bästa man kunde hoppas på att bli ihjälslagen snabbt.

Men ingen kom och vi kände oss trevande genom hyllorna. ”Här är det!” viskade Lasse upphetsat, ”jag känner igen formen.” Vi låste skåpet och la tillbaka nyckeln. Tassade ut och öppnade lika varsamt sovrumsdörren. Hon spottade och fräste åt någon dröm som vi hoppades var obehaglig. Ut genom fönstret och upp med blomorna och så samma glänt igen. ”Jag vet ett bra gömställe,” viskade Lasse, ”under skjulet för trädgårds-grejerna”. Han sköt paketet långt in och några minuter senare låg vi i sängarna. Sällan har jag känt mig så belåten över en handling och jag hörde på Lasses fnitter att han delade den känslan.

Mer hörde vi inte om detta paket. De måste ha trott att det försvunnit på medial väg eftersom en stöld var utesluten. Möjligen misstänkte de varandra och det gjorde inte saken sämre. Men Lasse och jag hade gott under en hel vecka och chokladen och klubborna smakade bättre än den mesta gourmetmat man stoppat i sig senare, ljuvligheterna var erövrade av fienden.

I mitten av augusti åkte vi hem med båten igen och när jag stod på kajen till Strandvägen och såg mig om

suckade jag av belåtenhet. Stan var stan och den kunde inte ersättas. Mamma och pappa menade att jag hade växt och att håret blivit linfärgat och att jag var kola-brun i ansiktet. De sa sig vara avundsjuka på den sommar jag fått och jag brydde mig inte om att korrigera dem. Efter första måltiden hemma gick jag ut igen till kända jaktmarker och träffade alla gamla kompisar.

När nästa sommar nalkades sa jag att jag inte hade minsta lust att åka på kollo, men de trodde inte att jag menade allvar. Nu när kommunen var så hygglig att man fick en chans att åka och dessutom var jag redan anmäld. Lasse fick bråttom att se till att hans mormor skickade in hans papper också.

Så stod vi på däck till skärgårdsbåten igen för ny resa till Barnens 0 och Granvik. Vi trodde att vi var härdade nu och visste vad som väntade oss. Men det visste vi inte alls.

13

Ute i världen det bra för tyskarna. Många trodde att nazisterna var oövervinnliga och tittade man på en Europakarta var de flesta länder skuggade av hakkorset. Helt obekanta med den bruna ideologin var vi inte. I Pontonjärparken gick en tonåring omkring med ett stort utsirat hakkors av trä i en kedja runt halsen. Han gjorde hitlerhälsning och predikade allmän underkastelse inför den nya ordningen, men han ansågs som halvimbecill och togs inte på allvar. Pappa hatade nazismen så mycket att det inte ens gick att fråga honom om detaljer.

Även långt under tillåten ålder för barnförbudna filmer kunde barn få följa med föräldrarna på biografernas kvällsföreställningar, ansvaret hade då flyttats från vaktmästaren till mamman och pappan, och det var en förnuftig regel. Pappa var noga med att jag skulle få se filmer som behandlade nazisternas grymheter och tog med mig särskilt på ryska spelfilmer som med sin korniga bildskärpa i svartvitt gav en starkt dokumentär karaktär. Filmen började kvart över sju, men klockan sju gick kvällens TT-nyheter ut i salongen och de handlade alla om kriget. Publikens satta dödsväst med undantag för suckar då man hörde om att så och så många hade dödat vid bombanfall och att så och så många av gisslan

skjutits. De ryska filmerna var oerhört intensiva och dramatiska och gick rätt in under skinnet och stannade där. Fortfarande minns jag åtskilliga av sekvenserna med sådan skärpa som om jag sett dem igår.

En kille i utkanterna av ett gäng var fascinerad av våldsideologin och lät oss läsa den tidning som hans pappa höll sig med, "Den Svenske", där S:en var utformad som en sorts blixtar, och där hatet mot judarna uttrycktes i motjudande bilder och giftiga verser skrivna på haltande fötter och usla rim.

Några av de äldre berättade att på tyska legationen på Kaptensgatan var det bara att gå upp och hämta tävningsspel som handlade om flygkriget och där spelfigurerna bestod av små snygga Stuka-plan, och där fanns också annat intressant. Dessutom, och det framhölls som viktigt, var tjejen på legationen förödande vacker och bara hon var värd en promenad. Jag följde med en gång och fick mitt spel och lite propagandaprylar och hade jag varit lite äldre hade jag nog flämtat vid åsynen av den grant blonda Fräulein som leende delade ut prylarna till dessa trevliga Jungen. Hem vågade jag inte ta spelet eller det andra för då hade pappa låst in mig i garderoben.

Så lite av nazismen kände jag igen, och mer fick jag möta på Granvik den andra sommaren. Fröken Ljungdahl var kvar men degraderad till vice lägerchef. Ny ledare för kolonin var en man i trettioårsåldern, stor, bredaxlad och vältränad, det ljusa håret var kortklippt

intill nästan snagg, hans blick var stålgrå och fast, hakan var av granit. I sitt introduktionsanförande talade han med dånande röst, där orden tycktes klippta med plåtsax, om för oss att han hette Karsten Hoist och att han var officer i reserven. Om vi ville tala med honom skulle vi anhålla om enskilt samtal med kapten Hoist.

Fröken Ljungdahl fick upprepa sina tidigare regler och gjorde det full av hänförelse. Därefter fortsatte kaptenen med sina egna regler som skulle åtlydas genast, utan prut eller snack: ”Här gäller bara en vilja och den är min!” Vi fick veta att vi hade kommit till Granvik för att härdas. ”Det ska bli folk av er. Bra folk!” Kall dusch gällde varje morgon under hans överinseende. Bada skulle vi göra oavsett vattentemperatur och ingen

137 fick gå upp förrän han blåst i sin pipa. Gymnastik varje kväll under hans ledning, maskning tillåts inte. ”Jag har transporterat hit en plint och den skall varenda en av er kunna hoppa över innan jag är färdig med er!” De lite klumpiga och knubbiga som hatade gymnastik och dittills fått vara i fred med sin ovighet rös av dystra aningar om kommande elände.

Snart stod det klart att kapten Hoist avskydde svaghet som han menade var en karaktärsegenskap som tydde på degeneration. Framtiden tillhörde de starka, fick vi veta, människor av järn som knuffade undan veklighet och blöt sentimentalitet. ”Kärringfasoner tillåts inte!”, dånade han. ”Och det gäller flickorna också.”

Alla i kolonin skulle delas upp i mindre grupper och

en i varje grupp skulle utses som rapportör till reservofficeren. ”Sjuka tankar skall vi inte ha på Granvik.” Fröken Ljungdahls kulögon strålade. Vi måste övergå från ett totalitärt system till ett annat och skillnaden mellan kommunism och nazism var väl inte så stor när de praktiserades på det här viset, även om man senare insett att i den teoretiska kommunismen finns rena ideal, i både den teoretiska och praktiska nazismen fanns och finns bara råhet.

Tidigare hade det funnits små maskor i fröken Ljungdahls nät. Visserligen fick ingen skriva brev hem utan att de censurerades men den som hade till uppgift att hämta mjölk och andra förnödenheter vid båten hade kunnat smuggla med sig brev till den gula ladan på bryggan. Nu talade kaptenen om för oss att den som fick förtroendet att gå ner till bryggan skulle muddras omsorgsfullt innan han gav sig iväg och rapportörer skulle också i smyg kontrollera att ingen smusslade ner något i brevlådan. ”Straff kommer att dömas ut. Hårda men rättvisa straff. Det ingår i den fostran till morgondagens människor som det hör till mina uppgifter att ta hand om.”

Det han sa gick förbi mig som fröken Ljungdahls tal året tidigare. Kaptenen fick ha sina åsikter, jag hade mina. Han krävde obetingad lydnad, men den kunde jag inte ge honom hur mycket han än plåtklippte den utlagda texten. På ytan var jag väl följsam enligt den italienska folkliga metoden att lyssna på politiker och nicka

instämmande och sedan göra tvärt emot om det passar ens syften bäst. Som poeten har sagt kan man buga för den lysande dåren, men man bör buga så djupt att han inte ser att man ler. Kaptenen var anställd som föreståndare och det borde innebära att han skulle se till att vi fick tillräckligt att äta och dricka, att vi fick den rekreation vi behövde och att vi inte brände ner husen, men därutöver erkände jag inte hans myndighetsutövning.

Lasse och jag intog våra gamla sängar och inrättade oss för en sommar till med vad den kunde innebära. Dagen därpå blev jag inkallad till kaptenen som talade om för mig att jag skulle ingå i en grupp om fem personer och att jag utsetts som rapportör. Jag tackade bleklagt nej. Hans röst fick ett par ton av det Kruppska stålet i sig. Här tackade man inte nej utan tog emot de uppgifter man blev tilldelad. Envist skakade jag på huvudet. Han skickade iväg mig och talade om att han var ytterst missnöjd och att jag nog skulle komma på andra tankar innan sommaren var över.

Vi duschade kallt och vi badade även när vattnet var nere i tolv grader och vi bålrollade i hans gymnastik och skuttade över hans plint, och det passerade som myggstick. Bryr man sig inte om uppgiften blir den likgiltig och man kan tänka på annat medan kroppen utför mekaniska rörelser. Lasse och jag var viga och hade inga problem med plinten, men de som fastnat på den i skolans gymnastiksal fastnade på den här också. Holst var obarmhärtig. Hånet dröp ur hans mun och han trodde

att han var rolig i sina sarkasmer, men hans spiritualitet och humor skulle inte ens ha klarat att hoppa över två korsade tallbarr.

I handen hade han en florett som han rappade de som fastnade med och skrek: ”Om igen! Ser man dig är det som att se en flodhäst röra sig. Sitt inte där och dröm! Kasa dig ner på din feta bak och ta ny ansats och den här gången ska du över om du vill slippa bli randig där du sitter. Sätt fart!”

Men vill inte kroppen kan man inte tvinga den. De försökte för att de tvingades, de rappades av floretten, de hånades och skämdes ut, de förlöjligades och förolämpades, men det hjälpte dem inte att komma över den förbannade plinten.

En morgon i slutet av juli var plinten trasig. Trots att jag tillhörde de yngre fick jag vara med tre äldre som inte hade något till övers för kapten Holst och hans fasoner. Vi bar den ner till vattnet del för del och sågade och bröt itu dem. Det hällregnade och åskan gick ovanför våra huvuden så knaket och sågijuden hördes inte.

Hoist blev som tokig. Detta var ett angrepp på hela hans auktoritet och han satte igång en väldig utredning men vi fyra var edsvurna mot varandra. Han hotade med polis, men vi visste att det var tomma ord. Plinten försökte han laga men den blev aldrig samma pinoredskap igen. De klumpiga och de med kroppar som inte gick att synkronisera var oss evigt tacksamma även om de inte fick veta vilkas förtjänst det var.

Granvik blev ett mikrokosmos av världen som den kunde se ut under nazisternas förlä. Redan då var jag fascinerad av hur människor reagerade i nya situationer och den sommaren var mer än lärorik i det avseendet. Systemet med rapportörer slog inte så väl ut som han hade trott eftersom de inte kunde hålla sin identitet hemlig, men flera stycken struntade i det. Villigt lät de sig utnyttjas som informatörer och tjallare och de svällde av den lilla rädsla som deras blotta närvaro kunde sprida. Samtidigt var de i sin tur rädda för repressalier, men den svaga känsla av makt de erfor av att vara i en mäktig och hänsynslös persons sold gav tillräcklig kompensation.

Holst inrättade ett ”Stora Råd” som fungerade både som åklagare, domstol och exekutivt organ. I rådet satt omkring tio personer av de äldre på kolonin med kaptenen som ledare och föredragande. Fröken Ljungdahl var muntlig sekreterare åt sin dyrkade ledare. En som begått ett ”brott” eller misstänktes för ett sådant kallades in och fick stå vid långbordets kortända medan rådets medlemmar satt med korslagda armar under förhöret. Hoist slog med floretten i bordet och skrek: ”Erkänn! Det var du som kastade ut mattallriken genom fönstret, som förde liv när det skulle vara tyst, som försökte smuggla i väg ett brev, som gick upp ur vattnet innan jag hade blåst tillstånd, som saboterade fotbollsmatchen, som gjorde grimaser åt fröken Ljungdahl, som säkert avsiktligt vält kishinken, som det eller det eller det, erkänn!”

Den som inkallats var nervös och skräddad och försökte på beprövat manér gråta sig till medlidande, men han skrek med stegrad ansiktsfärg: ”Erkänn! Erkänn!” Så kom ett mumlande ja och Hoist såg belåtet på medlemmarna. ”Du väntar utanför tills vi kallar in dig igen.” Den som skulle dömas lomade ut i farstun och bidade med ångest i hjärtat sitt straff.

Rådets medlemmar tog god tid på sig för överläggningarna. Den misshaglige skulle få svettas. Olika straff diskuterades. Oftast blev det ett visst antal gatlopp som sattes i proportion till brottets art men alltid i överkant. Holst kallade in den dömda. ”Du fick fyra gatlopp och det ska du vara tacksam för.” Rådsmedlemmarna ställde sig på lång rad med ordentligt avstånd mellan sig, kaptenen på ytterkanten och med fröken Ljungdahl som kontrollant. Var och en tog ett klapprätt som kaptenen genom sina kanaler fått fram och satte benen brett isär. Den straffade skulle nu krypa genom samtligas ben fram och tillbaka fyra gånger och för varje rådsmedlem han passerade fick han ett svischande slag där bak med klapprätt. Det gjorde fruktansvärt ont men ingen nåd gavs hur mycket den slagne än tjöt. När pinan äntligen var över fick han gå — om han kunde — och Holst menade att rättvisa var skipad på ett sunt och manligt sätt.

Han hade alltså fått omkring tio unga, kraftiga pojkar med sig på detta. Visionen av styrka, hårdhet och makt hade förblindat dem, de hade låtit sig bli hans hird. Inga

ordentliga motkrafter fanns på Granvik, och i detta samhälle som han gjorde så isolerat släppte han loss de destruktiva anlagen hos dem som anslutit sig. Samtidigt måste de i sin tur lyda honom vad han än sa till dem. Han krävde total lydnad och gav dem i gengäld möjlighet att känna sig som övermänniskor med rätt att härska över de undermänniskor som vi andra var.

Kom inte och påstå att en diktatur inte skulle kunna få fäste i vårt demokratiska land. Släpp ondskan loss och många kommer rusande för att dricka dess söta och maktberusande vin. Att få bli delaktig i en elitgrupp kan vara oemotståndligt lockande och man är beredd att underkasta sig vilka krav som helst för att bli Utvald och Särskild.

Men alla föll inte. Ett antal av de äldre sa till Holst att om han tänkte kalla in dem till sitt satans Stora Råd skulle de sticka på direkten och det fanns tidningar att tala med. Några sa öppet och oförblommerat att han kunde dra åt helvete med sitt Råd. De var ointressanta för Hoist. Hade tiden varit längre trodde han sig nog kunna knäcka dem också, men han koncentrerade sig på oss andra som han ansåg att han hade i sin hand.

Ett senkommet tack till de killar som stod emot kapten Holsts regemente. Några namn minns jag: Benke Persson, Tore Rydell, Leif Kondrup, Hacka Westander, övriga hoppas jag kan känna värmen så långt efteråt ändå. Och tack för att jag fick vara med och ha sönder plinten!

En gång blev Lasse och jag gemensamt inkallade till Stora Rådet. Jag minns inte på vilket sätt vi hade misshagat Fiihrern men något var det. Vi erkände utan vidare vad det nu var och fick vänta i farstun. Om det blev gatlopp tänkte jag vägra, de fick göra vad de ville med mig men jag tog inte emot den sortens stryk, jag har aldrig kunnat tåla att någon lagt hand på mig.

Vi kallades in och kaptenen talade om för oss att Stora Rådet dömt oss till att gå klädda i flickkläder en hel dag. I hans trånga skalle kunde inte finnas annan tanke än att vi skulle tycka att det var alldeles fruktansvärt med detta avkall på vår maskulinitet och han log sardoniskt, vi skulle aldrig bli människor mer. Följande morgon styrdes vi ut i klänningar och förbjöds att ta av dem före läggdags.

Det var det roligaste med den kollovistelsen. Hela dagen lekte vi flickor och satte oss på gårdsgården till landsvägen och log och vinkade behagfullt åt passerande fordon. I matsalen överdrev vi våra rörelser som fulländade transvestiter och inkasserade beundrande skratt från kamraterna. Det visste kaptenen inte om för då kunde hans världsbild ha rasat.

Båda somrarna hade jag med mig en massa böcker, men jag hade inget kvällsljus att läsa dem vid. Var det släckt skulle det sovas och inte läsas! Tricket med ficklampa var omöjligt eftersom den skulle upptäckas vid första razzia, och förresten hade jag trott första året att det var ett civiliserat ställe jag kom till. Så i två somrar,

kväll efter kväll, låg jag och läste mina böcker i det ytterst kläna ljus som kunde erbjudas i glipen mellan den nerdragna rullgardinen och fönsterposten. Bra var det inte för mina ögon men läsa måste man ju.

När frihetens timme äntligen slog var jag utled på Granvik och Barnens Ö och fröken Ljungdahl och kapten Holst. På båten såg jag att de som varit informatörer började få något jagat i blicken, nu var de inte längre under de två diktatorernas beskrdd, och senare kunde jag förstå hur de norske stikkerne — Quislings angivare — kände sig omedelbart efter krigets slut. Från att ha varit makthavare blev de var mans djävul.

Om man i dag fann kapten Hoist och kunde intervjua honom om hans politiska uppfattning under kriget skulle han säkert energiskt hävda att han blev antinazist 1933 och att han med kärlek och mildhet predikade demokratins lov för de ungdomar han hade förmånen att tjäna. Det har ju visat sig att det inte fanns några kryptonazister alls under de mörka åren. Man kan undra om samtliga begick harakiri våren 1945. Kanske Holst verkligen gjorde det, men så väl var det nog inte.

Lasse och jag var rörande eniga om att nu skulle vilda hästar inte dra oss till Granvik en gång till. Vi hade fått nog och det var ett slöseri utan like med att ha denna fantastiska stad Stockholm till vårt förfogande och inte kunna utnyttja det. Vid middagen hemma talade mina föräldrar åter om för mig vad frisk och duktig jag såg ut. Tydligt var att de ansåg att mina protester mot vistel-

sen var mot bättre vetande. ”Jag vill inte dit gen , sa jagbestamt. Du andrar dig nog , svarade pappa. ”Men pappa, föreståndaren var nazist.” Han la ner gaffeln. ”Vad säger du? Nazist?” ”Ja, jag såg till och med att han hade en armbindel med hakkorset pa.” Han drog ner mungiporna och muttrade: ”Det skall jag säga dig att dit kommer du aldrig mer!”

Och sa blev det. Om somrarna ägde vi sedan Stockholm.

Kvarterets portvakter avskydde oss i varierande grad från hus till hus. Några tyckte bara ljummet illa om oss medan andra jagade oss för att handgripligen lära oss veta hut. Det fanns de som kunde ligga gömda i timmar för att få chansen att gripa någon av oss i hampan och deras händer var laddade med orrar. Vid den här tiden riskerade ingen rubriker i kvällstidningarna om man lappade till ett barn eller yngling, man fick snarare lovord för sitt goda uppsåt att få pli på fröna. Aga var tillåten i skolorna och praktiserades flitigt. Bibelns ord om att den man älskar den agar man var rättesnöret, men kärleken till den som skulle ha en omgång dingel var inte så viktig.

Visst förde vi en smula liv men farligare än så var det nog inte. Eller det kanske det var, möjligen är en del orsaker till deras avsky mot oss förträngda. En bra tävling som ingick i våra olympiader var att ta sig från artons gård till Pontonjärgatan genom åttans bakdörr. För att öka hetsen tävlade vi två och två tillsammans, men jag fick tävla ensam eftersom jag genom min smala kropp kunde ta genvägar som var stängda för andra.

Jag stod på övre delen av artons gård och Uffe stod bredvid mig med en flagga i handen. Av lungornas fulla

kraft skrek han: ”Klara — färdiga — gå!” På gå fällde han flaggan och då fick man starta. Meningen var att det Uffe skrek skulle nå fram till Pontonjärgatan där någon stod med ett tidtagarur i näven och tryckte igång det på gå. Portvakter lystrade till och vädrade kristet blod och de mest aktiva intog strategiska platser. Vilken risk man löpte berodde på vilket startnummer man dragit. Portvakten i arton brukade nöja sig med att hytta med näven och tala om att man störde hyresgästerna och att man var Guds gissel på jorden, men sådant gick ju att bära.

Över gården fram till järngallerstaketet, mellan ett par spjälor, ett skutt till en trädstam och ner för den till sextons gård. Portvakten där tillhörde de folkilska och man tyckte sig se fradgan runt munnen, enligt tillförlitliga källor berodde hans ursinne på dåligt ölsinne men det förminskade inte intensiteten av det. Med vaggande framåtlutad gång och armarna utbredda som en orangutangns fångstredskap närmade han sig, och var man ensam som jag var man lite utlämnad men det skulle mycket till om man greps av en karl som gärna gick på glasbanken och handlade sitt vingelvatten. Om det var två som tävlade skilde de sig framför honom och rusade åt två håll, och han kunde aldrig bestämma sig för vilket objekt som var begärligast.

Jag dök undan honom och rann genom nästa gallerstaket och hoppade ner i fjortons planteringar. För all del, hade man otur och det var säsong kunde man trampa

ner lite blommor men jag försökte undvika det. I fjorton var inte portvakten så mycket emot oss som en frodig kvinna som frivilligt tagit på sig uppgiften att skydda reviret från inkräktare. När drevet gick svingade hon vilt en mattpiskare genom luften samtidigt som hon skrek åt en att stanna, men inte ens hon sj älv kunde ha trott att den uppmaningen skulle åtlydas. Hon andades tungt och var eldröd i ansiktet, detta var hennes motion för året, men många års mattpiskning hade gett henne schvung i rottingslagen och man fick passa sig för att komma i vägen. Troligen var planteringarna hennes skötebarn och jag kunde förstå hennes vrede, men här gällde det att bli kvartersmästare så lite fick väl var och en offra.

Ner till tolvans gård genom ytterligare ett järnstaket och där kunde Holmberg lura. Eftersom han inte vågade sig på mig nöjde han sig med skurar av förbannelser som färdkost, men invektiven var kända och fångslade inte.

Tians gård måste man undvika. Där släppte man lös en stor hund som jag vill minnas var en boxer, en hund som kunde morra, skälla, skutta och visa bitvilliga tänder. Längst in i hörnet vid muren mot vår gård stod de två soptunnorna av halvrostig plåt. Ovanför dem, precis så att det täckte tunnorna, fanns en grönmålad träspaljé med slingrande, gröna växter vars blad var tänkta att dölja dem.

Jag rann igenom staketet och makade mig snabbt på

utsidan mot spaljén. I motsvarande hörna på vår gård stod våra soptunnor och där kunde man inte ta sig förbi. Så det blev ett hopp ner på tunnorna, ett ben på varje lock. Låg man i mitten av tävlingen var hunden lös och vaknade till liv och började hoppa och skälla kring tunnorna och bet stora stycken luft mellan käftarna. Tunnorna var ganska rangliga och det gällde att göra ett stumt hopp så att man stannade där man landat med full balans. Tekniken var väl känd av alla tävlingsdeltagare men det var lätt att komma fel, halka ner på marken eller råka välla en tunna och då hade man hunden över sig om man inte kvickt som blixten tog ett skutt upp på en av tunnorna. Adrenalinet flödade och bråttom hade man.

Från tunnorna kunde man ta sig upp på den långa muren mot baksidan av kvarteret genom att använda spaljén som avstamp, men man fick ta det varligt så att den inte rasade. I lekens yra råkade någon häva sig för hårt upp och en del av spaljén föll ihop och blev sorgmodigt hängande som ett flor över soptunnorna. Den lagades inte utan fick stå som ett monument över ”dessa förbannade rackarbusar!” Muren var snedställd och plåtskodd vilket gjorde den hal om den regnat. Jag sprang på ett trippande vis på murkrönet och hunden knatade bredvid och övade sig att hugga om jag skulle råka fall ner. Från muren kunde man hoppa till ett träd på åttan. På den gården fick man märkligt nog vara i fred. Jag sprang igenom bakdörren till Pontonjärgatan

och utpumpad och svettig dunkade man funktionären på axeln som tecken på att han skulle knäppa tiden.

Gårdarna på andra sidan S:t Eriksgatan hade samma struktur men erbjöd fler smitvägar om man blev jagad. Tretton och femton var genomgångar till den underligt tysta och mörka Karlsviksgatan och därifrån kunde man skena den lilla, glömda Mitisgatan till Fridhemsgatan.

Kvarterens tak var vårt rike, där vågade ingen springa efter oss, där var vi kungar. Sex höga fastigheter i rad med brant nivåskillnad mellan husen gav oss stora ytor att spela på och klättringarna mellan nivåerna var spännande. Inget tak var det andra likt beroende på byggnadstid, underhåll och individuell utformning. På flera håll bildade de svarta plåtveckan små terrasser där vi kunde picknicken med saft och bullar. Samtliga tak var av brant ryggsåskarakter och på sina håll var det svårt att passera skorstenarna. Som säkerhetsanordning slog vi ett snöre kring skorstenen och midjan och balanserade oss förbi. Börje hade en lite rundlagd och tung kropp och hans ständiga replik var: "Tänk om det brakar!" Vi försäkrade honom att det inte skulle braka, han var säker som hemma i sängen, men visst hade han fog för farhågorna eftersom snörena bestod av tvinnat papper. Uffe var aldrig med om sådant eftersom det inte var hans stil, men jag tyckte inte att det ena goda behövde förskjuta det andra.

Även här var gymnastiskor en absolut förutsättning för annars åkte man kana ner till taknocken och om inte

hjärtat hamrat förr gjorde det det då, och det var inte spännande utan bara otäckt. Det hände att någon hyresgäst i ett främmande hus såg oss springa som apor över takplåtarna och klättra upp eller ner till nästa nivå eller klänga runt en luftventil, och att han omedelbart ringde till polisen. En stund senare brukade det sticka upp en uniformsklädd radiopolis ur någon taklucka och ropa till oss. Tio sekunder senare fanns vi inte på taken. Vi kände våra domäner utan och innan och slank ner på en vind var som helst och därifrån ner på en gård och där skingrades vi för himlens alla vindar redan innan polismannen hunnit ner från luckan.

Från taken hade man en vidunderlig utsikt och man såg när- områdena på ett nytt sätt. Ibland när det var varmt kunde jag gå upp ensam med en bok och ligga i en insynsskyddad plåtficka och läsa medan solen stekte taket hett, det luktade tjära och man var ensam i universum. Så la jag boken ifrån mig, knäppte händerna under nacken och tittade på några drivande vita sommar- moln och försökte få ut figurer ur dem. Mörka och stjärnklara nätter smet jag upp med en kikare och då satt jag grensle över den spetsiga takryggen och studerade stjärnhimlen efter en stjärnkarta i en bok och det var en lycka att upptäcka bilderna på de platser de skulle ligga enligt boken. Ögonblick fanns då jag funderade på att bli astronom för att försöka upptäcka främmande planeter som ingen sett, men av flera skäl var det tur att jag inte sikade på den banan. Med mitt klena matematiska sinne

hade jag säkert beräknat alla vinklar fel och återupptäckt Mercurius eller också hade jag med min livliga fantasi ansett mig ha skådat nya planeter där det bara var damm på teleskopet, döpt och befolkat dem och försett dem med historia.

Portvakternas avoghet mot oss berodde också på att vi fick skulden för allt även när vi inte varit inblandade. Hade något gått sönder av åldersskäl var det vi, hade ruttnat virke rasat var det vi, förekom oljud av odefinierbart slag ansågs vi ligga bakom. Å andra sidan hände det att misstankarna var befogade även om bevis saknades.

Börje och jag råkade, faktiskt råkade, ligga bakom en händelse som väckte åtskillig uppmärksamhet. Vi hade sett ett fyrverkeri och beslutat oss för att arrangera ett själva, mot betalning av åskådarna. Vid det tillfället var vi stadda i kassa efter någon lyckad affärstransaktion och köpte ett par dyra och väldiga dunderraketer i en affär på Söder att provskjuta med. Det var på senhösten och ganska mörkt vid sextiden och från sextons gård tyckte vi att vi skulle få bäst vy över resultatet och dessutom ville vi inte bli sedda från fönstren av respektive föräldrar som kände igen oss även i skymningen. Vi skämdes inte över vad vi gjorde utan poängen var att det blivande fyrverkeriet skulle komma som en stor överraskning för alla.

I en rabatt stack vi ner stödpinnarna och riktade raketerna mot himlen, men jorden var mjuk och pjä-

serna tunga och de kom att luta betänkligt åt var sitt håll. Det la vi inte märke till utan tände på stubinen och väntade. Tråden fräste och så flög plötsligt projektilerna i väg, alldeles åt fel håll. Istället för mot himlen flög den ena i kort bana och landade på tians asfaltgård, den andra beskrev en liknande bana och dalade ner på stengården bakom muren vid husen på baksidan av Baltzar von Platens gata. De smällde nästan samtidigt, marken skakade, vi blev lom— hörda men vi uppfattade ändå klirrljudet av krossat glas. Utan att säga ett ord insåg vi att det gått tvärsnett och rusade ut på gatan, strax efteråt satt jag i köket och läste en bok och Börje övade på dragspelet.

Mamma och pappa hängde i fönstret mot framgården och jag undrade vad det var frågan om. ”Hörde du inte?” utropade mamma. ”Nej. Jo, en bil som smällde avgasröret. . .” ”Avgasrör? Herregud, det måste vara bomber!” Eftersom det var i krigets första år var uppfattningen begriplig, och en del hyresgäster hade faktiskt rusat ner i skyddsrummen. Nästan samtliga fönster i tians hus hade spräckts av knallen och åtskilliga på Baltzar von Platens gata.

Trots de stora händelserna i världen kom smällarna på första sidan i tidningarna. ”Sabotage på Kungsholmen. Gärningsmännen okända.” Civilklädda kriminallare vimlade i området och försäkringsbolagen hade egna utredningsmän på platsen. Folk var naturligt nog uppskrämda av tanken på att fientliga sabotörer smög om-

kring med bomber i området och en tidning ansåg, utan att bli motsagd, att smällarna tydde på en hemlig sabotagetrupps provsprängningar och nu gällde det att skärpa kontrollen

Av resterna efter ”bomberna” gick inte att härleda ursprungsland eller tillverkningsmetod, men svenskt var det nog inte. Vidare stod det i tidningarna att man fick vara tacksam över att ingen människa skadats.

Och detta för att Börje och jag velat arrangera ett harmlöst fyrverkeri! Jag är misstänksam mot alla stora rubriker om omstörtande händelser och vilda teorier. Sanningen kan vara så enkel som en för mjuk jord. Börje och jag teg som ett gravvaiv om detta, vi talade inte ens om det med varandra av rädsla för lyssnande öron där vi inte anade det.

Men gården använde vi också till mer allmän belåtenhet. Då och då ställde vi till med cirkus- och teaterföreställningar i den halvcirkelformade missväxta syrenbersån, släpade upp bänkar från skyddsrummet, textade upp affischer och klistrade i portgångarna och krävde att våra anhöriga skulle komma att titta, mot betalning. Hektografen pressade fram ett antal suddiga program om de fantastiska attraktionerna och vi krängde dem för en tioöring, men ville någon betala mer sa vi inte nej.

Över ett klädstreck hängde filtar som ridå. Publiken vällde in, nåja, vällde och vällde, en del kom i alla fall troppande och vi brukade ändå få halvbesatt salong av

folk som inte hade bättre saker för sig och vår räddning var att tiden var extremt nöjesfattig. Det kunde vara värt en tjugofemöring att se vad ungräken hittat på.

Dekor och kostymering var det minimalast tänkbara men vår uppfattning var att vår styrka låg i den konstnärliga framtoningen och att det andra bara var utanverk. När vi inte kunde hoppas på mer folk var det dags att köra igång. Folk i salongen hade ett fryntJigt älskvärt leende på läpparna, man var beredd att överse med det mesta.

Stämningen var nervös och upphetsad. Premiärnerver är sig lika vare sig det är ”Dödsdansen” på Dramaten eller ”Tolvans glada gäng” på ett stampat jordgolv. Jag hade åtagit mig att vara konferencier, men kände hur tunn och ljus min röst var, och jag ångrade mig så att det krullade sig i magen men nu var det för sent. Bara att kasta sig ut i kallvattnet. Rösten sprack genast och tuppade sig så att det räckte till en medelstor hönsgård men ingen skrattade utan trodde att det hörde till. Som introduktion hade jag totat till en dikt som var tänkt som en insmickrande hyllning till tolvan. Rim hade jag inte hittat på tolv utom kolv och fann inget samband mellan orden, tolvan fanns inget alls på, så jag hade valt ”huset” som rimord och med djupt allvar deklamerade jag det poetiska stycket: ”När jag står i gruset utanför huset och hör bruset och ser ljuset minns jag suset. . .” Lama och spridda men dock applåder. Så presenterade jag de medverkande och påstod att de kom direkt från succéer

i London och Paris. Därefter följde en sketch på två, där poängerna byggde på att en av dem ideligen hörde fel. Sketchen var snodd från ett häfte med ”Roligheter för fest och scen” från Svenska Visförlaget. Jag hade registrerat aktörerna och de hade varit lärorika och i stundens nervositet överdrev de alla gester intill det groteska, men det förhöjde de klena skämtet. Publiken skrattade och klappade händer. Lyteskomik går alltid hem.

Börje benämndes vår välkända storsångare och exekverade ”Gamle Svarten” med darr och känsla, ackompanjerad av någon som slog hushållsvispar på en uppochnervänd degbunke. Under tiden som Börje sadlade på och av klädde Lasse och jag på oss en massa plagg för att åter spela vår framgångsrika ”Om- byte i Krylbo” och repriserna slog an även utomhus.

En flicka som bodde tillfälligt i huset hade anslutit sig till truppen, Ulla tror jag att hon hette, och hon var ett under av vighet enligt egen uppfattning. Ännu klädd som en korv berättade jag för publiken att Miss Guldo, direkt från ett gästspel i Amerika, skulle nu utföra ett hisnande akrobatiskt nummer. De med svaga nerver varnades. I Amerika brukade många svimma varje kväll. Ambulanser for i skytteltrafik.

Två killar höll ett kvastskäft mellan sig. Ulla klättrade upp på det och hängde i knäveckan och dinglade fram och tillbaka. Plötsligt kom hon på att hon hade kjol och att den hängde ner i ansiktet. Hon försökte rädda

den generande situationen genom att dra upp den igen och genom de häftiga rörelserna gick skäftet av och hon dråsade ner på marken och slog sig. Gråtande och grimaserande sprang hon därifrån. Konferencieren beklagade det tekniska missödet, men Miss Guldo skulle snart vara tillbaka i nya halsbrytande övningar. Både jag och publiken visste att det skulle hon visst inte vara, men akrobatik på den nivån är umbärlig.

En kort och stulen sketch till från Svenska Visförlaget med så övertydliga vitsar att inte ens en otillräknelig skulle kunna missa dem och de var dessutom urgamla. Men Mark Twain framhöll ju att om folk skrattar hundra gånger åt ett skämt skrattar de den hundraförsta också, och det stämde. Ett försök till allsång misslyckades totalt och allsångsledaren tystnade och visste inte vart han skulle ta vägen med sina uppfordrande gester. Konferencieren fick gripa in med att kalla in Börje med en ny och känslösam sång om ”En sliten grimma”, och efter ytterligare en lyteskomisk sketch var föreställningen slut och vi drog igen filtarna. Vi var nöjda och publiken var inte alltför missnöjd.

Tillsammans körde vi ett tiotal föreställningar med skiftande program varje gång. Sedan blev det vinter och vi kom aldrig igång igen följande sommar, och publiken frågade inte spontant efter teatern så den självdog.

I köket hemma hade vi också en del gripande filmföreställningar. Genom en lång byteskedja av prylar hade jag kommit över en projektor som vevades för hand.

Jag gick runt till film- bolagen och bad att få lite kasserad film och de flesta gav mig några meter. Dem limmade jag ihop till en enda rulle och satte i projektorn. Börje var maskinist. Jag hängde upp ett vitt lakan över fönstret och ställde upp ett par stolar med filtar över en meter framför och bakom dem låg jag som kommentator. Familjen var inbjuden att titta på föreställningen mot avgift. Börje vevade på och jag improviserade kommentarerna till det som visades och försökte låta som en journalfilm. När föreställningen var klar flyttade vi ner apparaturen till Börje där det fanns större publik och körde en gång till. Alltid höll vi på med något. Det är väl det man bör göra under hela livet. Hålla på med något.

Den första skolan var Kungsholmens lilla Folkskola och den låg där nu Skolöverstyrelsen senare byggde sitt mastodonthus på Hantverkargatan vid Parmmätargatan. På sitt sätt var den förlegad redan då, som en idyllisk landsortsskola mitt i storstaden, där man i tur och ordning blev tilldelad uppgiften

att stå på en trappa med en klocka i handen att klämta in eleverna till lektionerna. Bänkarna var små och skurna i ett stycke, avsedda för barn av tänkt medellängd, de som växt fort hade svårt att finna sig tillrätta när de inte kunde flytta stolen. I högra hörnet fanns ett hål för bläckhornet och man kämpade med

skrivdonen, den lösa penndelen skulle träs in i det vältuggade skaftet, stålstiftets yttersta, fjädrande del var kliven och när man doppat det i bläcket skrev man genom att trycka den klivna delen mot papperet så att färgvätskan fördelades jämnt mot ytan. Lätt var det inte men däremot oerhört lätt att få plumpar,

och när en del av det klivna stiftet gick av sprätte bläcket över papperet. Min finmotorik i fingrarna har aldrig varit bra så mina välskrivningsövningar, med lutningspapper bakom skriv sidan liknade mest kartografiska slingervägar mellan mörkblå öar med sud-

diga konturer. Ungefär så som min handstil, om man använder det ordet i brist på bättre, fortfarande ser ut. Klassfröken hette Cederwall, av henne minns jag ingenting. Lektionerna minns jag inte heller. Det som undervisades kunde jag för länge sedan och funderade väi på annat. Lasse var klass-kamrat, men i övrigt kommer jag bara ihåg några få av de övriga. En hette Lasse Kretz och hade en ganska rund kropp. Mobbare finns i alla åldrar och de brukade omringa honom, peka finger och på haltande rim skrika: ”Vi får fläsk fläsk fläsk av Lasse Lasse Kretz”. Senare började han träningsboxa och blev stark som en ox och om någon skulle komma på idén att mobba honom insåg han snart sitt misstag.

En lektion skulle vi titta på en undervisningsfilm och vi samlades i en sal. Det var något märkvärdigt, nästan högtidligt att liksom få gå på bio under skoltid. Mörka gardiner drogs ner och filmen rullade igång. Troligen var den tysk, det drällde av tyska vetenskapliga filmer där man med hjälp av mikrofotografering gick långt in i ståndarna och pistillerna. Jag kom att sitta bredvid en flicka och hon måste luta sig åt sidan för att se. Plötsligt satt vi nära varandra, kind mot kind, och talade lågt och förtroligt utan att tänka på vad vi gjorde. När lamporna tändes igen for vi från varandra och blinkade mot ljuset. Hon log svagt på det hemlighetsfulla sätt som vi grabbar hade så svårt att förstå oss på, men jag kunde inte ta risken att kallas tjejtjusare och talade inte mer med henne på hela terminen. Och ändå, när jag satt i

bänken och kikade på henne mindes jag hur varm och mjuk hennes kind varit och så gott hon doftat och hur hennes hår kittlat min hud. Eva Hellung hette hon, en del namn sitter bergfast kvar.

En grabb hette Hasse och var annorlunda än vi andra glin. Hans skämt var råare, hans språk fränare, hans sätt hårdare och hans ögon äldre. Föräldrarna såg jag aldrig men ofta hans syster, en flicka som kanske var ett år yngre och som tydde sig till honom. Hennes sätt var milt, hon var söt som ett bokmärke och hon gav intrycket av att ständigt vilja ha någon som hjälpte henne i livets karusellturer. Men även hennes ögon var äldre än hennes ringa ålder.

Hur det gick för min klasskamrat Hasse vet jag inte, men jag kan ana att vägen inte blev problemfri. Däremot vet jag hur det gick för henne. Hon blev prostituerad i unga år och efter en fruktansvärd misshandel blev hon mördad i det så kallade ”Träsket” på Norrmalm, ett område med Brunnsgratan som bas. För att få bort liket lindade mördaren kedjor kring hennes fötter och kastade det i Nybroviken och därnere fann dykaren henne i upprätt position. Efter en tidigare misshandel av en kund hade hon emaljögga, och dykaren fick en chock när han upptäckte henne. Emalj ögat verkade friskt och levande och han tyckte att hon stirrade på honom i djupet. Det är efter henne som det bekanta uttrycket ”ståplats i Nybroviken” uppkommit, ett öde som jag gärna skulle ha sett att hon sluppit. Utvecklingen från bokmärkessöt

änglaflicka till en mördad, enögd prostituerad känns skrämmande.

Några episoder har etsat sig fast. Min skolväg var olika, men jag brukade gå Pontonjergatan fram till Pilgatan, längs staketet som liknade sammanfogade höga lansar vid Garnisonssjukhuset, där man varma dagar kunde se konvalescenterna i sina grå sjukhuskläder ströva omkring i den stora parken, och så Hantverkargatan fram.

I nummer trettionio låg en parfymaffär som hade en papp- skylt i fönstret av en flicka med ett parfym- märkesnamn i skylt- botten. Hon var i naturlig storlek och en skissad bakgrund förde tanken till Söderhavet. Flickan var klädd i en sorts sarong och hon tittade betraktaren rakt i ögonen och hennes läppar var lätt åtskilda som om hon viskade hemligheter om parfymen. Hon var det vackraste jag kunde tänka mig, och jag älskade henne djupt. Varje morgon hälsade jag på henne och jag hörde absolut hennes ljuva mun hälsa tillbaka. När jag gick hem på eftermiddagen önskade jag henne god kväll och hon ville att jag skulle drömma om henne och det gjorde jag så gärna. I tre års tid lärde vi känna varandra väl. Visserligen gick jag ibland tillsammans med Lasse och kunde bara blinka åt henne men hon förstod mig. Det vi hade gemensamt skulle inte solkas, och hon blinkade tillbaka, det såg jag tydligt.

Hon måste ha sålt bra med parfym för hon stod i sitt fönster troget år efter år, och naturligtvis var det mig

hon väntade på. Vårt förhållande fördjupades under min skolgång i Kungsholms lilla Folkskola, men vår ömse- sidiga kärlek var enbart baserad på skir romantik, det var så hon ville ha det, det visste jag för det hade hon bekänt viskande till mig och annat kunde jag inte heller erbjuda.

En dag vrickade jag foten när jag skulle hem. Av någon anledning hade jag dröjt mig kvar och var ensam på gården när jag trampade snett och inte längre kunde stödja på högerfoten. Inga pengar hade jag till spårvagn. Att ringa hem och begära assistans föresvävade mig inte. Det här måste jag ordna på egen hand. Men på händerna kunde jag inte gå. . . Jag beslöt mig för att rulla till S:t Eriksgatan 12.

Jag la mig raklång på skolgården och rullade på prov. Till gatan var det nerförsbacke och det var bara att rulla på. Jag knyckte mig i läge och siktade in mig på Hantverkargatans långa uppförsbacke. Hur skulle jag hålla händerna? I fickorna? Eller tryckta mot bröstet? Det fick ge sig. Erfarenheten skulle lära mig. Höstvädret hade varit fint och det var torrt på gatorna. Bara att sätta igång.

Efter omkring hundra meter fann jag, att det bästa var att ha armarna i kors över bröstet och skjuta fram axlarna så att de med överarmarna bildade delen av en cirkel. Huvudet höll jag i mitten av cirkeln så att jag aldrig vidrörde gatan med håret eller ansiktet, men jag kände gatans alla lukter i näsan och de flesta var inte

särskilt oangenäma; själva stenens kalla, kärvt slipade lukt, dammets torra, gummi avsöndrat från miljoner stövlars sulor och klackar, avlagrat läder från lika många skor, sot och smuts. Hundar hölls under noggrann uppsikt och deras lämningar behövde jag inte vara rädd för.

Jag blundade och rullade på och så tittade jag upp och förvånade mig över hur långt jag hunnit. Folk undvek mig eller skuttade över mig och gick vidare. En del frågade vad jag sysslade med och jag svarade sanningsenligt att jag rullade. På frågan vad det skulle vara bra för svarade jag lika ärligt att det inte var bra för någonting. Ingen hindrade mig handgripligt. Antingen var det ett vad, och då fick jag stå mitt kast, eller också var jag tokig och då kunde jag ställa till bekymmer om någon försökte ta mig, jag kunde ju bitas eller sparkas. De flesta tyckte nog bara att det såg egendomligt ut, men så gör mycket och man kan inte engagera sig i allt.

När jag nådde Kungsholmstorg uppstod det första bekymret. Jag måste över de två körbanorna. Bilarna var inte många men det fanns också tunga motorcyklar med eller utan sidovagn och lättviktare. Noga tittade jag åt alla håll, drog ett djupt andetag och rullade för brinnande livet över körbanan till mittsträngen och därifrån till motsatta trottoaren. Körbanan luktade starkt av gummi från alla däck, bensin i täta, svävande ångor strax ovan marken och olja från droppande tråg.

Gatan var av sten och följaktligen stenhård men det kändes inte så farligt i min smala kropp. Överdelen var

den som arbetade, benen med den skadade foten hängde mest med. Märkligt nog gick det inte så mycket långsammare att rulla än att gå, men då fick man inte ha för bråttom förstås. Man hann inte tänka på annat för hela tiden, när jag inte blundade, växlade blicken mellan himmel och gatsten.

Pilgatan var och är fortfarande en lugn tvärgata och jag kunde riskfritt snurra mig över till foten av backen. Där låg en kött- och charkuteriaffär och enligt tidens sed och kanske hygienbestämmelser rann kallt vatten i tvärgående vågor ner för insidan av fönstret, och när jag såg det kände jag hur törstig jag var, men jag var pank och hade långt kvar så det var inget annat att göra än att rulla vidare.

Uppåt gick det trögare och jag fick stanna och vila ibland och lägga nacken mot gatuläggningsen. På andra sidan gatan låg ett pärlband av butiker som sålde antikviteter av enklare slag och auktionsgods. Hur kunde alla livnära sig? Kungsholmen var inte en stadsdel där folk la pengar på antikviteter. Jag rullade förbi Manhattan som då var en anständig biograf. Den kallades Hängmattan och visade de matinéfilmer som var utspelade på större lådor, och på kvällarna var den kvartersbio där alla konstnärliga filmer kommersiellt förnuftigt var bannlysta.

John Ericssonsgatan var heller ingen trafikåder och jag hade god uppsikt neråt den backen. Ett djupt andetag och så ett antal snabba snurrvarv som jag blev yr i

huvudet av så jag fick ligga på andra sidan för att få hjärnan att stanna. Längst ner i tian bodde en av mina äldsta vänner, Uffe Malmström, och vi var tillsammans en hel del. Han hörde inte till tolvans krets utan när vi träffades var det bara han och jag som strövade i stan. Senare kom vi att dela ett par okunniga år i realskolan

En äldre dam frågade vänligt om hon skulle hjälpa mig upp men jag talade om att jag låg bra där jag låg, och det nöjde hon sig med. Det hade sitt intresse att studera omvärlden ur ett extremt grodperspektiv och jag upptäckte det som annars var fördolt; sprickor i fasadfötter, små gröna strån som trängde upp mellan stenfogarna, myror som kröp i invanda stråk, rostig plåt i stuprörstrattar, jag hörde ett säreget brusande ljud från underjorden och som troligen kom från strömmande vatten i ledningar och kloaker.

I hörnan låg en Konsumaffär och en dam kom ut med sina vita papperspåsar. Hon erbjöd mig ett äpple som jag tacksamt tog emot. Det var inte så dumt att ligga utsträckt på en trottoar och äta ett saftigt äpple även om det värkte lite i den vrickade foten. Skrotten tuggade jag också i mig till skaftet och det kunde jag slänga ifrån mig. Något för mina nya bekanta myrorna att släpa till sitt hem var det nu låg någonstans.

Stärkt och styrkt återtog jag rullandet och varv efter varv kämpade jag mig upp för resten av backen. På andra sidan gick den lilla passagen Gambrinusgatan mellan Hantverkargatan och Bergsgatan. Där låg fabriken

Wollerts som tillverkade skridskorna. Jag undrade alltid vem den där Gambrinus var, han lät inte svensk, och senare fick jag lära mig att han var en sagokung i gamla Flandern och att han lögnaktigt påstods ha uppfunnit ölet. I slutet av artonhundratalet låg här ett bryggeri som tagit sig namnet som varumärke i kvarteret. Men om det visste jag inget och inte heller hur gott öl kan smaka när jag varvade förbi.

En zoologisk affär där jag underifrån kunde se ett par undulater flyga i sin bur och en papegoja som satt stilla på en pinne och kanske väntade på att få säga något som andra redan sagt. En butik för korgmöbler hade ställt ut ett par flätade stolar på gatan och dem fick jag vinkla mig förbi. Mitt i körbanan möttes skramlande spårvagnar, ettan och tvåan. Jag såg de gula brevlådorna längst bak, i dem kunde man lägga post då spårvagnen stod stilla vid plattformen. Lådorna tömdes efter varje tur. Och längst fram utanför förarplatsen hängde det stora svarta spettet i sin hållare, det som användes för att manuellt kunna skifta växel. Jag kunde se förarna i sina mörkblå spårvägsuniformer och skärmmössa stå vid sitt farthjul och sina spakar som kaptener på fartyg. Det var allvarliga män som var måna om sin integritet och visste sin betydelse. Förare blev man inte utan vidare utan man måste gå långa vägen och slita i åtskilliga år för Rakel och nöja sig med Lea i konduktörsbåset. Ovanför förarens huvud satt en stor skylt med texten att det var förbjudet för allmogen att tilltala honom, han stod ovan-

för samtal som inte berörde hans position.

Upp vid backens krön i korsningen av Polhemsgatan fick jag vara försiktig. Den var bred och så brant att de bilar som kom nerifrån tog ordentlig sats för att orka upp, det fanns många sådana bilar då; gamla spånkorgar, gamla amerikanare med uttjänta motorer, pustande fordon med gengasaggregat hade blivit vanliga. En dam kom haltande, stödd på en käpp och med en så krökt rygg att hon låg som vikt i rak vinkel med överkroppen, den sortens skolios var inte ovanlig. Hon skulle över och jag frågade om jag fick rulla med samtidigt. Om hon hörde mig vet jag inte men jag passade på att snurra med i hennes linkande hasor, jag kunde se att hon hade svarta kängor som var knutna högt upp på vristen och lindade ben under de svarta strumporna.

Välbehållen kom jag över till andra sidan och nu hade jag inga fler körbanor att passera. Resan började kännas behaglig nu när jag var på relativt slät mark igen. Ett konditori, en foto- affär, en gottaffär och sedan tog muren till Kungsholms Läroverk vid, den gick uppåt ett par meter och sedan följde en mjuk gräsbeväxt slänt till det höga gallerstaketet och innanför det den mäktiga skolbyggnaden. Jag rullade och rullade och började bli riktigt förtjust i det.

En brandbil körde ut från Kungsholms brandstation men utan sirener. Lasse och jag var väl sedda gäster på stationen där vi blivit kompisar med brandmännen. Vi beundrade dem mycket. De var fysiska praktexemplar

utan att de för den skull behövde gå med armbågarna utsvängda som babianer. Fortfarande beundrar jag brandfolket som har ett av samhällets farligaste men också viktigaste jobb att utföra. De lät oss, under be- tryggande kontroll, klättra högst upp på Magirusstegen och vi hoppade ner i brandseglet utan att tveka. Det var en berusande känsla att stå på övningspiattan och se det utbredda seglet långt under en, ett språng och så flög man som en dykande fågel efter fisk och fångades upp mjukt av brandmännen. Tekniken var att landa sittande.

Jag rullade förbi uppfartsbacken till läroverket och kisserdoggarna kom ut från anstalten med sina svartskär- made skolmössor på huvudet och de brydde sig inte om en liten snurrande folkskolekille. Sjukkassan, där mamma eller pappa personligen betalade några kronor i veckan och fick summan inskriven i en särskild bok. Sedan mitt älskade bibliotek, en lokal som omväxlande var frisersalong och fruktaffär och ett Norma som hade en halvcirkelformad uteservering med en liten fontän i mitten. Ett planteringsområde med några buskar och i hörnan av S:t Eriksgatan stod Pressbyråkiosken med vidsträckt regnskydd.

Sista biten var rena semestern. Neråt backen till tolvan och jag fick upp farten i rullandet så mycket att jag var nära att snurra förbi tolvan. Jag hasade mig upp och hoppade in på det friska benet i porten och trasslade mig sittledes upp för trapporna, låste upp och gick in. Mamma stirrade på mig. ”Vad i göta namn har du haft

för dig?” ”Jag vrickade foten.” ”Foten? Men du ser ju ut som sju svåra år!” ”Ja, jag rullade hem. Hade inga pengar till spårvagn.” Hon tog sig för pannan och verkade inte fatta vad hon hörde. ”Har du rullat på gatan?” ”Javisst. Jag måste ju hem.” ”Rullat på gatan hela vägen från skolan och hit?” ”Det fanns inget annat sätt.” Hon var tyst en lång stund och såg ut att ruska på huvudet. ”Jaså du”, sa hon till sist stilla, ”men lova att inte göra om det. Ta av dig kläderna nu. Dom där kan du aldrig ha mer!”

I början av Parmmätargatan låg något som kallades Barnavärn, en föregångare till fritis och möjligen bekostat av en stiftelse. Dit kunde de som inte hade en mamma som väntade hemma gå efter skolan. Jag var där några gånger för jag hade ett par kompisar som var regelbundna kunder, men jag blev inte road. Man satte mig vid ett bord med en lövsåg i handen, visade mig hur jag skulle göra och så skulle jag såga ut en häst efter modell i tunt trä. Lövsågen och jag blev aldrig vänner och vår korta bekantskap slutade med allmän tjurighet. Det mjuka såg- bladet mjuknade i sina fästen hur hårt jag än spände det och tog jag i gick det av. Det som till sist kom ut av trästycket skulle ingen häst vilja kännas vid. Min håg låg inte för lövsågning.

På våren i tredje klassen fick jag kikhosta. Inte våldsamt, men tillräckligt mycket för att jag skulle få förbud att gå i skolan och smitta ner andra. Hade man kikhosta fick man eller kanske till och med skulle vara ute

mycket i friska luften. Redan första morgonen av min oväntade ledighet träffade jag Lasse som var på väg till skolan. ”Ska du inte till plugget?” frågade han. ”Nej, jag har kikhosta och får inte komma till plugget på minst en månad.” ”Ska man inte ligga till sängs då?” ”Nä, man ska vara ute.” ”Jaså? Ja, då har jag också kikhosta.” Han gick hem till sin mormor och hostade våldsamt och talade om att han blivit smittad av galopperande kikhosta och att hon måste skriva ett intyg på det. Han fick sitt intyg, gick till lärarinnan, hostade så att han bokstavligen kinkade och hon hoppade undan för att undvika bacillerna och skickade i väg honom.

Fem veckor var vi fribytare. Medan andra pluggade spenderade vi tiden efter gottfinnande. Vi var Huck Finn och Tom Sawyer som drev utan program, vi gick dit näsan pekade och gjorde det vi hade lust till. Aldrig senare har jag upplevt en sådan total och ansvarslös frihet. Vi rörde oss över hela Stock—holm men aldrig utanför stadens gränser, sedan började bondlandet. Fredhäll gick an, men det var omöjligt att passera Tranebergsbron för de stackare som måste bo så långt ut som i Alvik eller ännu längre ut i Bromma måste antagligen mjölka och mocka innan de tog spårvagn eller buss till civilisationen. Stora Essingen användes fortfarande av en del som sommarställe och man hade ett hus dit man körde ut prylarna i juni, de äkta männen installerade hustru och barn där och kom ut själv under helgerna som skedde i riktiga skärgården. Söder slutade vid

Skanstull och i norr gick gränsen vid Norra Stationsgatan. Solna hade ännu inte fått stadsrättigheter och bestod av ett sömnigt Råsunda och skogar, Sundbyberg var lika med Siewerts Kabelverk och allmän tristess. Norröver låg också Hagalund som hade namn om sig att vara ett ruskigt tillhåll som man måste undvika om man var rädd om liv och lem. Ryktet avspeglade sig i språket. Den som hade utfört ett riktigt smäckjobb sades ha dragit till med en hagalundare. Skämd korv som såldes billigt kallades hagalundsmedister. Hagalundsnyckel var samma sak som kofot. Nödmyntet från första världskriget som kallades kotia fick också synonymen hagalundstia. Hagalundsborna gillade naturligtvis inte dessa nedsättande beteckningar utan påpekade att boxningsmästaren och legenden Harry Persson fötts och växt upp i området. Det är väl inte konstigt, replikerade belackarfla spetsigt, han var ju tvungen att slåss redan i vaggan för att kunna överleva.

Ett av favorittillhållen var Gamla stan, som då fortfarande hade en stark fattiglukt i de mörka och fuktiga gränderna. Här driillde det av fyllon och svartsälj are av sprit, men också av original, kufar och udda, annorlunda människor. Satt man nära ett gäng gubbar kunde man få höra de mest fantastiska berättelser. Vi hade inte livserfarenhet nog att skilja sanning från skröna men det gjorde inget, vi tog till oss det som om det verkligen inträffat och var häpnad över allt sagolikt de upplevt till lands och vatten. Men även husen, gatorna och torgen var fas-

cinerande, allt kändes äkta och ursprungligt, det var här det hade hänt som var värt att minnas, vår vagga och vårt ursprung. I de termerna kunde jag inte formulera mig men intuitivt visste jag att det var så, och jag tog in trappgavlar, kullersten, ankarförslutningar, valv, portöverstyckens ornament, fasader och annat som skilde stadsdelen från resten av Stockholm med lysande ögon. Var jag ensam även senare gick jag ofta hit bara för att strosa och upptäcka. Gamla stan gick inte att bli trött på — och går inte att bli trött på.

Varje dag var oförutsägbart. I Kohagen bakom Stadshagen fanns ett antal rep knutna i träd över avgrunder och där kunde vi leka Tarzan utan risk för Koa-gänget som måste gå i skolan. Vi fann ett märkligt tunnel-system på Söder som tydligen sprängts ut och sedan aldrig använts och där kravlade vi med ficklampor och häpnade över de märkliga grottor vi fann. Senare har jag försökt återfinna tunniarna men utan att lyckas. Byggnadsställningar vid fasaderna till höga hus kunde tillfälligt vara obemannade och då klättrade vi som apor upp till taken för att upptäcka nya, spännande utsikter. Om byggjobbarna fick tag på oss spelade vi dummare än tåget och i bästa fall blev vi bara nertransporterade med hiss och bortkörda, i värsta fall fick vi ett par örfilar, men riskfritt går det inte att leva om det är livet i alla dess aspekter man vill utforska. Snytingarna föddes ur den oro som jobbarna måste ha känt när de såg oss pinna omkring där vi inte skulle få pinna, hände det

en olycka kunde de få skulden.

Eller också kunde vi ägna en dag åt att fiska i all stillsamhet. Vi hade våra favoritställen där vi var säkra på att få napp. Mat- fisk hade vi flera säkra köpare till, äldre personer som hade smått om det. Vår fisk var billig och färsk och man behövde inte bry sig om fångstvattens konsistens. Ofta satt vi i Stadshus- trädgården i trappan mot vattnet och stirrade på flötena. Att fiska innebär också det oförutsägbara, man vet aldrig vad som kan nappa. Bergsäkraste stället var dock på Norr Mälarstrand på den stökiga kajen vid Oaxens upp- lag. Där rann en kloak ut och i det gråvitbruna bubblande flödet av diverse mindre och större ting samlades hungriga fiskar. Det var de feta braxarna vi var ute efter, och satt vi där ett par timmar var vi garanterade minst fem sådana, bland pankor och mörtar. Två kronor styck brukade vi ta och för oss var det en oerhörd timpening.

Lasse blev fiskebiten för livet och är med i ett gäng i Kalifornien, ”real crazy guys, you should love them!”, som tar en vecka då och då för storfångst, t.ex. utanför Key West eller i Mexikanska golfen. Han har också uttagits till ett all-amerikanskt lag som tävlar globalt. Senast var han i Australien och hans lag kom på en he- drande sjätteplats. ”Nice going but no cigar.” Ändå und- rar jag om han inför de monster han nu fångar kan känna samma andlösa spänning på vad som kan komma på kro- ken som när vi satt på kajen och sänkte masken ner i sörjan.

Min hosta hade inte varit märkvärdig eller ens be- svärande och den avtog mer och mer. När jag glömt att hosta på någon timme hemma ansågs att jag var frisk och Lasse drabbades också av hälsa, men de fem veck- ornas ansvarslösa och spännande dagdrivarliv gav mig förståelse för dem som inte vill foga sig i etablerade kostymer som kan kännas som tvångs tröjor. En del av de ”missanpassade” och ”latoxarna” kanske har funnit andra är den som ger mer än fast lön, reglerad beford- ringsgång och utsikterna till god pension om fyrtio år. Huckleberry — Huck för sina vänner — Finn ser jag fortfarande som en god och nära kompis.

Kungsholms Folkskola hette egendomligt nog inte stora för att skiljas från lilla, för stor var den, för att inte säga överdimensionerad. Europas största folkskola till och med, och med plats för omkring fyratusen elever i åldrar från fyran till och med åttan. Den lades ner för inte så länge sedan och det mesta har rivits. Till min häpnad bildades proteströrelser mot rivningen och rös- ter höjdes för att K-märka skolan. Fullkomligt obegrip- ligt.

Om något skall sparas till eftervärlden bör det inne- hålla något värde som kan te sig omistligt. I denna skola var allting mistligt. Där fanns ingen skönhet alls, ingen harmoni i en enda linje, inga kulturella impulser hade sprungit fram i den läxfabriken, inga märkesmän hade undervisat där; Kungsholms Folkskola var aldrig och nedsliten redan när jag kom dit och hade väl byggts före

sekelskiftet i den enda avsikten att packa in så många fattigsnoriga ungar som möjligt i ett jättekvarter för lägsta möjliga kosmad. Man lyckades producera ett melanting mellan hospital för sinnesslöa och kasern för straffångar. Den gigantiska gården var asfalterad, och hade man inte anlag för torgskräck när man gick som det kändes mil efter mil ensam om man kom för sent, ja, då fick man det då.

Höga trappsteg som gick i vågor efter hundratusentals skol- barns tramp och stamp, korridorerna var långa som rännarbanor, klassrummens sjukligt grågula väggar förlorade sig upp mot ett smutsfärgat tak så högt att ett eko bildades som omöjliggjorde en meningsfull undervisning. Där fanns lärare som skulle ha vållat rubriker i kvällstidningarna i dag, osannolika figurer med de mest egendomliga vanor. En gick omkring och bankade eleverna med en tesked i huvudet. En som ofta var på kaneln och brukade somna efter fem minuter och i kavajfickan av interner. hade en väckarklocka, som skrällde strax innan lektionen var Kungsholms Folk-skola borde inte ha rivits nu, det håller jag slut. En ut-såg någon ny syndabock i klassen varje gång och fann med aktionsgrupperna om. Den borde ha aldrig ha byggts!

anledning att skälla ut honom så att saliven stänkte: ”Du har inte tvättat öronen, du har inte snutit dig, du är okammad, du har haft sönder omslaget till boken, din slipover är förfärlig, du kan inte tala rent”, vilken orsak

som helst dög till fruktansvärda salvor som inte slutade med att lektionen var slut, utan han förföljde den misshaglige genom korridoren och nerför trappan och ut på gården. En sluddrade på grund av ett gomfel så att man aldrig förstod det han berättade. En gammal tjock, rödbrusig man med snuset rinnande ner för mungiporna klädde sig i en trång smoking för att han ville göra gott intryck på flickorna, och han blinkade skälmskt och flirtigt med dem och föreslog extralektioner. En av lärarna var för det mesta totalt förvillad. När han satte sig i katedern blickade han frågande ut över

klassen: ”Vilka är ni? Klass 4 A, ja så. Vilket ämne står det på schemat? Kristendom, på så vis. Undervisar jag i det? Ja så, det gör jag. Vad ska vi prata om? Vad sa ni? Johannes Döparen? Har ni haft honom i läxa? Vem är han? Kan ingen tala om det för mig? Är ni säkra på att det är... vad var det nu... kristendom

vi skulle ha?” Många original men inte överdrivet trevliga för det.

Nej, jag har inga positiva minnen från skolan utöver en entusiastisk svensklärare som brukade ordna uppsattävlingar med en chokladkaka i första pris. När han fått in böckerna för rättning gav han mig privat, när ingen såg det, halva biten och sa: ”Du får resten sen”. Där fanns en badavdelning med ett antal kar i rad och ett

par bastanta tvätterskor. Klassvis fick man ta av sig kläderna och lägga sig i ett kar och sedan blev man gnuggad långt in på revbenen av de föga ömsinta tante-

rna. Möjligen sjöng företeelsen på sista versen men jag var i alla fall med om det ett par gånger, och det förstärkte intrycket av anstalt och behandling av interner.

Kungsholmens Fopplkskola borde inte ha rivits nu, det håller jag med aktionsgrupperna om. Den borde aldrig ha byggts!

16

När jag var liten bestod hygienen av en zinkbalja på köksgolvet, men när jag blev för stor för baljan blev det Sport-palatset intill S:t Eriksbron. Minst en gång i veckan var vi där, och det var inte bara för duscharna och tvättningen utan också för simhallen med dess bassäng, svikt, hopptorn, dess möjligheter till vattenlekar.

Klorlukten var intensiv men inte obehaglig och blev symbol för renhet. Fortfarande tycker jag att den fuktiga klorbemängda simhallslukten är lustbetonad. Jag kände alltid en pirrande förväntan när jag gick till Sportpalatset. Tjugo grader kallt om vintern när man gick dit, man betalade i kassan, fick sin nyckel och klädde om och hängde in kläderna i skåpet och satte nyckeln i sitt gummiband om vristen. De som var av den ensliga sorten betalade några kronor till för att få egen hytt men om någon i gänget skulle gjort det skulle han ha betraktats med misstänksamhet.

Man kunde hyra badbyxor, men det var säkrare att ha med egna. De hyrda var av modellen ”Tarzan-byxor”, två trekantiga tygstycken som knöts ihop, och de var svåra att få att smita intill kroppen. Olyckor inträffade lätt som kom hallens flickor att titta och fnittra och viska,

och fnitterobjekt ville man inte bli.

Tvätterummet, eller ”tvagningsrummet” som det officiellt med ålderdomlig klang kallades, hade en behaglig värme och man kunde sitta på en kakelklädd bänk, slappna av och känna hur temperaturen steg i kroppen. I mitten av hallen fanns en rektangulär upphöjning med en rad kranar **åt** båda hållen med varmvatten och där stod man bredvid varandra och tvättade av sig ordentligt med den tvålbit som ingick i priset. I mitten av upphöjningen låg ett antal hårda borstar som självplågaren kunde be om hjälp att bli borstad på ryggen med.

På ena långsidan stod ett antal varmduschar och under det strilande vattnet kunde man stå länge och njuta. På andra sidan fanns det två duschar med iskallt vatten och den som duschade där betraktades med en blandning av beundran och motvilja; modigt att våga ta en sådan dusch, men det var klart att det måste vara något fel på honom, säkert en perverterad typ. Bredvid kallduscharna stod en mångstrålig bidé, men jag kan inte minnas att jag såg någon använda den. Dels av osäker obekantskap med företeelsen och dels av en grumlig anständighetskänsla, spott och spe kunde drabba brukaren: ”Vad har du haft för dig?”

Innanför det ljumma tvätterummet låg bastun men det tog flera år innan jag vågade mig in på allvar. Det kändes som att få ett slag av en glödhet näve när jag öppnade dörren till dörrslussen och jag vände genast till den tryggare normalvärmens. Därinne, på lavarna skym-

tade bakom nedångade glasväggar en samling män **tätt** tillsammans, de satt alla lätt framåtlutade med armbågarna mot knäna. Då och då öste någon vatten på aggregatet och moln av het ånga svepte in dem i rök så att det liknade en scen från jordens födelse. Senare har jag kommit att älska bastu men undviker finska överdrivna vanor som man måste vara född med för att uppskatta.

Så tog man på badbyxorna och tassade ut genom dörren till simhallen. Där var luften sval och ren, där var högt i tak och pratet, skratten, skriken blev till ett behagligt ekande sorl. Bassängen var femtio meter lång och i det klara vattnet kunde man se hur botten sluttade från så grunt att man kunde stå och ha huvudet ovanför vattenytan till fyra och en halv meters djup.

Vattenlekarna var otaliga med simningar kors och tvärs, den sedvanliga bollsyrran, dykningar till den djupare delen för att hämta upp grejer, sviktövningar. Man kunde hoppa eller dyka från högre nivåer och allra högst var tornet, långt däruppe vid taket. Det var ett äventyr i yngre år att bara ta sig dit upp och krypa ut och titta ner mot vattenytan. Premiären för tornet minns jag var när jag hängde raklång i armarna, blundade och släppte taget och lät mig falla. Kom man det minsta snett fick man erfara hur hård en annars följsam yta kan vara. Lasse gillade att dyka från tornet, och det väckte en lätt avundsjuka hos en del mindre djärva eftersom flickorna alltid applåderade den som dök. Denne brukade ta god tid på sig däruppe i sitt ensamma majestät så att han var

säker på att alla tittade, provsprang, fjädrade med kroppen, vände om, stod i givakt en lång stund innan han sprang fram och tog dyksprånget ut.

Långsimmarna, de som kajkade längd efter längd, gillade inte det vildare badlivet utan fräste och spottade och morrade otidigheter när vi störde deras rytm eller kom i vägen. Värst var det om den som hoppade från högre höjder glömde varningsropa eller inte tittade sig för ordentligt utan hamnade alldeles vid sidan av en långsimmare, då glödde vattnet av förbannelser över ouppfostrade slynglar som saknade vett. Numera simmar jag då och då längd efter längd i någon simhall och undrar varför inte ungarna kan få en egen bassäng att stöka i.

Angenämt stimulerad, ren in i märgen och lätt till sinnes gick man hem. Att lägga ner Sportis var ett av de många svek som staden begått mot medborgarna, särskilt i ett område där så många saknade badrum. Så länge Sportis fanns, vad skulle man med badrum till? När det lagts ner — vad skulle man ta sig till? Det som kom senare i detta stora hus misslyckades, konkurserna avslöste varandra, där Stans bästa bassäng legat trängdes bilar i ett parkeringsgarage.

På sommaren badade vi utomhus, och precis lika nyttigt som Sportis var det väl inte. Mälarens vatten i dag och i går är inte samma vätska. Den som numera går till Smedsuddens badplats hamnar på ett ställe som skulle platsa på Rivieran, med ett vatten som är så kliniskt rent

att de fåtaliga kolibacillerna får lappsjuka. Ett paradiset för barn och vuxna, lätt åtkomligt för alla.

När vi skulle ta oss ut dit var det annorlunda. Vi passerade Västerbrons början till span, fortsatte längs den bergiga slänten, där folk ibland picknickade och tittade på båtarna, mot vattnet som buktade mjukt mot Smedsuddens halvö. På höger sida låg ett skrotupplag och returpappersförråd där vi då och då smög in om nätterna och letade tidningar och böcker. Man måste vara försiktig eftersom det ibland fanns en folkilsken, kanske sjuk schäfer där inne för bevakning och han hade blod i blicken och vassa tänder som dröp av hugglystnad.

En liten bit längre fram till vänster stod en stor trävilla som en gång härbärgerat en konstnärskoloni som kallats "Smedsuddsgruppen" och om vars artistiska talang jag inte vet något, men de var säkert bra, man skall tro gott om sin nästa. På vår tid bodde ett antal familjer av tvivelaktigt slag där. En värmländsk familj med tolv barn, alla pojkar, och som bildade en fruktad liga, och ett litet antal flickor i tjugofemårsåldern med synd i blick och rörelser. Ryktet gick att deras vandel och yrke inte var av det bästa slaget, och de äldre i gänget var mycket intresserade av närmare detaljer. För att komma ut till det som nu är badplats fick man balansera på stenar i två ganska stinkande träskområden. På torra land kunde man byta om till badbyxor. Överallt luktade det illa från träsken men det vande man sig snart vid. Så var det dags för det första doppet.

Där hade legat ett litet småbåtsvarv några decennier tidigare, och möjligen hade ägarna blivit galna och kastat allt vad som fanns på varvet i vattnet och sedan försvunnit för gott. Stora, rostiga, vassa plåtsjok tittade upp ur ytan som hajfenor och dem var det lätt att lokalisera och undvika. Värre var med all plåt och annan metallbråte som inte syntes. Man fick vara försiktig i det oljesvarta vattnet. Siktdjupet var noll, stack man ner fingret såg det förlorat ut. Rörde man i vattnet med handen kom annat grums upp till ytan, underliga flagor som sedan sjönk ner i sörjan igen.

Vi visste vid vilken bergsklack vi kunde komma i och så höll vi kurs rakt ut och vi simmade hela tiden, att försöka bottna var inte rådligt för ingen visste vad man kunde trampa på. Men det svalkade i sommarhettan och det var skönt att sola efteråt och snacka om trevliga meningslösheter. Var vi rena när vi klev i vattnet var vi solkigt gråsvarta när vi kom upp, men det var ju så och inget att göra åt. Som badställe var det utmärkt för det låg för sig själv och vattnet var stillastående och inte beroende av strömmar.

Långholmsbadet var av annat slag. Meningen var väl inte alls att man skulle bada i Mälaren utan enbart solbada. Stod man på Västerbron fanns det en liten halvö ute i vattnet till vänster, på den stod en stor skylt med ankring förbjuden; där låg ett dam-bad som av praxis var nudistiskt. I bergssänkorna och skrevorna låg kvinnor och solade och det fanns stora möjligheter att vara osedda av

oönskade karlögon. Då och då upptäcktes en smygande slok försedd med kikare, varningsropen skallade och drummeln jagades bokstavligen bort med hugg och slag.

Till höger låg männens badplats och för oss var badetsamma som vatten. Man gick på bron och så skrek någon: "Örnen kommer!" Örnen var den största av skärgårdsbåtarna som gick i mälartrafik och den åstadkom väldiga svallvågor. Vi sprang för allt vad sommartygen höll på bron ner för krönet, hoppade över räcket och rasade ner för bergsslutningen till platån vid vattnet, skalade av oss, fick på badbrallorna och kastade oss ut i vattnet och simmade ut så långt vi hann. Örnen svepte förbi och vi gungade med vågorna. Vi simmade ett tag och så ropade den som hade u±kiken: "Påsläppt!" Då kajkade vi till stranden så fort vi orkade. Kloakutsläppetkom inte kontinuerligt utan med ungefär tjugo minuters intervall. Vi satt på stenarna och såg orenligheterna flyta förbi i kompakta skick, allt som kom från avlopp och toaletter från hela området. När det sista seglat bort var det fritt fram för bad igen och vi hade en dryg kvart på oss. Det hände förstås att utkiken missade och plötsligt befann man sig i en omgivning man inte önskade vara, men då fick man ändå bege sig så fort det gick till stranden för att skölja av sig när utsläppet passerat. Man fick hålla munnen stängd för kallsupar, men allt gick nog inte att undvika. Tillvaron går ju ut på att anpassa sig efter omständigheterna.

Rimligen borde jag ha blivit immun för livet mot alla

grasserande sjukdomar. Klarade man den tidens Mälaren kunde inget drabba en efteråt, och vad jag vet har de flesta i gänget haft förmånen av en utmärkt hälsa.

Vid Stora Essingen rådde visserligen badförbud men vattnet var bättre där och med dykargiasögon kunde man till och med se några decimeter längs botten. Lasse och jag brukade leta blåmusslor och vi hittade en hel del. Tyvärr var de inte alls lika eftertraktade som braxen och osäljbara trots att vi försökte realisera dem.

Då och då simmade vi över Riddarfjärden från Norr till Söder Mälarstrand då det var lugnt väder. Så lätt var det inte. Strömmarna var starka och kom oväntat. Jag minns en gång när jag var ungefär mitt i fjärden. Ingen återvändo fanns även om armarna slakade. Jag stannade upp för att vila flytande men greps av en kraftig ström som förde mig i sidled åt Drottningholmshållet, jag måste försöka ta mig åt ena stranden men hade inte en chans. Jag tyckte att farten blev svindlande och hade nog med att hålla mig vid ytan. Kanske en halvmil längre bort kunde jag ta mig iland och måste traska tillbaka i blöta badbyxor.

Vid Brostugan på Kårsön strax efter Nockebybron åt Ekeröhållet fanns en bra kanotuthyrning, och där var det fina paddelområden. Ofta var Lasse och jag där och hyrde en kanadensare för ett antal timmar. Kanoting är nog det mest vattennära man kan komma, man hör det porla om fören och ser hur dropparna faller från paddeln. En kanot är mer lättstyrd än något annat flytetyg och

reagerar genast på minsta rörelse.

Sakta paddiade vi in i vikarna genom vassar, gjorde små strandhugg, kunde sitta på en klippa och fiska eller gjorde det direkt från kanadensaren. Vi hade skaffning med oss och åt en smörgås och drack mjölk ur en flaska med patentkork. Vi hade några utmärkta badställen med iånggrund sandstrand och tvärbranta klippor. Sedan dess tycker jag om att paddia därför att kanot ger en frihetskänsla som få kommunikationsmedel. Tyvärr har det alltför ofta stannat vid visioner och önskedrömmar, och jag har varit på väg att köpa kanot nu i minst tio år. Plats har jag ordnat och betalar faktiskt avgiften i en kanotklubb, men tiden tycks aldrig räcka till för att mina drömmar skall bli allvar. Men nästa sommar...

Frihetskänsla gav ju också cykeln och med den kunde man ta sig vart man ville för skärgårdsbad. Pappa köpte en begagnad cykel åt mig, mycket begagnad, av märket Sländan. Den var mycket illa medfaren men han köpte en burk rött metallack och sedan stod han en hel söndag på gården och målade om den. Den stod uppochner, vilande på sadel och styre, och som hantverkare visste han att man aldrig får slarva. Först skrapade han av gammal lack, slipade med sandpapper, och sedan målade han med jämna drag med liten borste och när han var klar glänste den som ny. Han var stolt över sitt jobb, och jag var ställföreträdande stolt över att ha en farsa som kunde få ett så skamfilat exemplar till det här skicket.

Jag premiär cyklade runt Kungsholmen och det var trevligt, men det kom aldrig att stämma mellan cykel och mig. Mellan oss fanns ingen kärlek, ingen passion. Jag tyckte att trampmangeln suckade och protesterade när jag satte mig i sadeln och den hämnades genom att visa sig vrång. Den var ganska tungtrampad från början och cykelns ande hängde sig i pedalerna och stretade mot när jag ställde mig upp för att få mer kraft.

Ibland bestämdes att vi skulle cykla någonstans, till exempel till Skuru, där det fanns fina badplatser. Halvhjärtat röstade jag ja för jag ville inte svika gänget, och så trampade vi mot Stadsgårdskajen och vidare mot Nackahället. Jag kom alltid ohjälpligt sist trots att jag tog i så att jag fick blodsmak i munnen. Det hände att till exempel Nalle offrade sig och tyckte att vi skulle byta cykel men det blev det inte bättre av. Sländans ande följde inte med fordonet utan med ägaren, den hängde sig i den bytta cykelns pedaler istället. Oavsett vilken höj jag hade kom jag efter och jag var inte alls road. Jag visste ungefär vart de skulle ta vägen och kom dit så småningom, men när vi skulle hem blev det samma visa.

Cykeln gav mig aldrig den där sköna känslan av frihet och oberoende som den borde ha gjort. Vi såg på varandra med den misstänksamhet som inte kan omvandlas till förtroende. Jag föredrog att gå eller åka spår-vagn eller buss. För all del, på relativt korta avstånd cyklade jag förstås med de andra, och jag använde så småningom all min vältalighet till att förmå dem att av-

stå från alltför avsides belägna utflyktsmål.

Hemma talade jag aldrig om mitt ointresse för cykling, för att inte säga avståndstagande. Pappa hade ju lagt ut pengar och ansträngt sig för att jag skulle få det lika bra som de andra grabbarna och jag kunde ju inte förminska hans handling, utan jag sa att det var en maklös båge och att dom andra var ganska avundsjuka. Då såg han belåten ut, och det var värt slitet när till och med nerförsbackarna kändes som om de gick uppför.

Senare stals cykeln och pappa gjorde som han brukade, gick stan runt och letade. Varenda kväll under en månads tid gick han ut efter middagen och vandrade gata upp och gata ner och skärskådade hojarna. Till sist måste han i alla fall ge upp och förmodade bistert att ”dom jäklarna” lackat om cykeln. Sländan var ett ovanligt märke och jag vet ingen annan som hade det, men pappa var övertygad om att samma jäklar hade skruvat bort märkesplåten och satt dit något annat.

Det var på hösten, en cykelfri vinter kom och när det åter blev vår brydde jag mig inte om att önska en ny gammal höj. Det fanns alltid någon att låna om jag oundgängligen måste ha en. Sedan dess har jag bara cyklat några gånger och vid de tillfällena inte känt mig tillfreds i sadeln. Jag tror att Sländans ande aldrig lämnade mig.

Mitt rykte som Tarzan på Kungsholmen var stadgat, en *dare devil* utan like. Till exempel kunde jag stå uppklängd på muren till Kungsholms Läroverk och någon pekade på ett träd i närheten. Med vördnad i rösten sa han: ”Det var en kille från Söder här förra veckan och han hoppade härifrån och till den där grenen. Han var inte klok. Rätt ut bara.” De andra mumlade aktyningsfullt. Jag stirrade mot grenen. ”Härifrån och dit?” ”Ja, han var från Söder. Man trodde knappt att det var sant.” ”Ar väl ingen konst.”

Och jag kastade mig ut och famlade efter grenen, missade och damp i marken långt nedanför. Där låg jag med vrickad fot, som vanligt, och måste bäras hem. Mamma var gråtfärdig. ”Inte nu igen! Vad håller du på med?” Fram med det våtvarma omslaget och så lindade hon ankeln och så måste jag hålla mig inne ett par dagar.

Och jag hoppade från tak till stolpar som ingen hade gjort före mig och till träd och till klippor och var man nu kunde hoppa till och från, och mitt renommé steg och mammas förråd av våtvarma omslag måste ständigt förnyas. Hon var övertygad om att jag hade sjukligt klenbenstomme, och jag måste följa med till Kronprinses-

san Lovisa för undersökning, men där tyckte de att jag verkade normalt växt.

Den främsta orsaken till beteckningen Kungsholms-Tarzan var inte så mycket mod som stark närsynthet. När andra pekade någonstans och menade att bara en fantom kunde klara ett hopp såg jag bara ett suddigt blurr och missbedömde helt avståndet. Nya vetenskapliga rön ger vid handen att man inte skadar synen genom att läsa vid otillräckligt ljus, men jag tror ändå att de två somrarna på kollo tog en hel del av skärpan.

Pappa och jag var på cirkus Scott och vi satt längst fram. Plötsligt böjde han sig mot mig och frågade vad jag kisade för. Jag förstod inte frågan, det var ju så man gjorde. Dagen därpå tog han mig till en optiker på S:t Eriksplan och denne verkade ha på tungan att beställa ledhund till mig. Några dagar senare fick jag hämta glasögonen. Jag glömmer aldrig promenaden hem. Jag gick över S:t Eriksbron och tittade åt alla håll. Var detta världen? Var det så den såg ut? Klar och konturskarp steg den fram när jag annars bara sett dimma. Upplevelsen var överväldigande och utan att bry mig om det tog jag de många stick-orden om ”brillorm” som östes över mig i Kungsholms Folkskola. Då var det inte så vanligt med glasögon på unga grabbar och för flickor var det ett öde värre än döden att dömas till sådana, då var deras chanser på en kommande äktenskapsmarknad borta, de skulle aldrig få en dans i hela sitt liv, utanförskapet var deras sorgliga lott. För en flicka var begrep-

pen ful och bära glasögon synonyma. Men jag hade ju inte de bekymren.

De runda, enkla glasögonen gjorde att jag fick ett helt nytt utbyte av biobesöken. Jag var filmtokig, drabbad av mediet, och satt på de allra första bänkraderna och kisade mot duken och förhäxades av de suddiga personernas dimmiga förehavanden. Böcker och filmer kompletterade varandra. Läste jag såg jag bilderna framför mig, gick jag på bio hörde jag dialogerna som texter. Båda medierna var jämbördiga och livsnödvändiga.

Matinén kostade trettiofem öre och kvällsföreställningen en och femtio och det gällde att få ihop pengar att stilla det ständigt pockande behovet. Ett sätt var att spara genom att inte betala, och i den sitsen var vi alla. Några olika metoder fanns.

Varje bio hade en bakväg där man traskade ut efter föreställningens slut. Dörren in till salongen var givetvis stängd men inte låst eftersom lagen stadgade att det måste finnas en nödutgång om det började brinna. Vaktmästarna hade dörrarna under uppsikt men vid ett givet ögonblick kunde de distraheras samtidigt av några i matinégänget med korkade frågor eller av att två samtidigt, en på var sida, simulerade svimning. Vi andra gläntade på bakdörren, vaktmästarna hade blicken riktad åt annat håll, som skuggor smög vi hukande in och gled in i en bänkrad. Så var den föreställningen räddad.

En vanlig metod var vällningen. Vid populära filmer hade vaktmästarna jobbigt. Samtliga ungdomar stod i

en tjock klunga och när de slog upp dörrarna vällde alla in för att få bra platser. Vaktmästarna försökte hålla orden i schack och riva en biljett i taget och blickarna for över oss för att inte missa någon, men stod man i mitten och log menlöst kunde man låta sig drivas in utanför fångstarmarna och biljetten stoppade man snabbt i fickan till nästa söndag.

En mer raffinerad metod var att en i gruppen höll åtta biljetter i handen och räckte till vaktmästaren. ”Vi är åtta.” Han var jäktad och stressad och ögonräknade oss, antalet stämde, han rev av kontrollmärkena och vi satte oss i en bänkrad. Poängen var att vartannat kontrollmärke var invikt så att i själva verket rev han bara av fyra biljetter. Vi drog lott om de hela biljetterna som fungerade perfekt nästa söndag.

Jag såg allt som rörde sig men givetvis fanns sådant som rörde sig mer än annat. Engelska vardagskomedier var jag road av redan då, western kunde jag se men de flesta var så taffligt tillyxade att jag kände tiden slösas bort, bröderna Marx var att älska från första metern. Svenska filmer gick sällan på matiné, de var typiska kvällsare.

Och så de riktiga äventyrsfilmerna som då var många och välgjorda. De räknades som tunga produktioner som både spelades på dagen och kvällen och måste innehålla ingredienser som appellerade till alla. Det var amerikanerna som kunde konsten, fransmän och tyskar gjorde sig icke besvär och även de annars duktiga eng-

elsmännen tillhörde B-laget.

I den eviga debatten om filmcensur eller inte påstår motståndarna att man inte blir särskilt påverkad av film, det är bara någonting man tittar på ett par timmar, och sedan är man samma gamla vanliga person som tidigare. Det är ett fullkomligt groteskt påstående. Film är det mest påverkande medium som finns. Goebbels visste det och producerade antisemitiska filmer på löpande band och även om de var ohyggliga i sin grovhet skulle de komma att bidra till att ursäkta förföljelserna.

De goda äventyrsfilmerna var inte bara enkelt spännande. De hade de bästa aktörerna, de bästa regissörerna och de bästa manusförfattarna. De var storsatsningar som fick kosta vad de ville, bara resultatet räknades. Filmerna hade ett idéinnehåll som man kanske inte tänkte på när man såg dem men de gick in i ryggmärgen och påverkade ens tänkande för all framtid. Den store, den störste, av alla äventyrshjältar var Errol Flynn.

Första filmen jag såg med Errol var Kapten Blod. Vilken titel! Den luktade våldsamma äventyr och blixtrande svärd och man blev sannerligen inte besviken. Den engelske läkaren Peter Blood, som dömdes till förvisning i kolonierna och slaveri för en human men förbjuden gärning, hade skäl att önska revansch och hela salongen kokade när han flydde och blev piratkaptan. Här fanns en man att fokusera grabbars idoldyrkan på; elegant, verserad, välväxt, pantermidig, modig, stark,

en självklar ledare med en väldig auktoritet, en utstråling som frätte duken, en fäktare utan like. Errol! Yes, redan från första rutan var han min och alla killars favorit, nummer tjugo på en skala från ett till tio.

Erfarna matinévävar som vi var, visste vi att han måste trassla med en vacker flicka ibland för kvällspublikens skull, men det fick man ta med jämnmod, sekvenserna kunde man gäspa sig igenom för man visste att man skulle bli rikligt belönad i nästa scen. Basil Rathbone var hans konkurrent om piratflottan, och vi anade att det skulle bli en fäktduell i slutet där bara en kunde överleva. Så blev det, en lång, härlig, sugande, böljande svärdslek där Errol fick ta till hela sitt kunnande för att besegra den slemme Basil.

Så kom då den söndag jag gick till Draken för att se ”Robin Hoods äventyr” och sedan blev ingenting sig likt mer. Saligheters salighet. Förhäxad satt jag och söp in detta mästerliga epos med alla fem sinnen och kanske några till. Tid och rum försvann, jag var med Errol i Sherwoodskogen och kämpade mot den lågpannade sheriffen, den superskurkaktige sir Guy of Gisbourne i Basils gestalt och den ormen prins John kreerad av Claude Rains. Till och med kärleksdravlet med Olivia de Havilland blev uthärdligt, eftersom hon först var hans motståndare som skulle övervinnas av honom. Det var OK. Den som gick över på hans sida blev också salongens vän.

Tänk en av de fantastiska scenerna i början. Den

laglöse Errol kommer med en nyskjuten hjort över axlarna till den borg där sir Guy och prins John har fest med hundratals riddare och knektar. Direkt till lejonets kula. Att skjuta en hjort i den kungliga skogen var belagt med dödsstraff att visa sig med den var en makalös fräckhet, det skulle vara en Errol till det! Så in i borgen efter att ha slagit omkull vakterna med hjorten. Skurkarna låter honom hållas en stund för att det roar dem, han sitter på en vickande stol med fötterna mot bordet och äter och talar om för dem vilka drumlar de är. Under tiden stängs alla dörrar, vaktposterna ställs ut, knektarna drar sina värjor. En enda man med ett enda svärd mot dessa flera hundra fiender. Men var det Errol räckte det med det! Omkull med bordet, fäkta som en Gud eller djävul hur man nu vill, svinga i lampkrofor, klättra på väggar, ett brett leende mot dessa klåpare som inte kunde fånga honom.

Sedan var det inte fråga om vilken film man skulle se på söndagen utan man tittade efter var Robin Hood gick. Tjugotre söndagar i rad såg jag den, som jag minns det låg jag i röda hund den tjugofjärde. Errol var lika bra varje gång. Även om de andra var staffagefigurer kring honom var de inte oväsentliga för att lyfta fram hans storhet. Alan Hale som Little John var inte så tokig och Eugene Pallette som den fäktande munken Friar Tuck inte alls oäven.

Till filmen användes en helt ny laboratorieteknik som gjorde att färgerna fick en sällsamt mättad lyster.

Sherwoodskogen kunde inte ha varit så saftigt grön i verkligheten, här blev den ett paradiset. Ja, den filmen hade allt och den hade Errol.

När man kom ut från bion gick man inte utan man hoppade och skuttade, man var Errol och stack ner lömska fiender bakom busshållplatser och motstod angrepp från sheriffens folk som lurade bakom kommunala sandlådor. I spegeln tittade man — förgäves — efter förutsättningarna för att en smal Errolmustasch skulle kunna växa fram.

Några år senare kom ”Slaghöken”, visserligen i svartvitt men ändå en höjdare med Errol fortfarande i värjlig högform. Än en gång djärv pirat, den förste i ledet med änterhakar, ingen kunde som han ropa order till sitt folk: ”Over the side, men!”, ”Aloof there!”, ”Clear your leash lines!”.

Errol gav en tydlig bild av det goda i kamp mot det onda. Han var riddaren utan svek och utan vank och utan fruktan mot de svekfulla, de giriga, de onda. En ståtlig, spänstig, obetvinglig, okomplicerad hjälte, till skillnad mot de figurer som senare hade huvudroller i ävenryrsfilmer, men som hade problem med sitt själsliv, grubblare, ingen var riktigt god och ingen riktig ond utan det blev en grå soppa av alltihop. Men Errol fick blodet att skena i ådrorna därför att man trodde att han var det han exemplifierade, unga pojkar — möjligen också unga flickor, men på den tiden gick deras intressen vad jag minns mer åt hästar — behöver en helhjär-

tad banerförare mot onda och nedbrytande krafter. Säkert var det ingen tillfällighet att dessa filmer kom under de första krigsåren, där de goda var de allierade och de onda var nazisterna. Vad Hitler måste ha hatat Errol!

Långt senare läste jag hans memoarer ”My wicked wicked ways” och den skildrade ett öde som kantades av sjaskigheter och snaskigheter, omedvetet skildrade han ett förstört liv. Kanske hade han ett självdestruktivt drag som fick honom att dränka sig i sprit och spruta sig full med narkotika. Eller också var det så att han kände att han privat inte kunde leva upp till idolskapet och det alstrade självförakt.

När min son var tretton år såg jag i tidningen att Robin Hood gick på matiné på Draken. In till ett-föreställningen och han var nyfiken på den film som jag tjtatat så mycket om. Vilken antiklimax! På duken framträdde en fånflinande klump vars namn jag förträngt i en ateljéskog, och han fäktade i klass med John Botvid. Trots mina ivriga förklaringar efteråt att det var fel inspelning trodde sonen mig inte riktigt. Något senare gick Robin Hood upp på Park som kvällsfilm och jag kollade noga, det här var den rätta. Åter tog jag med mig min nu misstänksamme son och ljuset tonades ner. Plötsligt greps jag av ruelse. Jag hade inte sett filmen på över ett kvarts sekel. Tänk om den inte höll? Tänk om den kändes urmossig? Tänk om Errol i själva verket agerade som en träbock?

Men jag kunde vara lugn. Han kom med sin nyskjutna

hjärt över axlarna och allt var lika ljuvligt som förr. I smyg tittade jag på min son efter en stund. Han var av det rätta virket. Glödande ögon och med armar som omedvetet deltog i fäktningarna. Säkert smygtittade han på mig också och tänkte: ”Nu är farsan elva igen!” Och det var jag.

Varje generation unga skulle behöva en Errol Flynn när Errol var Errol. Han var rätt sorts hjälte, rätt sorts idol, rätt exempel att efterlikna. Nu mer än någonsin i en förvirrad tid då nästan inga andra värderingar gäller än egoismens.

Film blev ett gift, jag fick aldrig nog och jag krävde total tystnad i salongen eftersom jag ville sjunka in helt i det som hände på duken. Om någon halvhögt sa något till någon på en annan bänkrad fräste jag ”håll tyst!”, jag hatade alla som störde illusionen. Rumskänslan var inne i filmen och inte i biograflokalen.

Vissa dagar var det bara film. Biografen Anglais vid Stureplan hade extraföreställning klockan fem på eftermiddagarna på söndagen och då kunde det bli matiné på ettan och trean, till Anglais på femman, kvällsföreställningar på sjuan och han. Man fick gno som en kippskodd räv för att hinna med, men att se fem filmer räknade jag som en mycket lyckad dag.

Trots att jag var masskonsument hade jag dock sinne för kvalitet. Redan av annonsen kunde jag bedöma om filmen var sevärd eller inte och träffade sällan fel. Men filmen behövde inte vara ett mästerverk. På den tiden

hade man råd att producera en massa B-filmer utan stjärnor och på liten budget eftersom publiken internationellt var tillräckligt stor för att den skulle gå ihop. Bagateller ofta, men angenäma sådana, och särskilt engelsmännen kunde göra originella filmer som man log åt till och med när man hade lämnat lokalen.

Pappa hade stor förståelse för mitt biointresse eftersom han delade det, men han sa ifrån när det övergick till lidelse. ”Nu går du inte ut i kväll,” sa han bestämt. ”Nä, men jag sticker ner till Börje ett tag.” Femton grader kallt, snöyra, och så jag klädd i tunna tofflor, golfbyxor, flanellskjorta och slipover knatande backen upp till Caprice i hörnan till Hantverkargatan, eller till någon annan av de många biograferna inom rimligt gångavstånd, men i värsta fall kunde jag löpa ända till Lorry eller Capitol vid S:t Eriksplan. När jag såg att det drog ihop sig till slutet tassade jag till utgången och stod beredd där när sista scenen klingade ut för att först rusa ut i vinterkvällen. När jag kom till vårt hus gick jag först in till Börje för att kolla att mamma eller pappa inte varit ner och frågat efter mig. Jag torkade snön och väntan från ansiktet och traskade upp och kunde sanningsenligt hävda att jag varit hos min kamrat. Nu hade jag en kväll till godo där jag inte varit på bio och kunde hänvisa till det nästa kväll.

Mitt filmminne var och är fortfarande gott. Jag minns stora delar av scenerna som de kom, även i ganska likgiltiga filmer, minns vilka skådespelarna var långt ner i

birollerna, minns dialogerna och rörelsemönstren, men också på vilken bio jag såg den och var i salongen jag satt. Visst är det i stort sett ett fullständigt värdelöst vetande men även det allmänt värdelösa kan ha ett personligt värde.

Vid elva års ålder mognade ett beslut, jag skulle ägna en del av mitt liv att skriva film. Att slå samman två sagolika media kunde inte vara annat än det jordiska paradiset. Jag hade läst en bok som jag vill minnas hette ”Tältamrater” som jag tyckte var mycket bra och menade var filmisk. Författaren hette Lindberg och jag tog reda på av förlaget att han var en av de högsta direktörerna på ett stort massmediaföretag och att hans titel var direktör. Den titeln var inte så gångbar i våra kvarter, men han fick väl vara vad han ville när han skrivit en så bra bok.

Jag ringde upp honom på företaget och efter ha slussats genom en sekreterare talade jag om för honom att jag gillade hans bok och att jag ville skriva en film på den. Direktören sa att han tyckte det var roligt. Kunde vi träffas och resonera om saken? undrade jag. Han föreslog följande dag klockan två om det passade. Eftersom jag hade skola till halv tre sköt jag på det en timme, och han förstod att jag var en upptagen person och vi bestämde klockan tre på hans kontor. Han kan inte ha trott annat än att det var en man med seriösa avsikter även om herr manusförfattaren hade en mycket pipig röst.

Följande dag kom jag upp på kontoret. Under armen hade jag ett trettiotvåsidigt häfte att öva välskrivning i, och jag menade att den passade utmärkt till att skriva filmmanus i. På foton har jag sett hur jag tedde mig i den här åldern, och man kan vara glad över att modet har ändrats. Rufsigt hår med lugg, optikerns billigaste glasögon, smårutig skjorta med prickig, färdigknuten fluga, en stickad blå ärmlös slipover, bruna golfbyxor där ena byxan alltid var nedhasad och det andra benets strumpa knorvade sig, Tempos blå gymnastiskkor där banden gick lätt av och följaktligen var fulla av knutar.

Sekreteraren i sitt eleganta rum tittade undrande på mig och frågade om jag ville sälja välgörenhetsmärken. ”Jag ska träffa direktör Lindberg klockan tre.” ”Ska du?” ”Jaha, det ska jag.” ”Är du son till honom eller så?” ”Nej, han är inte min pappa.” ”Jaså du, vet han om att du ska komma?” ”Vi har bestämt tid.” Hon lät fingret löpa i almanackan och stannade vid ett namn. ”Är det du som är... herr Myrén?” ”Just det.” Hon böjde ner huvudet och log kanske, men det såg jag inte. Med fingret tryckte hon ner knappen till snabbtelefonen. ”Jo, direktörn, nu är... är... är... herr Myrén här.” Jag hörde hans röst. ”Be honom komma in.”

Sekreteraren öppnade dörren och gjorde en handrörelse åt mig att stiga på. Med min välskrivningsbok i vänster hand tryckt mot överkroppen klev jag in i ett kontorsrum som var större än hela vår lägenhet. Golvet var täckt av äkta mattor, de exklusiva möblerna blänk

i trädetaljerna, på tygtapeterna hängde vackra guldinramade tavlor, belysta underifrån av fasta lampor. Direktören reste sig från sin högryggade skinnstol och gick tveksamt mot mig. Hans bländvita skjorta och välskurna kostym skulle Gustav den femte ha kunnat vara avundsjuk på. Han pekade med ett välmanikyrerat pekfinger.

”Var det ni... du... som ringde i går?” ”Det stämmer.” ”Herr Myrén?” ”Jag heter Myrén.” Det måste ha varit ett av de ögonblick i livet då det prövades av vilket stål han var gjord. Rimligen var han en upptagen person, och han kunde ha bett mig försvinna fortare än kvickt. Slösa med hans värdefulla tid på det här viset, var jag inte klok, det fattade jag väl att jag aldrig ens kunde drömma om att skriva ett filmmanuskript. Eller också kunde han göra som han verkligen gjorde.

Hans leende var öppet och varmt, han tog mig om axlarna och förde mig till en soffgrupp och bjöd mig sitta ner i en fåtölj och undrade om jag ville ha något att dricka. Kaffe? Nähej, men en läskedryck kanske? Pommac eller Loranga? En Loranga, fint, då tog han kaffe, han skulle be sekreteraren bära in.

Sedan satt vi i ett par timmar och diskuterade hans bok ur filmatisk synpunkt, och han lät mig orera om scenlösningar och överraskningseffekter. Han tittade uppmärksamt på mig och nickade då och då god mening och fann nya och djärva infallsvinklar. Han sköt in en fråga ibland: ”Hur har du tänkt dig kapitlet med ut-

brytningen? Jaså, på det sättet. Ja, det låter kanske inte så dumt. Fortsätt.”

När jag gick därifrån svävade jag på moln. Här fanns en man som trodde på mig och min förmåga. Han hade uppträtt som om han var övertygad om att den skisserade filmen skulle jag kunna överföra till ett manus utan like i konststartens korta historia. Givetvis visste han att vårt samtal ur kommersiell synpunkt var stendött. Ändå låtsades han som om projektet verkligen var möjligt att genomföra.

En del erfarenheter stannar kvar i medvetandet längre än andra, en del lämnar det aldrig. Hade han snoppat av mig och i princip kastat ut mig hade kanske min vilja att ägna mig åt kreativt skrivande dött. Lärdomen av detta blev att aldrig undertrycka ungdomars lust och vilja att utföra något, även om man själv skulle anse att handlingen var helt orealistisk. En liten gnista kan bli till en stor eld, beröm och blås under elden, för det är eldar vi behöver.

Och jag tror fortfarande att ”Tältkamrater” skulle kunna bli en mycket bra film!

Religionen sågs som sagor utan förankring i verkligheten. Jag minns inte någon i vår släkt eller i vårt område som tog Gud eller Jesus på allvar. Vad som skulle hända efter döden var inget man behövde bekymra sig för, man dog och så var det med det. Var man en hygglig människa i livstiden fanns det inga skäl att bry sig om en eventuell belöning i den nästa tillvaron, hyggligheten och solidariteten hade sina egna värden och bidrog till att göra den vardag man hade att streta med uthärdlig.

Däremot rådde en djup misstro mot kyrkans tjänare. Erfarenheten visade att statskyrkan alltid ställt sig på de etablerades sida mot folket, att man gått överhetens ärenden för att få behålla eller utvidga de egna förmånerna. Folk visste hur lätt och mänskligt det är att falla för frestelser, medan prästerna enbart såg till hämnd och varnagel och dömde ut förnedrande skamstraff på löpande band. Även om kyrkans makt var bruten fanns det bittra minnen kvar hos de äldsta.

För Frälsningsarmén fanns dock en respekt långt ner i de djupa leden. Mina föräldrar sa att ”dom gör i alla fall nytta” och la slantar i deras kokande grytor. Jag ville ta reda på hur allting hängde ihop. Några gånger gick

jag till en söndagsskola men blev snabbt uttråkad av mjäkigheten och Plansch-Jesus och bilderna av människor som stod på knä inför denne vackersöte Frälsare. Även om jag inte sa det högt därför att jag inte fann de rätta formuleringarna tyckte jag att om denne person varit denne ödmjuke gudsson han påstod sig vara, då skulle han inte ha tillåtit människor stå på knä för honom.

Samma olustkänsla erfor jag en gång som vuxen när jag var i Assisi nära Florens. Från Assisi kom denne helige Franciscus som framställdes som den mest milda och ödmjuka människa som levt. I en kyrka eller möjligen ett tempel finns utmed väggarna stora målningar som beskriver hans liv i dess olika faser. På en av målningarna ser man hur Franciscus skall gå över en gata som är smutsig. En hukande tillbedjare breder ut sin mantel över smutsen och den helige har sträckt ut foten för att ta första steget till gatans andra sida. Jag kom om inte i gräl så dock meningsutbyte med guiden som var exalterad över Franciscus inspirerade gärningar. Jag påpekade att om han varit både så helig och framför allt ödmjuk skulle han inte ha accepterat att någon smutsade ner sina kläder för hans skull. Guiden förstod mig inte. Handlingen var ju självklar hos mannen med manteln. Kanske det, svarade jag, i mångas natur ligger en önskan om underkastelse, men handlingen att ta emot mantelmannens erbjudande borde inte vara självklar. Den visade hybris och att han i grunden var en härskar-

natur. Kan man inte styra sin ödmjukhet blir man dess fånge. Guiden förstod mig fortfarande inte och gillade inte min kritik, men jag har alltid haft svårt för den sortens helighet som yttrar sig i tesen: ”Se på mig hur ödmjuk jag är och tillbe mig för detta.”

Frälsningsarméns sjätte kår höll till på Kungsholmsgatan nära S:t Eriksgatan. De hade en orkester som spelade på olika håll, till exempel i Kronobergsparken, och alla var goda musiker, de vittnade med fart och övertygelse och så spelade man en medryckande melodi igen. Deras välsittande röda uniformer var som fanfarer och jag fäste mig vid att soldaterna verkade så äkta glada, de log även när de inte var i fokus.

Frälsis som rörelsen kallades i folkmun arrangerade barnoch ungdomskvällar, och även där visste man hur veven skulle dras. På en vit kaikvägg visade man tecknade filmer, jag minns att katten Felix var en stor favorit, och sedan bjöd man på saft och kakor. Deras budskap till de unga var kärnfullt och inte inlindat i söta fraser: ”Om du arbetar för att hjälpa de svaga och utstötta hjälper du Gud att fullfölja sin stora plan.” Jag gick dit även när det inte var kampanjkvällar för ungdomar och lyssnade. Ibland hade man en utländsk berättare och jag förvånade mig över den svenske soldatens blixtnabba simultantolkning. Fortfarande har jag stor respekt för Frälsningsarmén. Där finns den äkta ödmjukheten och jag håller med mina föräldrar, de gör nytta utan att benytta sig själva.

På Rörstrandsgatan låg och ligger pingströrelsens och Filadelfias stora paradtempel. Det var en sport hos oss att ”busa hos Fille” genom att störa den rådande ordningen efter bästa eller värsta förmåga. Enligt malicen var det ingen konst att hitta till Filadelfia: ”Följ bara hårknutarna.” Till en viss del var det väl sant. Pingst-systrarna kändes igen på hårets dygdeknutar, att klippa håret var en av synderna i deras långa syndakatalog.

Utöver busandet var jag där ensam ett antal gånger för att ta del av företeelsen. Jag satt på läktarens första bänk i ett hörn och registrerade allt som skedde med öppna sinnen. Där fanns en trosvissnet som kunde te sig tilltalande och kören lät mäktig, men där var också sidor som var motbjudande. Inkröktheten, de små ofördragsamma mungiporna, fördomsfullheten, det benhårda fördömandet av alla avvikande från den enda och rätta vägen. Deras belåtenhet och innerliga glädje kom inte av egen kraft utan av övertygelsen om att vara utvalda, att få komma till himlens härlighet medan getterna tvingades till dt heta helvetet med alla dess namniösa kval. Deras elitistiska tänkande var djupt stötande, andras kommande elände gjorde deras blivande lycka mer njutningsrik. Den innerliga belåtenheten över att ”vår tid kommer och då ska dom andra nog få se. .

Själva gudstjänsten byggde på extasen som sakta byggdes upp av mötesledaren. Han blev själv eld och flamma och deltagarna, övervägande kvinnor, började tala i tungor, hallelujaskriken skar genom luften, man

rörde sig av och an, händerna sträcktes mot himlen i åkallan, blickarna var oseende som om en hinna lagts över ögonen, från de halvöppna munnarna strömmade orden som hos tungomålstalarna blev utan rim och reson. För en som registrerade utan att låta sig påverkas av stämningens hysteri var det en lite skrämmande upplevelse, men inte utan kittlingar.

Efteråt föll kvinnorna varandra om halsen med extasens glöd ännu i blicken och sa till varandra att det varit en härlig upplevelse. Då förstod jag det inte, men kvinnornas hela agerande hade varit som en intim kärleksupplevelse med en mycket åtrådd man, och en inbillad sådan kan ha lika stark förlösande verkan som en äkta. De hade älskat med Jesus och kände en obeskrivlig fysisk och psykisk lycka över detta.

En episod blev avgörande för mitt ställningstagande till rörelsen. Jag satt på min plats och tittade med mina runda, registrerande ögon på hur extasen växte och växte, det nu bekanta larmet steg, mötesledaren verkade själv vara i upplösning av vulkaniska känslor. Av någon anledning tittade jag på honom hela tiden. Just när lokalen kokade såg jag honom snegla mot högra handleden, han drog nästan omärkligt upp rockärmen för att kunna se klockan bättre. Genast började han mycket skickligt tona ner stämningen tills hänryckningen la sig.

Alltså — han kunde vrida på och vrida av extasen efter gottfinnande. När han ansåg att tiden var ute, man skulle väl hinna med annat på programmet, så petade

han håll på ballongen. Det innebar att han själv måste vara kall inuti för att kunna agera så rationellt. Allt hade varit ett spel. Hans sneglande på klockan hade avslöjat ihålligheten i känslösvallet. Han var falsk som löständer, det såg perfekt ut men var stendött.

Var det så lätt att få folk att tappa sans och förnuft? Så lätt att förvrjda huvudet på människor? Var de verkligen så lättlurade? Lärdomen fäste sig. Jag blev och är misstänksam mot alla sekter och rörelser som bygger på att få medlemmarna att släppa kontakten med verkligheten. De man lockat till sig tror att de handlar av egen vilja eller följer intentionerna av en högre makt, men de är manipulerade och förledda.

Genom livet har jag träffat massor av fina människor i pingst- kyrkan och liknande rörelser. Jag har lärt mig tycka om dem som individer, men även om deras tro är stark och oförblommerad är jag mistrogen mot de yttre formerna. Redan som barn var jag intresserad av livsåskådningsfrågor men inget fält kan dra till sig så många charlataner. Och folk tycks tro vad som helst och ursäkta vad som helst om förpackningen är tilltalande. Det gäller religionen och det gäller politiska rörelser.

I Filadelfia fanns en liten karl som kallades Saliga Manne. Han var helbrägdagörare och jag såg honom stå på scenen, man kallade det plattformen men visst var det en scen som på en teater, och göra församlingssmedlemmarna friska genom att beröra dem med en oljad vit duk och yttra några ”Halleluja” och ”Pris ske

Gud”. Även detta skedde i extasens tecken, och mötesledaren ropade hänförd ut varje påstått tecken till tillfrisknande. Nästa gång man såg dem var de lika kranka som tidigare men lika redo att på nytt pröva Salige Mannes magiskt heliga händers beröring.

Nej, jag beslöt mig för att lämna religionen därhän. Kanske jag skulle slås som Saulus en dag av den andliga blixten och förvandlas till Paulus, men tills det eventuellt inträffade ville jag leva livet som jag förstod det och efter de erfarenheter jag skulle komma att göra.

Hos oss skulle Saliga Manne inte haft mycket att hämta. Förutom min systers fysiska defekter var vi alltid friska. Jag kan inte minnas att pappa var hemma en dag från det tunga jobbet på grund av sjukdom. Mamma låg aldrig i feber utan gjorde sitt. Likadant var det med släktingar och bekanta.

Det fanns en avlägsen bekant till mamma som hette Signe Falk och hon hade cancer eller kräfta som man sa då. Ett makabert namn på en sjukdom, jag tyckte mig se ett klodjur som sakta åt av människokroppens inre. Hon visste inte vad hon drabbats av utan trodde att hon bara blivit allmänt svag men att hon snart skulle hämta sig genom den medicin hon fick. Formen av cancer var tydligen inte smärtsam för hon beklagade sig aldrig över att det gjorde ont. Ibland satt hon i köket hemma och talade med mamma. ”Jag har blivit så konstigt gul i ansiktet. Vad tror du att det kan bero på, Agnes?” Det här var våndans ögonblick för mamma. ”Jag vet inte. . .”

”Ögonvitorna har också blivit gula. Kan det vara en släng av gulsot tror du?” ”Man vet ju aldrig. . .” ”Jag ska tala med doktorn om det. En liten släng kan väl inte vara farlig?” ”Det kan jag inte tro. ”Mager har jag blivit också. Som en skrika. Jag har tappat aptiten men det är nog pillren. Tycker du att jag har blivit för mager, Agnes?” ”Nej, då. . .” ”Gott kaffe, jag tar gärna en kopp till. Nästa månad har jag födelsedag. Jag hoppas du kommer hem och äter en bit hos mig då?” ”Tack, det ska bli trevligt...”

Mamma hade talat om för mig att Signe inte hade långt kvar, och det var fascinerande för en ung pojke att se en dödsdömd människa som inte visste om sitt snara öde. Döden var ju mer än ett ord men samtidigt var det svårt att fatta innebörden av det. En gång hörde jag henne stänga dörren efter sig och jag frågade mamma: ”När dör tant Signe som har kräfta?” Mamma höll på att svimma. Hon hade inte hört henne gå utan trodde att hon fortfarande var kvar i hallen, och hon blev inte lugn förrän hon själv kontrollerat att lägenheten var tom. Jag fick lova att aldrig säga så där även om jag var säker på att Signe gått.

Jag minns detta så starkt därför att det var så sällsynt med sjukdomar i vårt hem. Om det var något med mig tog mamma med mig till doktor Gunther på Norr Mälarstrand, en välkänd, för att inte säga ökänd, barnläkare som spred skräck hos alla sina små patienter med sitt barska, otrevliga sätt och hårda nypor i undersökningarna.

Min sjuklista är kort. Jag tog blindtarmen på Kronprinsessan Lovisa när jag var tio men det passerade spårlost i medvetandet. En del illamåenden kunde inte skylas på andra än mig själv och krävde inga läkarbesök.

Bland de udda tävlingar vi hade förekom en gren som bestod i att kunna dricka mest vattenledningsvatten. Det var Uffe, Börje och jag som tävlade. Vattnet hölls upp i lika dricksglas och det skulle vara till brädden. Så drack vi och drog ett streck för varje glas. Tävlingen ägde rum i Uffes kök där diskbänken bestod av en marmorskiva och det blev en särskild smäll när vi ställde tillbaka de tomma glasen på stenen. Jag greps av lust att vinna och drack glas efter glas och gjorde mina markeringar. Mag-säcken spändes ut mer och mer och det började ta emot. Elva, tolv, tretton... Uffe och Börje hängde med, men jag kunde se att det tog emot för dem och jag tog tre snabba glas till för att avskräcka dem. Uffe gav upp, lite grön i ansiktet. Börje spände upp livremmen och bälgade i sig lika många glas, men han började också gröna till sig om kinderna. Nu blev det ett glas i taget. Arton, nitton... tjugoo... Börje flåsade och svettades och tog sig för magen. Det tjugoförsta glaset. Han fick i sig de sista dropparna som om de bestått av bly. Jag tog till chocktaktik och tömde två glas på raken, fler skulle det inte bli, jag kände mig färdig med vatten för all framtid, men det visste inte Börje utan gav upp. Med tjugotre glas vatten i magen skvalpade jag upp halvtrappan och la mig i sängen. Den natten stönade jag och vred mig i

sängen så att mamma var tvungen att ringa efter läkaren. Han kom och klämde på magen och menade att det här verkade allvarligt, jag var ju hård som sten där jag skulle vara mjuk. Följande morgon hade vattnet försvunnit och jag mådde bra igen. Mamma trodde som man alltid tror när man inte kan förklara en sjukdomsbild: ”Det är nog något som går”.

En liknande tävling vann jag på Tempos bar. Där serverades en himmelsk drink som döpts till ”Ice Cream Soda” med ingredienserna röd saft i botten, en skopa vaniljglass och så sodavatten till glaskanten. Den kostade en hel krona så det var sällan man fick njuta av den, men vid ett tillfälle hade vi hyggligt om pengar efter någon lyckad affär. Förslaget kom upp om att tävla om vem som kunde dricka flest glas Ice Cream Soda. Vila pengar på bordet och satte igång. Servitrisen såg fundersam ut men så länge vi kunde betala var det bara att göra i ordning drycken, och dessutom var inte Tempos personal utbildad att vara terapeuter åt kunderna.

De tre första glasen var ljuvliga, de tre nästa var mycket goda, de tre nästa inte så dumma, de följande tre kom en att tycka att Ice Cream Soda verkligen var överreklamerad. Det trettonde kväljde, det fjortonde kom mig att avsky koncentrerad hallon- saft, det femtonde fick mig att hata vanilj glass, det sextonde gjorde att jag önskade att alla jordens tillverkare av sodavatten skulle falla döda ner. Det var en till som var med och tävlade den här gången, Nalle, och han var seg. Till sist var det

bara han och jag kvar. Det flimrade för blicken när servitrisen ställde fram den dryck som för evigheter sedan verkat som en gudagåva. Med svag röst uppmanade Uffe oss att skynda på, han ville hem. Prestige hade gått som det vanliga trollet i tävlingen, ingen av oss ville ge sig. ”En till”, rosslade jag. ”En till”, stånkade Nalle. Vi såg på varandra över glasen. Hellre död än vanära.

Servitrisen rörde om sodan och toppade den med lite vispgrädde innan hon serverade den och jag kunde inte förstå det avskum som skapat vispgrädde. Det gick ner och andligen hade jag trampat ner drycken i magsäcken. Vi var uppe i tjugofem var nu. När han klämt halva glaset tappade han det i golvet. Han påstod att det var tömt och skulle räknas men Uffe som fortfarande kunde röra på sig, men trögt, kunde av resterna påvisa att så gott som all glass var kvar plus den röda hallonsaften. Trots ovedersägliga bevis vägrade Nalle att acceptera sanningen utan menade att det där hade legat på golvet förut och skulle det vara på det här viset ville han inte vara med längre. Utan att förlora ansiktet kunde han dra sig ur tävlingen. Jag betraktade mig som moralisk segrare, och det fick räcka med det. Nalle vacklade över Kronobergsparken och vi andra tre plaskade oss till tolvän till var sin säng. En ny mardrömsnatt, en annan läkare som tyckte att detta var ett märkligt fall, och mamma som än en gång ansåg att det var något som gick när jag klev upp ur sängen, pigg som en pelikan igen.

Men en gång blev det allvar av. Jag kände mig konstig i kroppen, var het om pannan och vek i benen, och jag la mig på ottomanen för att vila. Alla saker i rummet verkade underligt förstörade. Mamma och pappa kom in efter middagen och såg överraskade ut att jag lagt mig, jag var den siste i familjen som sökte sängen. ”Vad är det med dig?” undrade mamma. Det undrade jag också och ville resa mig upp men kroppen vägrade lyda. ”Jag måste ordna mina affärer”, svarade jag. ”Vilka affärer?” frågade pappa. Att de inte begrep! Jag hade ju viktiga affärer som måste skötas. Vilka var jag inte riktigt klar över, men det var klart att jag hade affärer som inte skulle klara sig en timme, inte en minut, utan mig. ”Alla mina affärer”. De såg på varandra och mamma la handen på min panna. ”Han är brännhet!” ”Mina affärer. . .” ”Han yrar”, sa pappa. Det är det sista jag minns på lång tid.

Det var lunginflammation jag hade fått, och på den tiden fanns inga av dagens undermedel. Febern steg och steg och det var bara att invänta den fruktade ”krisen”. Antingen dog man då eller också överlevde man toppen och frisknade till. Det var en lång process, och man var så gott som medvetslös av den höga febern under de veckor som lunginflammationen kunde ta.

Så satte jag mig upp i sängen och hörde radion spela tung musik. Det lät inget vidare. Jag ropade ut mot köket: ”Kan ni inte sätta ner lite.” Mamma kom infarande. ”Hur — hur känner du dig?” ”Bra. Men du behöver väl inte spela så högt.” Hon sprang ut i köket och pappa

kom in. Han satte sig på sängkanten och log så varmt och brett att hans ansikte förvandlades, det skimrade i hans ögon och han gav mig en kram. ”Du är frisk igen!” mumlade han. Det var mycket ovanligt eftersom vi inte var en kramande, eller ens särskilt vidrörande, familj. Det var nog viktigt för honom att han fick visa sina känslor, även om jag inte förstod varför. Hade jag varit sjuk?

19

Det fanns många skäl att vara rädd när man var ute. En massa ligor härjade i olika områden, och det gällde att hålla sig undan från deras klor. Jag klarade mig oftast eftersom många kände mig och inte tyckte att jag var värd att ägna krafter åt. Men det fanns ligor som jagade en så att man fick springa långt över sin förmåga för att komma undan. Ligorna hade kanske tidigare bestått av grabbar från ett visst område som kunde råka i krakel med grabbar i ett annat område, men kriget förändrade även detta. Tyskarnas grymheter, som manifesterade sig i dokument och berättelser, attraherade många och skapade en önskan att bli deras jämlingar.

En liga som förr varit en blandad samling killar under någons ledning blev till en organisation med ledare, hird och specialgrupper. Alla hade att blint lyda ledaren, och den som inte gjorde det fick känna på vad en protest kostade i form av knäckta revben och sönderskuren hud. Ligorna tyckte om att fånga någon som på något sätt kunde ses som misshaglig; för tjock, för dum, för stöddig eller vad som helst som inte föll dem i smaken. Den utvalda tortyrgruppen tog vid och till de andras förnöjelse fick man den fångne att skrika av smärta och skräck. Innan han så småningom släpptes varnades

han för att skvallra. Gjorde han det skulle han råka så illa ut att han inte kunde drömma om det. Uffe blev fångad en gång av en av de värsta ligorna som just då drev omkring på Rålambshov i jakt på byte, och han drogs in bland en massa vedtravar och surrades vid en påle. Han var lite annorlunda och han kändes igen som en som gick i läroverk och självfallet var det grund för alla de grymheter man kunde komma på utan att döda honom.

Vi såg honom komma hemvacklande, gråtande och skakande, han kunde knappt röra sig och ville inte prata med någon på över en vecka. Han var knäckt för månader, och det tog ännu längre tid innan han kunde berätta för oss vad han varit med om. Det hände väl att tidningarna skrev om ligaväldet i Stockholm, men det fanns så mycket annat förfärligt att berätta utifrån fronterna att det inhemska våldet drunknade.

Ligorna var skrämmande men lika skrämmande var det att se hur vanliga grabbar på kort tid förvandlades när våldets förgiftning gripit dem. Tillsammans med någon träffade jag en kille i sextonårsåldern. Han kallades Stjärnis efter sitt efternamn och vi hade pratat om böcker på biblioteket, och jag kände honom som en hygglig person. ”Tjena, Stjärnis”, hälsade jag. Han stannade upp och snett bakom honom stannade två andra grabbar i hans ålder, kraftiga figurer och med stenansikten. Mycket avmätt och motvilligt nickade han knappt märkbart. Jag märkte det inte först, men han hade

andra ögon nu, annan mun, annat sätt. ”Jag tror att dom har fått in den där boken om Sydamerika på bibblan,” fortsatte jag. ”Vad fan gläfser du om?” utlät han sig kallt. ”Jo, du snackade ju om att du ville läsa om. . .” ”Flytta på dig för helvete!” murrade han. Utan att verka se mig gick han rakt fram och jag fick hoppa åt sidan för att inte bli nertrampad. En av de två som följde honom som stora skuggor gav mig en släng med näven i förbifarten. Jag stirrade efter Stjärnis. ”Vad var det med honom?” undrade jag. Den jag var i sällskap med svarade lågt: ”Visste du inte det? Stjärnis är ledare för Jägarligan. Han har tjugofem killar under sig. Helläskigt gäng.”

Redan då fattade jag våldets mekanismer. Någon får makt och den smakar så sött att han inte vill bli av med den. För att behålla den måste han visa sig hårdare och mer hänsynslös än omgivningen för annars blir han undanskuffad. De mjuka och varma sidorna undertrycker han tills de tynar bort av brist på näring. Det är omgivningen som ställer krav på honom som han måste uppfylla, man blir ledare på andras villkor. Söker man sig till en viss grupp för att man gillar våld kan inte ledaren predika mildhet. Ledaren måste ge sina underlydande möjlighet att leva ut sina destruktiva sidor, och det gör att han ständigt söker konfrontationer. Likaså är det tvunget att han ser till att våldet trappas upp eftersom alla upprepningar, även om de är våldsamma, tråkar ut i längden. Ledaren är också tvungen att se till att gruppen injagar skräck i folk för att det höjer både de en-

skilda medlemmarnas och hela ligans status. Andras visade rädsla berusar som starkt vin. Oftast vill man i det yttre exponera tillhörigheten; uniform som hos nazisternas SA- och SS-män, rakade skallar som hos skinheads, mc-symboler som hos Hells Angels. Symbolerna ger dem makt även när de uppträder ensamma därför att de vet att de har gruppens styrka bakom sig ändå, ingen vågar angripa dem därför att gruppen har rykte om sig att vara fruktansvärda hämnare.

Vad som hände med Stjärnis vet jag inte, men det kan ju hända att han hamnade på Skrubba eller Bona som var ungdomsvårdsanstalter med förfärligt rykte. De som varit där några år betraktades med skräckblandad vördnad. Om man sa om någon att ”han har suttit på Skrubba” gick man helst ur vägen. Anstalten hade namn om sig att härbärgera monsterlika ungdomar och att de blev ännu värre där, att deras fostran bestod av piskning och att man internt plågade ihjäl varandra. Det var också en skräck för alla grabbar oavsett social bakgrund, hade man otur kunde man kanske dömas att hamna där och då var man förlorad. En harmsen vuxen kunde ropa: ”Jag ska nog bli man för att du kommer till Skrubba!” och då kände man en iskall fläkt i nacken. Efteråt har jag förstått att förhållandena inte alls var så farliga och att det tvärtom kunde bli bra människor av dem som dömdes dit, men trodde man på de historier som florerade om anstalterna borde man hellre ta livet av sig än låta sig förpassas dit.

Annars var jag aldrig rädd, inte ens i de mer avancerade lekar vi sysslade med, trots att man kunde skada sig ordentligt om man hade otur. Jag sökte spänning och nya erfarenheter och fann överallt tillfällen. Lastbilarna hade ingen större motorkraft utan segade sig upp för den ganska branta backen på S:t Eriksgatan. Då brukade några av oss stå vid Pontonjärgatan och när en lastbil svängde in rusade en eller några av oss efter och hängde på baklämnen till krönet. Ibland fortsatte jag att bokstavligen hänga med längre, även när bilen satte fart på plana marken, och det kunde gå ända till S:t Eriksplan innan chauffören fattade vad upprörda gångtrafikanter skrek om och pekade på. Svärande tvärbromsade han, men jag var förstås långt borta innan han ens hunnit ur hytten.

Spårvagnarna bestod av två, någon enstaka gång av tre, vagnar, motorvagnen och släpvagnen. De var förenade av en enkel, ledbar mekanik och mellan vagnarna hängde kraftöverföringskabeln som en u-formad tjock han lindad med svart gummi. Man stod på pass när vagnen gjorde uppehåll vid en hållplats. När det klingade till och den började gå rusade man upp mellan vagnarna och ställde sig på kabeln och gungade fram och tillbaka. På varje vagn fanns det detaljer som man kunde hålla i som stöd. Särskilt spännande blev det i kurvorna och folk blev som tokiga när de såg gungaren, men ingen tordes rusa fram för att slita bort honom. Föraren stod ju längst fram och märkte inte genast vad som hände. 1

motorvagnens bakre plattform gjorde passagerarna vilda grimaser och gester för att man skulle inse sin dumhet, och det tyckte man var roligt. Till släpvagnens främre plattform var rökarna hänvisade. De pekade med pipa och brinnande cigaretter på att man genast skulle ta sig därifrån, och det hade också sina poänger. Mer än mellan två hållplatser gick det inte att åka kabel och sedan hoppade man av på den sidan där det inte fanns några ingångar och försvann i vimlet. Den här leken var det bara jag och ett par till som vågade, Lasse var med ibland, men jag tyckte inte att den var så märkvärdig. Man höll sig fast och kabeln skulle hålla för en elefant. Fast övertyga en vuxen om det...

Norrut körde lokaltågen genom skogrika trakter och där hade vi hittat ett par bra ställen för gropleken. Mellan syllarna grävde vi djupa hål och när vi hörde tåget komma hoppade vi ner i hålen och tryckte oss så långt ner vi kunde, det var en sällsam upplevelse att se tågen passera över ens huvud. Ibland var vi så sent ute att lokföraren såg oss kasta oss ner, och han måste ha trott att det handlade om ett flerfaldigt självmord. Han slog till nödbromsen, de låsta järnhjulen gnisslade mot rälsen och det lät som tjut från helvetet, och till sist stannade tågsetet över oss. Då gällde det att åla sig mellan hjulen och sedan dyka in i skogen. Jag minns en gång när jag låg i säkerhet bakom en bergknalle och kikade på lokpersonal och passagerare som gemensamt letade under tåget. Lokföraren höll sig för hjärtat och hade väl

fått en chock som nära bringat fram en infarkt.

En del saker genomförde vi tack och lov inte. Jag hade fått för mig att det skulle gå bra att fira sig ner till golvet på insidan av en hög fabrikksskorsten. Fabriken stod i ett litet industriområde inte så långt från Stadshagen och en söndag, när hela området var bommat, traskade jag dit med ett par medhjälpare. Planen var att klättra uppför skorstenen på utsidan på sotartrappstegen, binda ett långt rep på översta steget, släppa ner det inuti pipan och sedan låta mig glida neråt på det.

Först tog vi oss upp till fabriakens tak och det var inte så svårt, vi var erfarna takbestigare. Därefter fäste jag reprullen vid sidan som ett lass och började klättra uppåt. Det var besvärligare än jag räknat med. Från gatan hade stegen verkat sitta tätt ihop, men nu fann jag att de var avpassade för en vuxen sotare, och jag fick häva mig för att ta mig till nästa pinne. När jag befann mig på skorstenen fick den andra dimensioner och tycktes aldrig ta slut om jag tittade uppåt. Istället för den ungefärliga kvart jag räknat med tog det omkring en timme innan jag svettig och trött i armarna befann mig på toppen. Mina kompisar liknade små insekter långt nere på fabrikstaket. De vinkade och jag släppte med ena handen för att vinka tillbaka, men höll på att ta överbalansen och tryckte mig sedan tätt intill de murade stenarna.

Det kändes som om hela skorstenen vajade i blåsten och från det runda hålet luktade det starkt av sot. Jag

släppte ner en liten sten och lyssnade men mörkret tycktes äta upp den för inget nedslag kunde höras. Plötsligt greps jag av tvivel på att företaget skulle lyckas. Skorstensmynningen var betydligt mindre i diameter än jag trott, skulle jag trots att jag var så smal kunna tränga mig ner i den? Utsikten att fastna och sitta där som en kork var inte lockande. Sotet brydde jag mig inte så mycket om. Mamma var ju van vid att mina kläder var i det mest egendomliga skick när jag kom hem och hon skulle nog bara sucka åt min historia om att jag ramlat någonstans där det var sotigt.

Men hur var det egentligen i skorstenens andra ände? Var hamnade jag någonstans? Jag hade tänkt mig ett fabriksgolvgolv där man kunde finna ett fönster att klättra ut genom men det kanske inte var riktigt. Istället var det rimligare att tro att jag damp ner i en jättelik eldstad av något slag och där det inte fanns någon utväg. Framför mig såg jag hur eldarna på måndagsmorgonen slängde ner vedträn i eldstaden utan att höra mina rop och hur de sedan tände på och då blev jag både kokt och stekt.

Vankelmodigt stirrade jag ner i det sotsvarta hålet. Nu upptäckte jag ett grovmaskigt galler några decimeter ner i skorstenen. Jag stack ner armen och petade på det. Nog skulle det gå att få bort det om jag bara ville. Men ville jag? Å ena sidan var det spännande men å andra sidan fanns det speciella risker som jag inte räknat med. Dessutom luktade det kompakta sotet inte gott när jag hade det precis under näsan.

Det fick vara. Jag klättrade ner för trappstegen igen och jag kände mig fullt övertygad om att detta var ett av mina mer kloka beslut. Kompisarna såg besvikna ut när jag tog det sista hoppet ner på taket. ”Dom hade satt ett galler i skorstenen”, förklarade jag. ”Antagligen för att inte jäglarna ska kunna flyga ner och fastna. Vilka typer!”

Broarna erbjöd intressanta och annorlunda upplevelser. Västerbron har två välvda spann över Riddarfjärden och de vilar på betongfundament, ett på var sida om vattnet och ett i mitten där spannen möts. Spannen är av stål och korta bitar har fogats samman till valv genom nitar. Vad många inte vet är att de är ihåliga. Vi brukade klättra i valven från ena sidan till den andra. Riskfritt var det inte eftersom det fanns ett stort, rektangulärt hål i varje sektion så att man fick krypa fram i sektionerna med bred handsättning och mycket särade knän. I sammanfogningarna uppstod en glugg och den måste man klänga igenom för att kunna fortsätta krypa in i nästa sektion. De som hade lätt att få svindel klarade inte det här eftersom det blev högre och högre under en fram till krönet. Neråt var det nästan arbetsammare att ta sig än uppåt eftersom klättringen kändes onaturlig.

En gång var det en av oss som fick panik, jag har för mig att han hette Carl-Axel och kallades Cacke, och eftersom han var ungefär i mitten av åtta sektioner uppstod problem. Inget utrymme fanns att vända på sig inuti

spannet och att klättra baklänges gick inte, hade man inte uppsikt kunde man utan vidare ramla ner i det fyrkantiga hålet. Det var första gången Cacke var med om en sådan här klättring, och han upptäckte att han led av både cellskräck och svindel.

”Jag vill ner!” gastade han och svetten pärlade från pannan. ”Håll käften och klättra på”, manade vi. ”Kan inte! Jag törs inte! Hjälp mig härifrån!” Vi hade en femtedel kvar upp till krönet. De som var före honom fortsatte. Jag hade min plats bakom Cacke och efter mig två killar. Hur vi än svor och försökte driva på honom satt han som fastkittad i sektionen med en hand och en fot i var hörn och med blicken stelt riktad mot vattnet långt under honom. Jag petade på honom, och nöp honom, men han kände det inte.

Ingen möjlighet fanns att krypa förbi eller över honom. Tankar kom att vi skulle svälta ihjäl i spannet. Den som var längst bak i kön stönade: ”Tryck ner honom genom hålet!” Efter en stund blev det frestande men jag var inte säker på om han kunde simma utan försökte med olika former av övertalning. Ingenting hjälpte. Han var lika hård och spänd som valvet och det enda han fick fram var detta att han ville därifrån. Ställningen var obekvämlig för oss alla och hela klättringen byggde på att man var i rörelse hela tiden. Han som var bakom mig hade en scoutkniv i livremmen och den använde han vid fisket. ”Ta hit din kniv”, sa jag. Han krånglade den från bältet och räckte mig. Utan att tveka stack jag kni-

ven en bit i Cackes högra underben. Han tjöt till av den plötsliga smärtan. ”Fortsätt för annars sticker jag hål på dig överallt!” hotade jag.

Genom sticket återfick han något av sin sans och gallskrek: ”Jag blöder!” ”Om du inte fortsätter gör jag blodpalt av dig”, svarade jag bestämt. ”Men jag kan inte. . .” ”Blunda och känn dig fram.” ”Jag vill härifrån. . .” Jag stack honom i andra benet och han började tjuta igen att han var sårad men kom sig äntligen för att sluta ögonen och treva med händer och fötter. Visserligen slapp han se djupet under sig men istället stack han då och då ner handen genom hålet och höll på att falla. Långsamt kom vi igång igen och jag hade kniven kvar i handen om han skulle stanna upp en gång till. Cacke snyftade och hulkade och skakade av skräck, men han visste att jag var honom bokstavligen hack i häl. Efter en lång stund kunde han klättra ut till betongfundamentet mitt i vattnet och jag kunde lämna tillbaka kniven. Cacke verkade vilja kyssa betongen under sig. De som klättrat först var redan halvvägs inne i nästa spann.

”Hur ska jag komma härifrån?” klagade Cacke. ”Klättra med oss.” Han gav mig en blick som inte var svår att tyda. ”Sällan! Det vill säga aldrig!” ”Samma i land då.” ”Inte pallar jag att simma så långt.” Cacke var en som sällan var med i gänget, han var en ganska trist typ, rätt otrevlig, och ingen man kunde slösa ömma känslor på. ”Om du väntar tills vintern kommer kan du gå på isen”, talade jag om för honom. Vi lämnade honom för

att fortsätta krypandet i nästa spann. Efter en timme löste han sitt problem genom att hoppa i vattnet för att låta sig fiskas upp av en roddbåt.

Man kunde också gå upp på spannet på ovansidan. Med jämna mellanrum finns det järnstolpar som man måste omfamna och trippa runt för att kunna fortsätta. Från olika höjd på spannet kunde man dyka ner i vattnet. Jag blev aldrig mer än en tvåstolpare men andra var uppe i sex och sju stolpar. En kom så högt upp att han måste gå på alla fyra för att få utrymme och därifrån dök han som ett spjut ner i fjärden. Dyker någon där nu för tiden? Kanske är det för rent i vattnet för att det skall te sig lockande.

S:t Eriksbron har inga valv utan tvärgående balkar. Man kunde ta sig upp på ena sidan genom en del invecklade manövrar och sedan krypa över till andra sidan på en baik, sedan längs insidan på en smal vägbalk och så tillbaka samma väg. Balken var inte mer än högst en halv meter bred och där fanns inget att hålla i och vi kravlade över som grodor. Balkarna låg i skuggan och var alltid fuktiga och kunde därmed bli hala, men var man försiktig och tog det lugnt var det så gott som riskfritt.

Tranebergsbron har ett enda bågspann men det är desto större och vi försökte ta oss in i det på olika sätt, men det var omöjligt. Lika omöjligt var det att klättra på ovansidan. Alla vägar var effektivt spärrade. Vi fick ta det som ett tillfälligt misslyckande tills vi kom på

metoden. I stort sett gjorde det ingenting. Det fanns så mycket annat.

Inget av det här gjorde mig rädd. Men vid två tillfällen kände jag skräck. Äkta skräck. Dödsskräck.

20

Döden hade varit ett ganska abstrakt begrepp för mig som det är för människor med ett helt liv framför sig. Man kan inte fatta att det som just har börjat kan ta slut. Visst dog folk i den närmaste omgivningen, i huset, i släkten, bland bekanta, men döden blev inte begriplig utan en dag fanns de bara inte och troligen hade de rest bort till ett land som låg utanför den värld jag kände till och det var där de samlats. Det kan låta som en naivt religiös uppfattning, hämtad ur den förfärliga uppbyggelseboken ”Sven i Tallbacken” som man läste högt ur på kristendomstimmarna för att ge oss Goda Exempel. Men föreställningen var inte annat än en sorts dimma i hjärnan där det mesta man inte förstod stoppades in för att bearbetas senare när man mognat till.

Men kriget blev allt verkligare, intryck trängde på som fick dimman att sakta skingras. Från fronterna i kriget mellan Finland och Sovjet kom de finska skadade soldaterna till Stockholm för vård och rehabilitering på Invalidsjukhuset. De var inga fångar på sjukhuset utan hade rätt att gå ut på stan om de ville, kanske var det också ett led i återanpassningen.

De blev ingen ovanlig syn på gatorna. Folk vek un-

dan med blicken när de fick syn på dem men stirrade dem beklämt i ryggen; dessa hade kunnat vara våra söner, våra äkta män, våra bröder, våra fäder. De som fått ett ben amputerat tog sig fram 20med krycka som de ännu inte lärt sig hantera. De rörde sig mödosamt och med sammanbitna käkar genom all den onödiga kraft de använde tills de vant sig — om de någonsin vande sig.

En del hade en arm bortskjuten och gick med rockärmen hängande löst utmed sidan eller instoppad i fickan. Några olyckliga hade båda armarna borta och skulle i hela sitt fortsatta liv bli hänvisade till andras barmhärtighet. Den fick de då, på sjukhuset, medan man tyckte synd om dem, men sedan? Det där hörde jag folk i min omgivning lågt tala om, man skakade på huvudet och suckade och jag började inse vad man skakade och suckade åt.

Det som tog dem hårdast var att se de som rörde sig utomhus under behandlingarna. Från axelpartiet utgick stora vingliknande spjälkonstruktioner där armarna var fästade och med bandage som började bli smutsiga, eller också var huvudet fixerat i en sorts bur och gick inte att röra. Stelt gick mannen rakt fram och skulle han titta åt ett annat håll fick han stanna och vända på hela kroppen.

Ofta gick de på Hantverkargatan sträckan mellan S:t Eriksgatan och Fridhemsplan, ensamma eller två och två. Varför de gick där vet jag inte men de kan ha haft

ärenden till apoteket i Tegeltraven. Jag kan inte minnas att jag någonsin såg dem tala med varandra eller att de verkade medvetna om varandras närvaro. Tysta gick de och rökte, inneslutna i sig själva, och deras blickar var tomma och hopplösa. Deras medvetande måste ha varit fyllt av kamrater som skjutits sönder och samman och anhöriga som begravts under ruinerna av bombade hus. Jag anade det, kände det intuitivt, och möjligen grundlades redan där min avsky för både krig och våld i andra former

.
Minnet av en jordbegravning. Vem som dött kommer jag inte ihåg och inte heller vilken begravningsplats det var, men jag stod där och tittade ner i det uppgrävda, mörka hålet. Prästen mässade, något som var hans jobb att göra, medan han kanske tänkte på vad han skulle få till middag. Runt omkring mig kunde jag se allvarliga ansikten, stämda i djupaste moll. De svarta kläderna, änkans flor som gjorde henne fångad i ett sorg-nät, kistan på sin katafalk.

Men det där mörka hålet... Där blev plötsligt döden tydlig. Hamna i ett mörkt hål långt nere i jorden och så fyllde man igen så att det mörka blev till svärta, den där kompakta, eviga svärtan som inte visste något slut. Jag rös och tyckte att det blev kallt omkring och mig och plötsligt började jag storgråta. Mamma kramade mig men det kunde inte trösta och jag grät hela tiden, även vid det obligatoriska begravningskaffet.

Gästerna var djupt rörda över mitt känslöengagemang och mumlade att de inte förstått att jag tyckt så mycket om... kan det ha varit Harry? eller Arne? .., men att där ser man, man vet aldrig vad ett barn upplever. De tog det som ett äreminne över den döde. Men det var mig själv i det mörka jordhålet jag grät över.

Det var den psykiska rädslan för döden som kom mig nära, men den blev inte bestående, lämnade inget trauma. Rädslan kom och tryckte ner mig ett tag, och försvann sedan utan andra spår än insikten om att det härliga livets dagar var räknade, men det gav inga mardrömmar. Den fysiska dödsångesten var något annat och den upplevde jag som sagt två gånger.

En gång handlade det om klättring. Vi stod på gården ett helt gäng och plötsligt frågade någon om jag vågade klättra upp till taket på stupröret. Vågade och vågade. Jag tittade uppåt. Det verkade stabilt, och det var ju ett nytt sätt att ta sig upp till taket. Varför inte? Fem våningar, inte var det så märkvärdigt högt. Uppmuntrad av de andras livliga tillrop började jag klättra upp för stupröret.

En del företag verkar lätta att genomföra. Man kastar sig in i dem men finner snart att en massa oväntade svårigheter dyker upp, hade man känt till dem från början hade man aldrig satt igång. Det här var ett sådant tillfälle.

Allt i huset var gammalt och stupröret också. Av plåt och genomrostigt. Redan efter första våningen var hand-

flatorna sönderskurna och blodet rann, men jag kämpade vidare, än skulle jag inte ge mig. Vid andra våningen tittade jag upp. Långt uppe i himlen skymtade jag taknocken. När jag tittade ner såg jag stenläggningen djupt i avgrunden. Och jag kunde också se att längs röret var djupa gropar i putsen efter mina skor när jag tog spjärn mot väggen.

Jag klängde en bit till upp men började fundera på att vända, det här gjorde för ont i händerna. Men kramporna som höll stupröret i väggen var också genomrostiga och tålde inte min tyngd utan gav med sig med ett smällande ljud. Ett stuprör består ju av iskarvade bitar och nu föll de nedersta bitarna till marken ända upp till första våningen. Det blev omöjligt för mig att vända, jag kunde bara fortsätta uppåt.

Redan vid första rörbiten som föll försvann samtliga kompisar, och man såg inte ens röken av dem. Jag kom upp till tredje våningen och händerna kändes som om de skulle gå av. Bit efter bit rasade under mig och plötsligt kände jag att under fötterna fanns bara luft. Dumt nog kikade jag neråt. Tngenting mellan mina knän och stenarna. Jag hängde en lång stund utan att kunna förmå mig att klättra vidare. Till sist fortsatte jag i alla fall, och nu kände jag en besinningslös skräck.

Jag kramade stupröret och tog mig uppåt men det gick långsamt eftersom händerna var hala av blod och svett, fem centimeter upp och fyra centimeter halkade jag ner igen. Magen kände hur stuprörsbiten där lossnade. Jag

försökte pressa kroppen mot den, men obönhörligen gled den från sitt fäste och föll mot de andra.

Hjärtat skenade i bröstet, jag andades kort och flämtande, pulsen slog som en virveltrumma, svetten dröp, blodet forsade. Det var bara jag och den lilla rörstumpen kvar i hela universum. Fjärde våningen. Alla kramporna hade gett med sig. Det blåste och jag gungade lätt med rörstumpen i vinden. Upp, jag måste upp, fanns ingen annan väg än uppåt. Jag kunde knappt se av allkalisvett som rann ner i ögonen.

Fyra och en halv våning. Biten som satt vid hakan lossnade och inget kunde jag göra för att hindra den att falla. Jag grät och snyftade och stönade. Rörets fäste vid taknocken var lika rostigt och jag hörde hur det började brista. Sakta, sakta och åter sakta trevade jag min pinade kropp mot taket. Jag höll mig nära tomma väggen för att inte vindgungen skulle få sista stumpen att falla av helt, men den hängde i alla fall bara på en liten frisk plåtremsa i all rost. Eftersom jag inte hade stöd någonstans värkte armarna och kroppen var som en säck bly.

Under över alla under, jag hade den svarta takrännan precis över mig och fick tag i den just som den sista rörbiten föll. Så tog jag ett hivtag för att svinga mig upp till taket, men rännan var lika rostig den så när jag ryckte till gick den upp i fogarna och hela takrännan på framsidan av huset föll med ett ljud som från en kvartersbomb till marken. Hur jag hann få upp en hand till den

trasiga plåtkanten vet jag inte, men jag hängde kvar i tre fingrar. Så en hand till och jag kunde äntligen rulla upp till taket. Där låg jag och vilade en lång stund innan jag klättrade till sextons hus och smet ner i en taklucka.

Delar av gänget hittade jag i Kronobergsparken. Där fanns en parkledare som höll reda på småbarnen och jag gick till henne och visade händerna och sa att jag hade gjort mig illa. I sitt lilla hus hade hon plåster och bandage och salvor. Hon frågade hur jag kunnat ställa till mig så där och jag muttrade något obestämt.

Hemma visade jag bandagen och sa att jag ramlat från en gunga och skrapat upp händerna i gruset. Byxorna var slut på knäna och skorna såg utslitna ut men det kunde också skyllas på gruset. ”Jaha”, sa mamma resignerat, ”dom kläderna också. Du gör av med kläder som ett helt dussin pojkar.”

Givetvis blev det utredning eftersom skadorna kostade stora pengar för fastighetsägaren och polis var inblandad. Eftersom jag höll mig på tolvans vägg var det bara några i vårt hus som sett mig och inte känt igen mig, åtskilliga i tian hade sett slutfasen av klättringen men inte sett mitt ansikte. Vi blev förstås tillfrågade och någon visste berätta att en kille från Östermalm kommit in på gården och velat göra sig stöddig genom att klättra på stupröret. Idiotiskt, tyckte vi, men på Östermalm är dom nog sådana. Nej, vi hade ingen aning om vad han hette. Roffe eller Rolle eller nåt i den stilen. Längre kom man inte i undersökningen och jag antar att reparatio-

nerna kom på hyran. När jag började skriva ungdomsdeckare hade jag med den här episoden. Jag lät huvudpersonen, en grabb i elvaårsåldern, klättra uppför ett stuprör och kunde göra skildringen dramatisk eftersom det var egna erfarenheter jag skrev om. Och när jag skrev började hjärtat bulta snabbare, det tillfällets ångest har väl kapslats in bland allt annat som ligger i själens grums.

Andra gången jag trodde att jag skulle dö hade det inte med höjder att göra utan ägde tvärtom rum under jord. I det sumpigaste området på Rålabshov hittade vi nedgången till ett rikt förgrenat kloaksystem under hela Kungsholmen och kanske till andra stadsdelar också. I en lång rad hukade vi oss fram i de grova cementrören och vi hade alla en ficklampa i handen. Kloakvattnet gick inte mer än någon decimeter upp på stövelskaften och störde inte.

Visst luktade det gammal apa därnere, men efter bara ett par minuter hade näsan vant sig och man kände ingenting. Människan har en förmåga att snabbt anpassa sig till skiftande situationer och sinnena ställer kvickt om sig till rådande omständigheter. Ensamma därnere var vi inte. Våldiga, gråvita kloakråttor kilade längs väggarna och då och då fick man en best på ryggen men de gick att skaka av sig.

Vi kartlade en stor del av systemet. Rören vidgade sig här och där till stora rum som vi döpte till Hötorget och Stureplan och liknande. En del huvudledningar var grövre och kallades Drottninggatan och Kungsgatan.

Med ojämna mellanrum fanns uppgångar till marken, man klättrade upp på stegpinnar och det var spännande att se var vi hamnat när vi försiktigt gläntade på luckan.

Även om man inte själv kände kloaklukten gjorde ju andra det. Jag kom hem efter en kloakexpedition och mamma blev våldsamt upprörd. ”Var i herre jösse namn har du varit?” Jo, jag hade ramlat i ett dike. Jag fick ta av mig alla kläder i trappan och lägga dem i en påse och sedan kokades kläderna för öppet fönster. Förmodligen kokades jag också, eller näst intill. En gemen otur gjorde att jag ramlade i samma dike flera gånger den veckan och mamma tog till kraftord, något mycket sällsynt för henne, även om det var eufemiserat: ”Vad fasen är det ni leker?”

Avfallet samlades i en damm av något slag, och när den var full öppnades luckor och allt brusade ut i mäktiga vågor som fyllde cementrören ett par minuter och allting svepte rätt ut i Mälaren. Vi visste att det skedde så gott som exakt var tjugonde minut och då måste vi vara i säkerhet uppe i ett uppstigningsrör eller på den höga mittplattan på något av torgen.

Kanske det var tionde gången vi var därnere och vi utforskade en ny ledning någonstans under Kristineberg. Det var Tore som ledde expeditionen. Plötsligt stannade han och höjde handen till tystnad. Vad var det fråga om? I ficklampsskenet kunde jag se att hans ansiktsdrag förvreds i skräck. ”Hör ni inte?” Vi lyssnade intensivt. Ett underligt dånande ljud. ”Fan, vi har missat tiden!”

skrek Tore. ”Dom har släppt på.”

Paniken spred sig genast. Vilken minut, vilken sekund som helst kunde kloakvågen vara över oss. Vi sprang hukande röret framåt för att hitta en uppgång, men här var främmande mark, den kunde vara en kilometer längre bort. Dånnet kom allt närmare och lät som ett jättelikt vattenfall. Jag var förvissad om att nu var det slut, jag hade bara några ögonblick kvar att leva, jag grät och jag var inte ensam om det.

Någon i täten snavade och vi andra föll över honom i en enda röra. Som desperata djur kravlade vi omkring för att komma upp och komma fram. Jag tappade ficklampan och skymtade Tores långt borta, han hade varit först och hade inte ramlat. Den som låg framför mig kom inte upp tillräckligt fort utan jag kastade mig över honom och rullade ett varv i smeten, kom på hukande fötter igen och följde den irrande ficklampstrålen. Dånnet slog nästan lock för öronen nu. Från min strupe kom gälla skrik som för att tala om att jag fanns och levde och inte ville låta mig slukas av den framrusande flodvågen.

Plötsligt såg jag inget ljus alls. Var hade Tore tagit vägen? Framför mig var kolsvart och bakom mig klafsade kompisarna och bakom dem kom avfalsvattnet. ”Här!” hörde jag Tore ropa. Strålen blinkade till, den kom uppifrån. Jag rusade på och tittade upp. Tore satt fastklängd på översta stegpinnen. Jag klättrade upp in till honom. ”Luckan går inte att öppna,” skrek Tore. ”Den

måste vara tillbommad.”

En efter en tog sig de andra upp på stegen. Siste man hann inte helt sätta sig i säkerhet utan vågen tog honom när han fått en hand på understa stegpinnen. Han höll sig krampaktigt kvar och den som var närmast över honom fattade om hans handled men orkade inte dra upp honom. I ungefär tre minuter forsade utsläppet förbi innan det slutligen mojnade och blev till den vanliga rännilen. Tore lyste ner mot rörets botten. Där låg en pojke på rygg och nu såg jag att det var Pelle, en som var med för första gången och bodde på Karlsviksgatan. Vi klättrade ner igen och fick liv i honom men han var i chocktillstånd.

Eftersom luckan var fastsatt var vi tvungna att hitta en annan uppgång och Pelle gick krumryggad som vi andra och när ljuskäglan då och då snuddade vid hans ansikte såg jag att han inte verkade veta var han befann sig. Vi andra mådde inte heller så bra, och även om vi visste att vi hade gott om tid att finna en utgång lyssnade vi intensivt efter ett nytt dån. Kloakerna hade förlorat all sin charm och vi ville bara därifrån. Att drunkna i en kloak. . . Jag kände att livet måste få ett värdigare slut.

Tore signalerade med lampan att han såg en uppgång och den luckan gick att lyfta upp. Vi hade hamnat någonstans i Hornsbergsområdet. Tysta betraktade vi varandra. Åtta mycket sorgliga skepnader. ”Ja, fy fan!” sa Tore och det sammanfattade ungefär hur vi kände oss.

Vi travade ner till sjön. Det var sen- höst och ganska kallt i vattnet men det brydde vi oss inte om. Vi kastade oss i och doppade oss ordentligt. Pelle hade lika mycket kloakvatten i sig som på sig och kräktes tills han fick upp grön galla. Säkert skulle vi få bassning när vi kom hem men det var sista gången våra mammor skulle tvingas ta hand om kloakimpregnerade kläder.

Skärvor från en uppväxt för omkring ett halvt sekel sedan... Det som skiljer min barndom från hur det är i dag är frihetsåren, tiden mellan barndom och ynglingaskap. En tid då allt kunde hända och hända. Då man var sin egen herre och fattade egna beslut. Många gånger gjorde man hårresande misstag men för att mogna behöver man göra sina misstag. Nu tas barnen om hand på ett helt annat sätt ända från vaggan, och den handen hålls skyddande över dem fram till graven och möjligen på andra sidan också, där är det nog också institutionaliserat. Direkt från dagis kan barnen forslas till knattediskot, och i det halvmörkret stannar de utan att veta om att världen utanför är spännande och upplevelserik på många plan.

I den tid jag växte upp fanns både förtryck och frihetsbegär. När kriget kom blev allt naket och avskalat. En del bekände sig till förtryckarna medan andra valde att erkänna människors rätt att äga sin frihet. I Sverige kunde det ha blivit som i Norge och Danmark. Många av dem jag kände skulle ha gått knektarnas ärenden,

skjutit fram underkäken, älskat att känna batongens tyngd i handen och njutit av att se människors fruktan.

Men många andra skulle ha blivit deras motståndare och skulle ha gjort allt, vågat allt, tagit alla risker, för att värna friheten och frihetens idé. Min pappa skulle definitivt ha gjort det. Och jag, och förhoppningsvis mina nära vänner, skulle i alla fall ha kunnat bli motståndsrörelsens, frihetsvännernas, rapportpojkar!

Olov Svedelids böcker

(Serien om advokat Rosenbaum:(tillsammans med Leif Silbersky)

- Sista vittnet 1977
- Straffspark 1978
- Bländverk 1979
- Målbrott 1980
- [Dödens barn](#) 1981
- Dina dagar är räknade 1982
- Ont blod 1983
- Villfarelsen 1984
- VILLEBRÅDET 1985
- Bilden av ett mord 1986
- Narrspel 1988
- Sprängstoff 1989
- En röst för döden 1990
- Döden tar inga mutor 1992
- Svart är dödens färg 1993
- Skrivet i blod 1994
- Den stora tystnaden 1995
- Gå i döden 1996 (tillsammans med
- Mördaren har inga vänner 1998
- Den sista lögnen 2000
- Upplösningen 2002)
- Hämnaden är aldrig rättvis 2006
- Döden tystar mun (1964)
- En säljare är död 1967
- Samtal från en död 1970
- Skål för döden 1971
- Döden fyller hundra 1972
- Anmäld försvunnen (1972)
- Svarta banken 1973
- Mord bäste broder 1974
- Beskyddarna 1974
- Gullmans 1975
- Anbud från döden 1975
- Vapenhandlarna 1975
- Döden skriver brev 1976
- Guds rötter 1975
- Lurad 1977
- En människa försvinner 1977
- Concept på villovägar 1977
- Jag kommer och hämtar dig 1977
- Betongrosorna och de falska nycklarna 1977
- En man i huset 1978
- Striden vid ringmuren 1978
- Betongrosorna och centrumligan 1978
- Kejsarbrevet 1979
- Slavhandlarna 1979
- Betongrosorna och bränderna 1979
- Mor är ingen häxa (1979)
- Säkra papper 1980
- Sommaren med pappa 1980
- Gift med en skugga 1981
- Den gyllene kedjan 1981
- Glitter 1981
- Hemligheten 1981
- Historia 1981
- Återtåget 1981
- Betongrosorna och damen som försvann 1981
- Terrorns finger 1982
- Bränn borgarna 1982
- Betongrosorna och den stora stölden 1982
- Botgörarna 1983
- Fripassageraren 1983
- Betongrosorna och postrånet 1983
- Offren 1984
- Slottet brinner 1984
- Schahens miljarder 1985
- En Dufva i Stockholm 1986
- Betongrosorna och hotelsebrevet 1986
- Jagad! (1986)
- Barnarov 1987
- Gengångarna 1988

- Störta tyrannen 1988
- Betongrosorna och bedragaren 1988
- De giriga 1989
- Svik oss inte 1989
- 24 timmar 1990 (tillsammans med Albert Bonnier jr)
- Facklorna 1990
- Runkaren 1990(tillsammans med Eva Braun)
- Köp rosor 1990 (tillsammans med Åsa Billquist-Roussel)
- Utpressarna 1991
- Idrotten blev mitt liv 1991 (tillsammans med Gunnar Lundström)
- Priset för ett liv 1991 (tillsammans med Ulf Adelsohn)
- Skjut kungen 1991
- Plundrarna 1992
- Inte ska du gå arbetslös 1992
- Betongrosorna och det hemliga märket 1992
- Och tiden den stod stilla 1992
- Förgörarna 1993
- Världen som var Kungsholmen 1993
- Bära eller brista 1993
- Förfalskarna 1994
- Öden på hotell 1994
- Betongrosorna och de falska sedlarna 1994
- Den onda makten 1995
- Piraterna 1995
- Vinnarna 1995 (tillsammans med Gunilla Haglundh)
- Dödens medicin 1996
- Det sjunde sinnet 1996
- Giftiga karameller 1997
- Domens dag 1998
- För nöjes skull 1998 (tillsammans med Hasse Wallman)
- De mystiska grannarna 1998
- Bosse i storskogen 1998
- Schysta killar 1998
- Uppror 1999
- En humbla på haven 1999
- Dödens budbärare 1999
- Men bräcklig är lyckan 1999
- Rovriddarna 1999
- Mitt namn är Eduard Braun Hitler 2000
- Catarina och kärlekens pris 2000
- Reseliv 2000
- Viskningar och skrik 2000
- Alla är vi invandrare eller utvandrare 2000
- Pappa är livrädd 2000
- Catarina och tsaren 2001
- Hassel och jakten på lilla Mona 2001
- Strömkantring 2001
- Branden 2001
- Nödens handelsmän 2002
- Catarina i slavarnas rike 2002
- Max Mikkel och slottets hemlighet 2002
- Stormen 2002
- Berättelsen om Catarina 2003(Samlings utgåva av En Dufva i Stockholm, En Humbla på haven och Catarina och kärlekens pris)
- Främlingarna 2003
- Ön 2003
- Catarina i nya världen 2003
- Catarina-En okuvlig kvinna 2004 (Samplings utgåva av Catarina och tsaren, Catarina i slavarnas rike och Catarina i Nya världen)
- Död i ruta ett 2004
- Catarina och silvervägen 2004
- Max Mikkel och de döda fåglarna 2004
- H.C. Andersen och djävulens advokat 2005
- Kungens spion 2005
- Greta Garbo och den döde mexikanen 2007